

СПИСАНИЕ

НА ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ—ВАРНА

Главенъ редакторъ С. Т. ЧОЛАКОВЪ
Редактори: ИВ. ПАНДОВЪ и Ж. ПОПОВЪ

ГОДИНА I

1 9 3 6

КНИГА 3

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е:

I. СТАТИИ	стр.
Н. В. Долински, редовенъ професоръ при Висшето търговско училище, Варна — Значението на нашето земеделско стопанство за народното ни стопанство	169
Д-ръ Ст. Спасичевъ, икономистъ при Института за стопански проучвания при Държавния университетъ—Чуждитъ капитали въ българскитъ акционерни дружества	188
А. т. Желѣзковъ, у-лъ въ Срѣдното търговско у-ще — Варна — Счетоводството „Руфъ“ прототипъ на машинното счетоводство	223
II. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ	
Погледъ върху социално-икономическата структура на нашето земеделско стопанство	237
III. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Народното ни стопанство презъ първото полугодие на 1936 г.	239
Облекчителнитъ закони	241
IV. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ	
Монетната реформа въ Франция — проф. Н. В. Долински	243
Двестетѣхъ фамилии на Франция	247
Положението на пшеницата на международния пазаръ	250
Влиянието на кризата върху спестовността	252
V. СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ	
Български	252

Списанието излиза тримесечно, съ повече отъ 25 печатни коли годишно. Абонаментътъ му е 120 лв. годишно за членове на дружеството (въ тѣхъ е включенъ и членскиятъ вносъ), 100 лв. за нечленове и 300 лв. почетенъ луксозенъ абонаментъ. Отдѣлна книга струва 30 лв. Списанието се изпраща само въ предплата.

Писма, пари и поръчки и изобщо всичко, което се отнася до администрацията, да се изпраща до нея, а не чрезъ редакцията. Адресътъ на администрацията е: Търг-индустриална камара, Варна, телефонъ № 2852. Чековата сѣка на двото носи № 1373.

Редакционни сведения сж помѣстени на стр. 252 отъ книгата.

СПИСАНИЕ

НА

ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ — ВАРНА.

ЗНАЧЕНИЕТО НА НАШЕТО ЗЕМЕДЪЛСКО СТОПАНСТВО ЗА НАРОДНОТО НИ СТОПАНСТВО.¹⁾

ОТЪ

Проф. Н. В. ДОЛИНСКИ.

Нашата задача се свежда къмъ това да дадемъ характеристика за значението на българското земедѣлско стопанство спрямо цѣлото народно стопанство на страната. Такава една характеристика може да се даде или като възприемемъ методиката на номографическото изследване или като си послужимъ съ срѣдствата на идиографическото описание. Въ първия случай, опирайки се на общи абстрактно-дедуктивни положения относно ролята на земедѣлското стопанство, като клонъ отъ народното стопанство, ние бихме повторили онова, което изобщо може да се каже относно проблема за отношенията и връзките между земедѣлското и народното стопанство, т. е. не бихме могли да подчертаемъ специфичнитѣ страни на тѣзи отношения, доколкото тѣ се опредѣлятъ отъ индивидуалнитѣ особености на българското народно и земедѣлско стопанство. Вървейки по пътя на идиографическото описание и подбирайки характернитѣ черти на този своеобразенъ комплексъ социално-стопански отношения, които сж присжщи само на общото народно и земедѣлско стопанство на България, можемъ да отговоримъ на поставения въпросъ така, че наредъ съ общото разрешение на този проблемъ, той да получи и специфично-конкретно освѣтление.

Отъ казаното се опредѣля, че нашиятъ изборъ е: идиографическо описание на сжщественитѣ особености на земедѣлското и народното стопанство на България. Само възъ основа на това описание ние можемъ да установимъ известни по-общи изводи относно взаимодействието на едното спрямо другото.

Първиятъ въпросъ, на който ние спираме вниманието си, е тоя за професионалния съставъ на българското население. Отговорътъ на този въпросъ е сжщевременно отговоръ на това къмъ какво е насоченъ основниятъ производственъ факторъ въ България—трудътъ, защото въ една бедна страна значението на трудовитѣ сили на народа придобива първенствующе значение.

Характеристиката на професионалния съставъ на населението се вижда отъ следната таблица, получена отъ даннитѣ за преброяването на населението презъ 1926 г.

¹⁾ Основнитѣ идеи на тази работа въ сбита форма сж изложени въ специалния брой на „Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския държавенъ университетъ“, който е посветенъ изцѣло на характеристиката на българското земедѣлско стопанство.

Разпределение на населението и процентно значение на отделните професион. групи според преброяването

Отрасли на народното стопанство	Активно население		Неактивно население	
	брой	%	брой	%
Земедѣлско стопанство	2.464.421	80,02	1.623.389	67,67
Минно дѣло	7.821	0,25	7.912	0,33
Индустрия и занаяти	270.748	8,79	305.545	12,74
Съобщения и пренасяне	40.491	1,32	76.597	3,19
Търгов., банки и кредитъ	84.173	2,73	139.227	5,80
Цѣлото население	3.079.596	100,0	2.399.145	100,0

Отъ горната таблица виждаме, че земеделското стопанство е този клонъ на българското народно стопанство, който привлича $\frac{4}{5}$ отъ всички трудови сили на българското население и отъ който се хранятъ $\frac{2}{3}$ отъ цѣлия български народъ. Съ това сжщо се определя и основното значение на земеделието въ

състава на българското народно стопанство, съ което не може да се сравнява нито единъ другъ клонъ на народното стопанство, нито всичкитъ тѣзи други клонове взети заедно.

Въ връзка съ посочената потребностъ отъ най-общи характеристики на народното и на земеделското стопанство на България, ние отбелязваме преди всичко селския и земеделския характеръ на нашата страна. Това се вижда вече отъ простия фактъ, че селското население на България достига до 79,37% отъ цѣлото население, а останалитъ 20,63% сж жители на градоветъ, които въ немалката си частъ трѣбва сжщо така да се смѣтатъ по-скоро за селяни, отколкото за граждани, тъй като много градове сж такива само въ чисто административенъ смисълъ, т.е. по своята социално-стопанска характеристика и особено поради основния поминѣкъ на своето население много малко се отличаватъ отъ селата.

Изтъкнатото концентриране на грамадната маса отъ българското население въ селата е другата страна на това явление и показва, че огромното мнозинство отъ българския народъ намира срѣдства за съществуване въ земеделието (81,42%), кждето е приложенъ и основния масивъ на работната сила на българитъ. Това се вижда отъ факта, че надъ 85% отъ цѣлото активно население на страната е активно въ земеделието и намира срѣдства за прехрана отъ земята.¹⁾

Втората характерна особеностъ на българската обща и земеделска икономика може да се формулира съ това, че България е страна на

¹⁾ Не безъ интересъ е да се отбележи значението на селското население въ България, като биологиченъ изворъ на българския народъ. Че земеделското население е по-здоровословно население и че то е, което създава бойната сила на българската държава, може да се види отъ следнитъ нѣколко числа.

Споредъ даннитъ за военнитъ набори презъ последнитъ десетъ години, когато България е имала наборна армия, били сж признати за способни за военна служба младежи: всичко 451.399, а отъ земеделското селско население 319.206, т.е. 70,7% отъ всичкитъ сж селяни-земедѣлци. Затова пъкъ общиятъ брой младежи, освободени за винаги отъ военна служба по болести и недѣжи отъ набори презъ сжщия периодъ 1911—1920 г. г., е билъ 27.640 човѣка, отъ които селянитъ—земедѣлци сж 15.263 човѣка, т.е. 55,2%. Или, другояче казано, процентътъ на освободенитъ отъ способнитъ за военна служба е билъ 6,12% за цѣлото население, но за селско-земеделското население този процентъ спада до 4,78%, за да се покачи за останалото население до 9,36%.

Отъ друга страна, селското и земеделското население е било и си остава изворъ за растежа на населението. Това може да се докаже лесно чрезъ сравняване на раждания въ селското и градското население. Съответнитъ данни могатъ да се намерятъ въ нашитъ работи: „Количественъ съставъ на българското домакинство, особено селското“, Варна 1930 и „Отразяване на социално-стопанскитъ процеси въ основнитъ демографически явления“, Варна 1934.

предимно дребния размър стопанство. И въ неземедѣлскитѣ предприятия и въ земедѣлскитѣ такива изпѣква господствующото значение на трудовитѣ сили на самитѣ господари и членовѣтѣ на тѣхнитѣ семейства, въ сравнение съ които ролята на наемния трудъ е много незначителна. Споредъ преброяването отъ 1926 г. ние имаме въ България 408.776 наемни работници и 28.102 наемни служащи, активно заети въ народното стопанство, което свидетелствува, че отъ общото количество активни трудови сили дѣлътъ на наемнитѣ работници е едва 14,2%, а на наемнитѣ служащи — по-малко отъ единъ процентъ. Или цѣлиятъ кадъръ на наемната работна сила достига едва 15% отъ всички активни участници въ стопанския процесъ.

Участието на наемния трудъ въ българското народно стопанство е толкова слабо следствие господствующия типъ семейно-трудова предприятия, и то не само въ земедѣлското, но и въ цѣлото народно стопанство.

Това се вижда отъ факта, че наемниятъ трудъ въ земедѣлското стопанство съставляватъ 211.007 наемни работници и 822 наемни служащи отъ всичко 2.464.421 души, заети въ земедѣлието, т. е. процентътъ на наемния трудъ е равенъ на 8,60%. Но и въ промишлеността отъ общия брой 270.748 заети лица имаме 154.494 наемни работници и 6.796 наемни служащи, т. е. дѣлътъ на трудовата сила на самитѣ господари и на тѣхното домохазейство достига до 40,46%.

Тази друга основна характеристика на българската икономика означава, че не само въ земедѣлието производствената дейность се извършва отъ стопанитѣ на предприятията и тѣхнитѣ семейства, но че сѣщо това важи и относно промишлеността, т. е., че отъ една страна много е голѣмъ дѣлътъ на занаятчийството въ състава на българската промишленостъ, а отъ друга страна, фабричната индустрия не акумулира много голѣмъ брой наемни работници. Казаното относно промишлеността има сила и за търговията и за транспорта, но не важи за минната дейность, кждето отъ 7.821 заети лица имаме 7.222 наемни работници. Привеждаме тѣзи числа за да подчертаемъ, че въ България много условно може да се приказва за капиталистическо стопанство, ако подъ този много разномисленъ терминъ се разбира режима на едритѣ предприятия, опиращи своята трудова организация предимно на наемния труд¹⁾.

Селскиятъ, земедѣлскиятъ и дребно-собственическиятъ характеръ на България образува основната рамка на социално-стопанскитѣ процеси въ страната. Безъ да се спираме по-подробно на социалнитѣ проблеми, свързани и предизвикани отъ казанитѣ сѣществени особености, защото излизатъ задъ границитѣ на нашата задача, ний все пакъ не можемъ да не изтъкнемъ, че България притежава елементитѣ които и осигуряватъ социалната стабилность на страната поради господствующото значение на дребнитѣ собственици въ различнитѣ отрасли на народното стопан-

¹⁾ Много сполучливи сж следнитѣ думи на Laurent Dechesne: „Наблюдавано било, че въ недостатъчно-капиталистичнитѣ страни, кждето работницитѣ сж и собственици-господари, тѣхнитѣ доходи сж много по-долу отъ тия на наемнитѣ работници на Западъ; прочее, пжтешественикѣ, преминаващъ презъ балканскитѣ страни, срѣща поразителна беднотия въ населението, малко запознато съ капитализма“ (*Le Capitalisme, la Libre Concurrence et l'Economie dirigée*, Paris 1934, p. p. 73-74) За по-голѣми подробности относно България ср. нашитѣ работи: „Организация на българското земедѣлско стопанство“, Варна 1932 и „Количествена характеристика на нашата индустрия“ (Спис. на Бълд. Икономическо Д-во, 1933, кн. 6).

ство и поради доминирующата роль на дребнитѣ земевладелци-земеделци въ състава на цѣлото население на страната.

За съжаление, това велико благо—отсъствието на изворитѣ, които могат да подхранват социалнитѣ трусове—произтичащо отъ основнитѣ особености на българското стопанство, има неизбежно свързани съ него неблагоприятни стопански аспекти, на които ние трѣбва да се спремъ по-подробно.

Българскиятъ народъ е принуденъ да намира работа и прехрана предимно отъ земеделіето. Това се налага преди всичко отъ слабото развитие на фабричната индустрия, за развитието на която прѣчатъ сѣществени и мѣчно преодолими обстоятелства: бедностъ на страната отъ капитали и липса на метали и задоволяващо съвременната индустрия гориво (отсъствие на нафта и годни за коксуване каменни въглища). Като се вземе подъ внимание дребниятъ характеръ на земеделскитѣ предприятия въ страната, може да се предполага, че липсата на капиталитѣ ще остане дълготрайна характерна особеностъ на България, защото натрупването на капиталитѣ става много мѣчно и бавно дори и въ успѣшно работящо дребно земеделско стопанство, а камо ли въ дребното земеделско стопанство, което едва осигурява прехрана на своитѣ стопани. Ако презъ своя многовѣковенъ исторически развой България не е могла да акумулира капитали поради своята държавно-стопанска несамостоятелностъ и, ако презъ време на нейната самостоятелностъ бавно натрупващитѣ се капитали сж били изчерпани поради водената борба за осъществяване на нейнитѣ национално-политически идеали, то за въ бѣдаще много малка е възможността да се създаде националенъ фондъ отъ капитали, на който фондъ да може да се опре стремежътъ за изграждането на модерната фабрична индустрия. Въ нашата епоха на грамаденъ капацитетъ на свѣтовнитѣ фабрики, на ревниво пазене на индустриалнитѣ пазари и на държавна намѣса въ пласмента на капиталитѣ, едва ли би била основателна надеждата, че ще могатъ да бждатъ привлѣчени чужди капитали за тази цель. Тѣзи затруднения за увеличаване на нашата индустрия едва ли могатъ да се премахнатъ и затова за практически интересующото ни бѣдаще ние трѣбва да разчитаме на ограничения ръстъ на нашата индустрия и на нейното ориентиране предимно къмъ преработване на суровитѣ материали, добивани отъ нашето земеделіе. Какви практически последици за нашето земеделіе има тази съществуваща и вѣроятна бѣдеща насока на нашата индустрия? Преди всичко съ това е свързана невъзможността да бждатъ прехвърлени голѣми маси работни рѣце отъ земеделіето въ индустрията: бавниятъ темпъ, съ който расте индустрията, остава назадъ въ сравнение съ увеличението на земеделското население вследствие естествения прирѣстъ на населението. Това нарастващо земеделско население, не намирайки възможностъ да се прелѣе въ индустрията, а това, което се казва за индустрията, може да се повтори *mutatis mutandum* и за другитѣ неземеделски занятия — търговията, транспорта и т. н., при опитъ да емигрира срещу много трудности, поради съвременната политика на защита на националния трудъ. Ето защо за увеличеното земеделско население остава единствена възможностъ да остане въ самото земеделско стопанство. Но последното може стопански ползотворно да поглѣща нови трудови сили само при известни условия, а именно: или като разширява

площта на обработваемата земя, или като промѣня начинитѣ на земедѣлската експлоатация. Като се вземе подѣ внимание малкия размѣръ на българската държавна територия, а сѣщо така и планинския характеръ на страната, който прѣчи да се води земедѣлско стопанство по цѣлата територия на Царството, не е мѣчно да се разбере, че възможноститѣ за по-нататѣшното разширение на площта на българското земедѣлие сѣ доста ограничени, а може би напълно изчерпани. Разбира се, въ това отношение все пакъ могатъ да се получатъ известни резултати чрезъ мелиорациитѣ, като се разшири чрезъ това общата площъ обработваема земя и се подобри намиращата се въ обработка площъ. Би било обаче опасна илюзия да се придава голѣмо значение на този начинъ на разширение площта на българското земедѣлие, защото общата бедностъ отъ капитали и тѣхното бавно натрупване сѣ основнитѣ спѣнки за изискващитѣ голѣми капитали мелиорационни работи. И тукъ надеждитѣ да се получатъ чужди срѣдства чрезъ чуждестранни заеми едва ли сѣ основателни, като знаемъ, че невъзможността да плащаме по старитѣ задължения извънредно отслаби нашия кредитъ въ чужбина.

Не е изключено сѣщо така разширение на обработваемата площъ чрезъ разоряване на пасищата и меритѣ. Обаче, при сѣществуващата организация на скотовѣдството у насъ ще трѣбва много да се замислимъ преди да ликвидираме тази основа за изхранването на нашия добитѣкъ, който и при наличността на пасища и мери най-много страда отъ недостатъчна храна.

Що се отнася до втората възможность за поповане на допълнителния трудъ отъ неувеличаващото площта си българско земедѣлие, то и въ това отношение ние не можемъ да хранимъ много радостни надежди. Въ своята сѣщностъ това означава интензификация на нашето земедѣлско стопанство и ако тя би могла да се реализира въ формата на трудоинтензификация, съ това би се разрешилъ сполучливо проблемътъ за ползотворното настаняване на увеличаващото се земедѣлско население. Но подобна трудоинтензивна насока на нашето земедѣлие срѣща основна трудность въ слабостта на поглѣщателнитѣ способности на нашия вътрешенъ пазаръ на земедѣлскитѣ произведения. Трудоинтензивни земедѣлски произведения — растителни и животински — предполагатъ наличность отъ едно силно-покупателно търсене и при това съ голѣми размѣри; предимно селска България съ своитѣ 20% градско население, основната маса на което сѣ хора съ ограничени срѣдства и непретенциозни вкусове, не дава възможность за пласиране на скѣпи трудоинтензивни култури въ самата страна.

Да се базира пъкъ масовото производство на трудоинтензивнитѣ култури само или дори предимно на външнитѣ пазари е много несигурна работа. Тѣзи култури спадатъ къмъ групата земедѣлски стоки, които сѣ подложени на еластично търсене. Това означава, че при всѣко влошаване на стопанската конюнктура тѣхното търсене отслабва. А въроятниятъ пазаръ на тѣзи стоки сѣ индустриалнитѣ държави, остро реагиращи на конюнктурнитѣ колебания. По този начинъ нашето незаможни въ масата си селячество ще се подложи на конюнктурнитѣ колебания въ индустриалнитѣ страни, нѣщо много опасно за нашето земедѣлско население, което нѣма на какво да се опре презъ време на отслабналата конюнктура.

Къмъ тѣзи общи съображения се присъединяватъ и обстоятелствата на съвременния стопански развой. А именно: стремежъ къмъ самозадоволяване, лозунгъ за автаркия или поне за автархия, които се ширятъ тъкмо въ индустриалнитѣ страни — потенциални купувачи на нашитѣ трудо-интензивни култури — и които намиратъ вече практическо приложение въ промѣнитѣ се принципи на външната търговия (отказъ отъ принципа на най-облагодетелствуваната държава и идея за контингентирание на чуждия вносъ), може да стѣсни извънредно нашитѣ чужди пазари, тъкмо защото нашитѣ трудоинтензивни култури лесно могатъ да паднатъ подъ удара на схващането да се избѣгва всичко онова, което не е абсолютно необходимо и което може да се замѣсти съ сурогати отъ мѣстното производство и националната почва.

Ако добавимъ къмъ казаното още и това, че масовата трудоинтензификация на нашето земедѣлие изисква и известно вътрешно устройство на нашето земедѣлие — и въ материално-организационно отношение и по отношение на стопанската психика на нашето земедѣлско население — а това е свързано наново съ доста голѣми материални разноси и съ по-продължителна професионално-културна подготовка на селянитѣ-земедѣлци — то едва ли може да се отрече, че трудо-интензификацията на земедѣлието ни — ако то изобщо ще успѣе въ голѣмъ мащабъ — е единъ дълготраенъ и труденъ процесъ и остава сега за сега Zikunftsmsisik.¹⁾

Тогава фактически увеличеното земедѣлско население, нѣмайки възможностъ да вземе за обработка нови земи, поради липса на такива и затруднено въ решителното и бързо смѣняване на своята производствена ориентация, е принудено да си остане на сѣщата земедѣлска площъ, която въ общи черти се експлоатира за сѣщитѣ култури — т. е. главно за зърненитѣ храни — а това означава, че въ нашето земедѣлие се натрупва отъ година на година нарастващо количество излишенъ трудъ, ненужно за земедѣлското производство, но тежко потискащо домакинството на земедѣлца, защото много малко или дори нищо не допринасяйки за производствения и трудовъ процесъ въ земедѣлието, то увеличава броя на гърлата, за прехраната и сѣществуването на които трѣбва да се грижи селянинътъ-земедѣлецъ, главата на стопанството и на домакинството.

Така извънредно неблагоприятно се проявява за българското земедѣлие основниятъ фактъ на българското народно стопанство, че България е аграрна държава и българското население е принудено да пласира своя трудъ предимно въ земедѣлието, безъ да може да прехвърли излишнитѣ работни рѣце въ слабо развититѣ и бавно развиващитѣ си индустрии и други неземедѣлски занятия.

До известна степенъ неизгодитѣ на българското земедѣлие, произ-

¹⁾ Много правилно отбелязва това E. With, като казва: „Защитницитѣ на такива планове забравятъ преди всичко, че успѣшното и конкурентоспособно производство на овошки и зеленчуци е резултатъ на грижливото и многогодишно школуване на хората и не може да се приложи изведъжъ. По тѣзи съображения вече не сѣ оправдани очакванията, които се опиратъ на това, че ориентацията на казанитѣ култури бързо би помогнала на районитѣ, които, макаръ и да сѣ годни за това, до сега не сѣ работили за пазара въ голѣмъ мащабъ“ (E. With-Betrachtungen zur gegenwärtigen deutschen Agrar- und Handelspolitik unter besonderer Berücksichtigung der agraren Weltmarktverhältnisse, Kief u. Leipzig 1934, S. 130).

тичащи отъ слабото развитие на националната ни индустрия, биха могли да отслабнатъ, ако бѣхме възприели една по-гъвкава, по-подвижна индустриална и търговска политика. А именно, поставяйки си за целъ да снабдяваме родната ни индустрия съ сурови материали отъ аграрно-националенъ произходъ, при което чуждитъ сурови материали ще могатъ да се внасятъ въ страната само при недостигъ на собствени такива или при невъзможностъ да бждатъ получени отъ българската земя, ние бихме могли да въздействуваме върху бедственото положение на излишното земеделско население, като увеличаваме потребността на земедѣлието отъ работни рѣце, защото ще го насочваме къмъ опредѣленитъ потребни за нашата индустрия трудоинтензивни култури и ще улесняваме по този начинъ националната ни индустрия, като я снабдяваме съ по-евтини национални сурови материали (безъ да приказваме за общитъ народно-стопански изгоди—платеженъ балансъ,—произтичащи отъ замѣстване чуждестраннитъ материали съ национални такива). Всичко това ще ѝ създаде възможността да си осигури по-добъръ пласментъ — вследствие намаленитъ стойностни разноси фабричнитъ стоки поевтиняватъ и увеличаватъ крѣгъ на консуматоритъ си, който евентуално би могълъ да бжде разширенъ, и съ това да се стигне до възможността да бжде погълната и допълнителната работна сила.

При недостатъчно тѣсното взаимодействие между нашето земедѣлие и индустрия, при неприспособеността на земедѣлското ни производство къмъ нуждитъ на индустрията ни и при зависимостта на нашата индустрия отъ чуждитъ сурови материали, ние отбелязваме много и голѣми неизгоди. Преди всичко, въ отсъствие на този импулсъ, който би могълъ да даде националната индустрия на родното земедѣлие и обратно — въ отсъствие на тѣзи улеснения, които евтинитъ национални сурови материали биха могли да дадатъ на нашата индустрия.

Казанитъ неизгоди важатъ за нашето земедѣлие, но може би, въ по-малка степенъ, и за нашата индустрия. Нашето земедѣлско производително население въ своето производство изхожда, като общо правило, отъ консумативнитъ нужди на собственото домакинство; това потребително-домакинско насочване на производствената дейностъ често пѣти довежда до нецелесъобразно използване на собственитъ трудови сили и срдѣства. Щомъ като земедѣлецътъ-производителъ не е сигуренъ, че неговата стока ще има стабиленъ пласментъ, той се осигурява съ предмети за прехрана и преди всичко съ зърнени храни. Поради това ние виждаме, че зърнени храни се произвеждатъ отъ всички наши земедѣлски стопанства: и отъ такива, които по размѣра на своята земя площъ, поради качеството на почвата, поради общата организация на своето земедѣлско стопанство, сж по-нагодени къмъ тази дейностъ, и отъ такива, които биха могли съ по-голѣмъ успѣхъ да се залавятъ за производство на други земедѣлски произведения, купувайки зърнени храни по-евтино отъ тѣзи, които повече отговарятъ на изискванията на този отрасълъ на земедѣлието, и чрезъ това биха рентирали по-добре своитъ трудови сили и материални срдѣства.

Отъ повсемѣстното производство на предмети за собствена прехрана на земедѣлко-производителното население се получаватъ излишѣци, които не могатъ да се пласиратъ на вътрешния пазаръ и които по необходимостъ търсятъ пласментъ на чуждитъ пазари. Неизгодитъ отъ това

за нашето земедѣлие сж очевиден; тѣ произтичатъ не само отъ факта, че често пѣти ние изнасяме стоки, по отношение на които нашата конкурентоспособностъ на свѣтовнитѣ тържища е слаба, не само отъ това, че изнасяйки тѣзи стоки въ видъ на непреработени материали ние намаляваме възможността отъ прилагане на собственитѣ си трудови сили, но и поради това, че често пѣти износьтъ на тѣзи произведения за насъ е абсолютно наложителенъ, т. е. тѣ трѣбва да бждатъ изнесени на всѣка цена, защото тѣ не могатъ другояче да бждатъ използвани, т. е. не могатъ да се консумиратъ въ самата страна. На тази наша зависимостъ отъ чуждитѣ пазари въ областта на износа съответствува сжко така неблагоприятната зависимостъ отъ чужбина въ областта на нашия вносъ. Защото недостатъчната връзка между земедѣлието и индустрията прави нерѣдко неотстранима необходимостта отъ чуждестраненъ вносъ, безъ който може да се спре работата на самата индустрия—вносъ на чужди сурови материали—или да има чувствителни загуби и самото земедѣлие—вносъ на материали и помощи срѣдства на земедѣлското производство.

Ние сме единъ малкъ и беденъ народъ, поради което не представляваме единъ много влиятеленъ контрагентъ въ международната търговия. Въ сегашното време на външна търговия, която се води подъ знака на нео-меркантилистическия протекционизъмъ, ние винаги ще имаме щети отъ външната търговия, излизайки въ качеството на народъ, който на всѣка цена трѣбва да продава своитѣ произведения и на всѣка цена трѣбва да купува чужди стоки. Поради това чрезъ по-тѣсенъ допиръ между нашето земедѣлие и индустрия ние трѣбва да ослабимъ тази си неизгодна позиция на свѣтовнитѣ пазари. Това е достижимо, като разширяваме вътрешния пазаръ на нашитѣ земедѣлски стоки, пласирайки максималното — възможно количество отъ сурови материали, потрѣбни за нашата индустрия, като изнасяме въ чужбина сурови материали, отъ които иматъ настояща нужда чуждитѣ пазари и които ние можемъ да предложимъ въ най-добъръ видъ и на по-конкурентни цени, т. е. стоки, органически свързани съ особености—природни и социално-стопански — на нашето земедѣлско стопанство. И при това тѣзи стоки ние по-възможностъ трѣбва да изнасяме не въ суровъ, а въ преработенъ или полу-преработенъ видъ.

Могатъ ли да се реализиратъ тѣзи задачи? Ние сме сигурни въ това, но при едно предварително необходимо условие, че нашитѣ аграрна, индустриална и търговска политики ще представляватъ органически-споени части на нашата единна стопанска политика, че ние ще прекратимъ тази несвързаностъ въ нашата икономическа политика, при която онова, което се стремимъ да реализираме чрезъ аграрната политика, срѣща противодействие въ мѣрките на нашата индустриално-занаятчийска политика или дори се парализира отъ наши търговско-политически мѣроприятия. Ако ние имаме ясно схващане, че ние сме принудени презъ единъ неопредѣлено-дълъгъ периодъ време да опираме нашето народно стопанство главно на нашето земедѣлие, то отъ това съ неизбѣжностъ ще следва, че нашитѣ индустрия и търговия трѣбва да следватъ този пътъ, който, преди всичко, служи за подигане на основния клонъ на народното ни стопанство. Всичко това означава много голѣмо стѣснение на частната инициатива и индивидуална свобода въ стопанската дейностъ, които, впрочемъ, и сега сж доста ограничени вследствие на валутно-

девизната, търговската, социалната и т. н. политика на нашата държава, а не въ по-малка степен и вследствие на активната намѣса на държавата въ стопанския животъ почти въ всички други страни.

Ние си мислимъ тази цѣлостна, комплексна политика на българската държава въ областта на народното ни стопанство така, че държавата преди всичко знае, какво точно иска тя да реализира въ народното си стопанство. Ако тя се стреми да подигне трайно производителнитѣ сили на българския народъ, тя трѣбва да осигури на растящото население възможность за работа. Инакъ много е реална опасността отъ спиране растежа на това население, признацитѣ на което вече имаме въ намаление раждаемостта не само всрѣдъ градското, но уви и всрѣдъ селското население на страната ни. Нѣма по-голѣма опасность за България отъ намалението на нейното население, защото това е основното и единственото богатство на България, което дава надежди за реализация на всички национални и социално-стопански надежди и блѣнове на българското племе.

Тази опасность отъ спиране рѣста на населението, а евентуално дори за неговото намаление е не абстрактна възможность, а е една вѣроятность, опираща се на реални условия. Защото, както казахме, извънземедѣлскитѣ занятия се развиватъ много бавно, а увеличението на населението трѣбва да се опира почти изцѣло на земедѣлието, което се характеризира съ извънредно бавния темпъ на прогресивно развитие. Държавитѣ съ наличие на голѣмъ процентъ едро земевладение могатъ да разширятъ „капацитета на населението“ чрезъ раздробяване на своето земевладение. Чрезъ вътрешната колонизация, чрезъ мѣрките на аграрната реформа тамъ е възможно увеличаване броя на дребнитѣ земедѣлски стопанства и съ това сжщо увеличаване количеството на населението, което обработва земята и се храни отъ нея. Ако напр. една Германия може да се надѣва по тоя пѣтъ да реаграризира своето народно стопанство и се мжи да удържи въ земедѣлското стопанство цѣлия прирѣстъ на населението си, то за България това е извънредно трудно, преди всичко поради особеността на българската аграрна конституция: господство на дребнитѣ и срѣднитѣ земевладения и земедѣлски стопанства, свобода на мобилизация на земитѣ особено чрезъ наследствения дѣлежъ. Основниятъ районъ на едрото си земевладение България е загубила съ загубата на Добруджа; чрезъ аграрната реформа въ България се съкрати значително неголѣмата площъ на едрото земевладение, толкова повече, че къмъ тѣзи мѣрки се присѣдиниха и вътрешно колонизационни проблеми — заселване на голѣмъ брой отъ българското бѣжанско население, избѣгало и изгонено отъ бившитѣ територии на българската държава.

Растящото население трѣбва да си остава въ земедѣлското стопанство, което не може да го погълне безъ чувствителна промѣна въ своята организация. И дори при такава една промѣна, която по необходимость ще става бавно и постепенно, необходимо е увеличение на асимилационната способность на неземедѣлската дейность, особено на индустрията, за да може да се даде просторъ на растящото население.

По такъвъ начинъ въ противовесъ на стремежа къмъ засилена аграризация на високо развититѣ индустриални страни, за аграрна България възможността отъ по-нататѣшно развитие изисква разширение на

извънземедьлскитѣ занятия, т. е. засилване на нѣкои части на индустриалния секторѣ на народното стопанство, наредѣ съ реорганизацията на земедьлието.

Осигуряването на труда и възможността за сѣществувание на българското население предполага раздвижване сегашнитѣ стѣснени рамки на народното ни стопанство. Това, както видѣхме, може да стане главно чрезѣ засилване възможноститѣ на земедьлието да погьлне увеличаващето си население. За тази целѣ българското земедьлие трѣбва да разширява постоянно и системно тѣзи култури, производството на които изисква повече трудови сили. Като първо условие за това трѣбва да се прокарва решителното становище, че България нѣма интересѣ отѣ производство на зърнени храни за износни цели, а само за вътрешна консумация и за вътрешна преработка въ по-скъпи стоки—обектѣ за износъ.¹⁾ За да се осигури прехраната на собственото растяще население, за да се разшири възможността за производство на повече погьлщащи трудѣ земедьлски произведения, необходимо е подигането реколтитѣ на нашитѣ зърнени храни, които даватѣ много малко въ сравнение съ онова, което може да се изкара отѣ нашата земя при една системна и настойчива работа.

Успоредно съ това трѣбва да се засили скотовьдниятѣ клонѣ на нашето земедьлие, като се осигурятѣ достатѣчно крѣмни срѣдства за нашия добитѣкъ не само чрезѣ засѣване на зърненѣ и тревистѣ фуражѣ, но и чрезѣ запазване за националния добитѣкъ всички остатѣци и отпадѣци на нашето земедьлско и индустриално производство, които могатѣ да служатѣ за отглеждане на добитѣка (трици, кюспе, отпадѣци отѣ производството на захарѣта и спирта и т. н.).

Суровитѣ материали, потрѣбни за нашето фабрично и занаятчийско производство, трѣбва да се взематѣ отѣ нашето земедьлие, което, знаейки отнапредѣ, че за него е осигуренѣ пазарѣ за тѣзи произведения, може да се приспособи за създаване на съответнитѣ стоки, които качествено и количествено биха задоволили индустрията. Отѣ друга страна, самото по-нататѣшно развитие на индустрията трѣбва да става въ насока на опирание върху националнитѣ сурови материали, като подрѣжка и насърчаване трѣбва да получава именно тя въ противовѣсъ на индустрията, която се опира на вноса на чужди сурови материали: изобщо последниятѣ трѣбва да става само въ границитѣ, опредѣлени отѣ недостига или отсъствието на национални сурови материали.

Производството на сурови материали отѣ аграренѣ произходѣ, имащо предвидѣ пласиране на чуждитѣ пазари, трѣбва да се опира на солидни и сигурни основи. За тази целѣ налага се детайлното проуч-

¹⁾ Въ свѣтлината на това изискване ние трѣбва добре да се замислимѣ относно нашата политика съ зърненитѣ храни, доколкуто тя се реализира чрезѣ Храноизноса. Въ исто временна мѣрка за подпомагане на селянитѣ—производители на зърненитѣ храни, тази политика става постоянна система за насърчаване на по-нататѣшно производство и дори разширяване на производството на зърненитѣ храни. Защото сигурни въ възможността да пласиратѣ тѣзи произведения по цени по-високи отѣ тия на свободния пазарѣ селянитѣ трѣбва да разбиратѣ това, като насърчаване на житното производство и за по-нататѣкъ. Националн-социалистическа Германия се натѣкна чрезѣ своята политика на осигуряване на по-високи цени за земедьлскитѣ произведения на трудности отѣ сѣщия видѣ. Известно е, че тогава (въ септември 1933 г.) министѣръ Дагѣ казалѣ, че държавата „може да осигури на земедьлцитѣ и на селянитѣ съобразнитѣ цени само за такива количества жито, отѣ които наистина сѣществува потрѣбностѣ въ народното стопанство“. Г. К. С. Thalheim — Agrarpolitik, Leipzig 1934, S. 73.

ване на всички наши износни земеделски произведения по-отдълно съ целъ да се изясни, кои отъ тѣхъ иматъ обективни предимства — отъ гледище на природната обстановка и аграрната конституция на България — предъ своитѣ потенциални чужди конкуренти, какви сж вѣроятнитѣ нужди отъ такива стоки, какъ може да се подобри и поевтини тѣхното производство и съ какви мѣрки на търговската политика може да се осигури за тѣхъ изгоденъ чуждъ пазаръ.

Всичкитѣ посочени задачи, които, споредъ нашето разбиране, сж наложителенъ изводъ отъ особеноститѣ на българското народно и земеделско стопанство, сж не само необходими, но и не търпятъ повече отлагане. Защото слабостта на българската икономика придобива застрашителни размѣри, както това ясно проличава въ сегашнитѣ сѣдбоносни години на криза. Стига само да посочимъ, че ако brutниятъ доходъ отъ полевѣдството презъ годинитѣ преди кризата е билъ срдно за 1926—1929 г. г. 190 златни лева на глава селско население, то неговото спадане до 110 златни лева презъ 1930—1933 г. г. показва до каква мизерия е стигнало нашето земеделско население. Сравнявайки тази величина съ съответната цифра отъ преди войнитѣ, ние виждаме, че сега на глава селско население brutниятъ доходъ отъ полевѣдството съставлява само една четвъртъ отъ предвоенното време,¹⁾ което сжщо така не е било до тамъ блѣскаво за земеделското население на България.

При такъвъ единъ намалѣлъ доходъ на българското земеделско население трѣбва ли да се очудваме, че цѣлитъ български народъ, цѣлото народно стопанство, цѣлата държава се намиратъ въ бедствие и въ мжчнотия? Не е ли това една застрашителна манифестация не само за това, че земеделското ни стопанство не е още налучкало своя истински пжтъ, но и затова, че отдѣлнитѣ отрасли на нашето народно стопанство не сж се приспособили единъ къмъ други така, че да осигурятъ едно здраво и хармонично развитие и на отдѣлнитѣ отрасли на това стопанство и на народното стопанство въ неговата цѣлостъ, което е не само необходимо отъ гледище на осигуряване развитието на българския народъ, но е и възможно, ако разберемъ правилно особеноститѣ на българското земеделско и народно стопанство.

Основнитѣ злини на нашето народно стопанство се коренятъ въ това, че ние имаме свърхнаселение въ нашето земеделско стопанство, свърхнаселение, което се увеличава поради по-рано посоченитѣ условия.

Изказвайки твърдението, че поради посоченитѣ особености на българското народно и земеделско стопанство ние отбелязваме въ България свърхнаселение въ земедѣлието, ние съзнаваме, колко неопредѣлено е самото понятие свърхнаселение и съ какви затруднения е свързано доказателството за наличието отъ свърхнаселение въ отдѣленъ отраслъ на народното стопанство. Терминътъ „свърхнаселение“ често се употребява, като нѣкоя самоочевидностъ или като такъвъ, който има нѣкое абсолютно значение. Въ действителностъ, това е, разбира се, чисто относително понятие. Казвайки, че известенъ районъ е свърхнаселенъ, ние искаме да подчертаемъ съ това, че тамъ има извънредно много хора, но тогава веднага изниква въпросътъ — извънредно много? — Но въ какъвъ сми-

¹⁾ Подробноститѣ относно тѣзи числа за brutния доходъ отъ полевѣдството у насъ се намиратъ въ нашата работа „Проявитъ на кризата въ българското земеделско стопанство“, Варна 1936.

сълъ или споредъ какъвъ критерий?“¹⁾ И все пакъ въ съвременнитѣ научни изследвания по този въпросъ се опредѣля известно общо схващане, а именно, че свърхнаселението се характеризира съ такива признаци, които ние отбелязваме тъкмо въ нашето земеделско население. Така, когато Алън. Young каза, че: „азъ бихъ вървѣлъ успоредно съ професоръ Carr-Saunders... доколкото мога да го поддържамъ, че докато растежътъ на населението се съпровожда съ увеличаване на срѣдния реаленъ доходъ, има основание да се предполага, че свърхнаселението не съществува“,²⁾ то съ това се подчертава не само общността въ схващанията на посоченитѣ лица, но и на редица други, напр. на Hugh Dalton (The Optimum Theory of Population, Economica, March 1928, VIII) Sir W. Beveridge (Une employment, 1909 and 1930) и вече цитирания Penrose. Другояче формулирайки своитѣ възгледи, последниятъ казва по същество сжщото, а именно, че „свърхнаселението и недостигътъ отъ население се разбира като показалецъ, въ първия случай на по-голъмо количество, а въ втория на по-малко количество, отколкото е социално желателно; оптималното пъкъ количество означава количеството, социално желателно“. ³⁾ Сжщитѣ тѣзи критерии за установяване наличието отъ свърхнаселение въ българското земеделіе ние поддържахме още въ 1928 г., като казахме: „хармоничното съотношение между факторитѣ на производството въ селското стопанство на България се нарушава отъ две страни. Ако искаме да изразимъ това образно — съ терминологията на физиологията. — можемъ да поставимъ следната диагноза за болезненото състояние на съвременното българско селско стопанство: хипертрофия на труда и атрофия на капитала“. ⁴⁾ Новитѣ данни отъ преброяването презъ 1926 год. наново потвърдиха тѣзи наши твърдения, както това посочваме въ работата си „Организация на българското земеделско стопанство“ (1932).⁵⁾

Какво значение има това установяване на свърхнаселението въ нашето земеделіе за интересувания ни, тука проблемъ за отношенията между народното и земеделското стопанство въ България? Като резултатъ на това свърхнаселение въ земеделіето ни, получава се, преди всичко не само малкия абсолютенъ размѣръ доходъ на земеделското население, но и неговото растяще намаление, което намаление, на свой редъ, предопредѣля известно несъответствие между дѣловетѣ на земеделския и неземеделския доходъ въ общия националенъ доходъ на България.

За да си представимъ brutния доходъ отъ полевѣдството ние пра-

¹⁾ E. F. Penrose—Populations theories and their application with special reference to Japan. Food Research Institute 1934, p. p. 49—50.

²⁾ Allyn Loung — Review of London Essays in Economics, Economica March 1928, VIII, 115.

³⁾ E. F. Penrose — *Иб.*, p. 90.

⁴⁾ Н. В. Долински — Доходността на българското земеделіе, Списание на Българското Икономическо Д-во, год. XXVII, кн. 4, стр. 179.

⁵⁾ Като допълнително свидетелство за претоварване на нашето земеделіе съ работни сили може да се посочи факта, че българскитѣ емигранти се рекрутиратъ въ господарстващата си частъ отъ земеделското население. Така, отъ общия брой емигрирали изъ България презъ 1931—1933 г. г. земеделското население е съставлявало презъ всичкитѣ години: 8.723 човѣка отъ всичко 10.696, т. е. 81,6%; 5.734 човѣка отъ всичко 6.843, т. е. 83,8%; 4.569 човѣка отъ всичко 5.695, т. е. 80,2%. Сравни Статистически известия, година 1934, № 5.

вимъ следнитѣ пресмѣтания. Отъ даннитѣ на нашата официална статистика установяваме голѣмината на цѣлия брутенъ доходъ отъ полевѣдството въ златни левове презъ отдѣлнитѣ години на проучвания периодъ. Сжщо отъ тамъ изваждаме броя на населението къмъ срѣдата на всѣка година. Отъ съпоставянето на казанитѣ две величини опредѣляме колко представлява годишната стойностъ отъ полевѣдството на една глава отъ цѣлото население на царството.

Въ стремежа си да установимъ сжщото и за земеделското население, ние изчисляваме броя на селското население къмъ срѣдата на всѣка година, като опредѣляме броя на това население, предполагайки, че селското население съставлява 79,37% отъ цѣлото население, както това е било споредъ преброяването отъ 1926 г.

Тогава се получава следната таблица за стойността отъ полевѣдството.

Години	Обща стойностъ въ зл. лв.	Цѣло население къмъ срѣдата на годината	Селско население къмъ срѣдата на годината	Стойностъ въ зл. лв. на глава население	
				цѣло	селско
1926	732.989.633	5.423.400	4.304.553	135,2	170,3
1927	804.515.250	5.514.300	4.376.700	145,9	183,8
1928	943.007.491	5.593.200	4.439.323	168,6	212,4
1929	871.576.172	5.671.800	4.501.708	153,7	193,6
1930	629.336.531	5.750.800	4.564.410	109,4	137,9
1931	585.509.758	5.830.800	4.627.906	100,4	126,5
1932	471.230.262	5.911.800	4.692.196	79,7	100,4
1933	361.118.374	5.997.300	4.760.057	60,2	75,9

Ако положението на нашето земеделско население се влоши значително въ сравнение съ неговото положение въ годинитѣ непосредствено предшестващи кризата, то това влошаване е много страшно въ сравнение съ предвоенитѣ години. Това се вижда отъ следното. Срѣдно презъ 1908—1912 г. г. брутниятъ доходъ отъ полевѣдството е билъ равенъ на 714.206.023 зл. лв., броятъ на цѣлото население е билъ 2.174.357 души, а броятъ на селското население е билъ близо 1.760.238, като знаемъ отъ преброяването презъ 1910 г., че селското население е билъ 80,88% отъ цѣлото население. Отъ казанитѣ числа установяваме, че брутниятъ доходъ отъ полевѣдството на глава селско население е билъ равенъ на 405,7 зл. лв., а това значи, че презъ тѣзи тежки години на криза нашиятъ земеделецъ получава едва една четвъртъ отъ онова, което е получавалъ преди войнитѣ (27,16%).

Посоченитѣ цифри за дохода на глава отъ селското население много се приближаватъ до пресмѣтанията на д-ръ А. Чакаловъ, споредъ когото доходътъ на глава отъ селското население е равенъ презъ посоченитѣ години на (въ зл. лв.):

1926 г.	1929 г.	1930 г.	1932 г.	1933 г.	1934 г.
254,3	222,3	188,4	116,5	105,3	104,83

Разликата между нашето пресмѣтане и това на д-ръ А. Чакаловъ — а именно по-голѣмата величина на второто — се опредѣля отъ обстоятелството, че последниятъ изчислява дохода и отъ полевѣдството и отъ скотовѣдството, тогасъ когато нашитѣ данни се отнасятъ само до дохода отъ полевѣдството. Смѣтаме, че отъ посоченитѣ числа проличава ясно спадането на дохода, което ни дава основание да поддържаме твърдението си за увеличаването на свѣрхнаселението въ нашето земеделіе.

Поради малкия абсолютенъ размѣръ на дохода отъ земеделския трудъ нѣма да предизвика никакво очудване обстоятелството, че цѣлиятъ

доходът от земедѣлското стопанство представлява една несъразмѣрно малка част от общия национален доход на нашата страна. Това се вижда най-добре, както от по-раншните пресмѣтания за националния доход въ България, така и от по-новите такива. Така, според пресмѣтанията на К. Поповъ, националният доход у нас се образува от следните величини:

Източници	1892	1911
	мл. лв.	мл. лв.
Земедѣлие	530,0	723,0
Скотовѣдство	115,0	213,8
Индустрия	50,0	200,0
Търговия	60,0	80,0
Ценни книжа	4,0	15,0
Покрита собственост	50,0	115,0
Заплати, по-горе не пресм.	200,9	300,0
Всичко	1.009,9	1.646,8

Според тѣзи данни следва, че доходът на земедѣлското население, който се получава от земедѣлието и скотовѣдството, съставлява презъ посочените години 58,2%, респективно 56,9% от цѣлия народен доход. На този процент от цѣлия доход интересно е да противопоставим дѣла на трудовите сили на земедѣлското население въ общитѣ трудови сили на българското население. Тогава става ясно, че земедѣлското население, което, според преброяването от 1910 г. представлява 81,14% от цѣлото активно население, 69,02% от цѣлото неактивно население и 75,29% от цѣлото население, получава само 56,9% от цѣлия доход. Или другояче казано: хората, които харчат повече от $\frac{4}{5}$ от всичките трудови сили на страната, получават по-малко от $\frac{3}{5}$ от цѣлия национален доход.

Сжщото важи и за по-новото време, т. е. и за нашите дни: а именно имаме предвидъ изчисленията на г. г. д-ръ А. Чакаловъ и д-ръ Н. Кирановъ. Според пресмѣтанията на д-ръ А. Чакаловъ доходът на земедѣлското население съставлява презъ 1926 г. и 1934 г. 22.709 милиона лева, респективно 10.971 милиона лева. Цѣлият национален доход за сжщитѣ години е 46,074 мил. лева и 24.351 мил. лева. Дѣлът на дохода от земедѣлието е 49,29%, респективно 45,05% от цѣлия национален доход.

Споредъ изчисленията на д-ръ П. Кирановъ, доходът от селското стопанство е билъ 24.800 мил. лв. въ 1929 г., когато общият национален доход е билъ 46.600 мил. лв., а презъ 1932 г. тѣзи числа сж респективно: 13.000 мил. лв. и 26.300 мил. лв., т. е. дѣлът на дохода от селското стопанство е 57,22% презъ 1929 г. и 49,32% презъ 1932 год. Ср. Месечни Статистически Известия, юний 1934, № 12, стр. 587.

Влошаващото се положение на земедѣлското население — което ние сме склонни да смѣтаме като последиствие на препълването на този отрасъл на народното ни стопанство съ излишни хора — личи много ясно, защото разликата между дѣла на похарчените сили и дѣла на получения доход от земедѣлското население става още по-голяма. И наистина: въ 1926 г. получават 49,29% от цѣлия доход онѣзи, които харчат надъ 80% от трудовите сили на нацията.

Ние, разбира се, не бихме се решили да правимъ каквито и да сж изводи отъ съпоставянето данните на К. Поповъ съ данните на д-ръ А. Чакаловъ и д-ръ П. Кирановъ, колкото и да е голяма съблазънта за едно такова съпоставяне и да твърдимъ, че дѣлът на земедѣлския

¹⁾ К. G. Popoff — La Bulgarie économique, Sofia 1920, p. 516.

доходъ въ общо-националния доходъ съ течение на времето спада, защото методиката на изчисленията у тѣзи автори не е една и сѣща.

Но дори и безъ да сравняваме тѣзи данни, ние можемъ да твърдимъ, че подобна неравномѣрностъ между дѣла на земедѣлието, като изворъ на трудови сили, и неговия дѣлъ, като изворъ на доходи, не може да не се отразява зле и върху земедѣлското и върху цѣлото народно стопанство. Защото, отъ една страна, това съпоставяне сочи на слабото възнаграждение на земедѣлския трудъ, което, отъ друга страна, не може да не въздействува неблагоприятно на всички неземедѣлски занятия. Ако грамадната частъ отъ трудовитѣ сили на населението получава по-малка частъ отъ националния доходъ, то ние имаме свидетелство за лошо възнаграждения земедѣлски трудъ. Но слабо възнаграждениятъ земедѣлски трудъ, трудътъ на грамадната частъ отъ народа, не може да бѣде изворъ на силно търсене на извънземедѣлски произведения. Или, другояче казано, съ това се опредѣля не само затруднеността на земедѣлското население, но и прѣчката за индустрията, която е обречена да работи за единъ вътрешенъ пазаръ, поглѣщателнитѣ способности на който сѣ много слаби. Ако къмъ всичко това добавимъ, че конкурентоспособността на нашата индустрия на свѣтовния пазаръ е доста ограничена, то отъ слабостта на вътрешния пазаръ следва да се заключи, че шансоветѣ за развой на нашата индустрия сѣ неголѣми. Вследствие ограничения капацитетъ на нашата индустрия за нашето земедѣлие става необходимо да пласираме произведенията си въ чужбина, отъ една страна, и да плащаме по-скѣпо за произведенията на националната ни индустрия, отъ друга. За последното допринася, разбира се, и нашата протекционистична политика, безъ която, обаче, трудноститѣ на нашето земедѣлско население щѣха да бждатъ още по-голѣми поради това, че още по-голѣмъ брой излишно население щѣше да се натрупа въ земедѣлието и че още по-голѣмо количество земедѣлски произведения щѣха да бждатъ принудени да търсятъ пласментъ въ чужбина.

Като доказателство на казаното може да ни послужи анализътъ на нашата външна търговия. Дѣлътъ на земедѣлскитѣ произведения като се включатъ въ тѣхъ живитѣ животни, яйцата, кожата, зърненитѣ храни и други хранителни растения, пашкулитѣ, тютюна и розовото масло, отъ цѣлата стойностъ на нашия износъ съставлява за отдѣлнитѣ посочени години:

1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
95,3%	97,6%	93,4%	86,2%	79,3%	84,4%	86,4%	88,1%	83,9%	97,7%

Не може да възникне каквото и да е съмнение, че практически почти цѣлиятъ ни износъ произхожда отъ земедѣлското ни стопанство, което е принудено да пласира своитѣ произведения, отчасти поради това, че нашата индустрия съ нейния слабъ капацитетъ не може да погълне цѣлия шокъ на земедѣлскитѣ ни произведения. Разбира се, при това има значение и отбелязаното вече по-горе обстоятелство, че нашето индустриално и земедѣлско производство не сѣ още достатъчно нагледени едно къмъ друго, въ резултатъ на което индустрията внася отъ чужбина много сурови материали, които биха могли да се произвеждатъ въ нашето земедѣлско стопанство. Това се вижда отъ следното количе-

ство чужди сурови материали отъ аграренъ произходъ, което ние внасяме. Като избираме за образецъ на преработващи сурови материали отъ аграренъ произходъ индустрии—текстилната индустрия, кожарската и дърводѣлската, виждаме, че процентътъ на чуждия внесень суровъ материалъ съставлява:

	1930	1931	1933
Текстилъ . . .	76,9	86,4	76,7
Кожарска . . .	75,8	81,9	64,7
Дърводѣлска .	6,7	5,9	3,6

За да представимъ значението на чуждитъ сурови материали отъ аграренъ произходъ, внасяни за нужди на нашата индустрия, ние изваждаме отъ различнитъ отрасли на фабричната ни индустрия само тѣзи, които преработватъ сурови материали, създадени въ земеделското ни стопанство. Тогава може лесно да се съпостави значението на чуждитъ и нашитъ сурови материали, нуждни за националната ни индустрия. Ние предпочитаме да работимъ съ тѣзи само индустрии, а не съ общитъ числа, засягащи цѣлата ни индустрия, по простата причина, че въ последния случай ние включваме въ състава на внесенния суровъ материалъ и такъвъ отъ неземеделски произходъ—отъ рударство или полуфабрикати отъ индустриаленъ произходъ—тогава, когато въ представената долу таблица имаме дадени само индустрии, преработващи аграренъ суровъ материалъ. При съпоставянето на мѣстния и чуждестранния суровъ материалъ за нуждитъ на цѣлата индустрия, ние неизбежно получаваме увеличено значение на чуждия материалъ поради честото и въ много случаи пълно отсъствие на подобенъ суровъ материалъ отъ български произходъ, което, разбира се, не важи и за долу представенитъ отрасли на нашата индустрия. (вж. табл. на стр. 185).

Въ противоположностъ на нашия износъ, който, както видѣхме, се опира изцѣло на нашето земеделско стопанство, нашиятъ вносъ въ господствующата си частъ се образува отъ индустриалнитъ фабрики и полуфабрикати, сурови материали за индустриална преработка и колониални произведения. Това се вижда отъ следната редица числа, които показватъ каквъ процентъ отъ общата стойностъ на нашия вносъ се пада на химическитъ произведения, джбилнитъ материали, краскитъ, лаковетъ, минералнитъ масла, металитъ и произведенията отъ тѣхъ, дърводѣлскитъ материали, материалитъ и произведенията на индустрията за хартия, кожитъ и произведенията отъ тѣхъ, суровитъ материали за текстилната индустрия и издѣлия, желѣзопѣжнитъ материали, вагонитъ, автомобилитъ, параходитъ, машинитъ, инструментитъ, апаратитъ и т. н.

1924 г. 1925 г. 1926 г. 1927 г. 1928 г. 1929 г. 1930 г. 1931 г. 1932 г.
86,4% 82,5% 90,3% 88,6% 88,5% 85,2% 87,4% 90,0% 87,7%

Отъ приведения общъ и схематиченъ анализъ на нашата външна търговия проличава ясно характерната особеностъ, че съ износа на нашитъ земеделски произведения се дава възможностъ да бжде внасяно всичко необходимо за функционирането на нашата индустрия. Доколкото вноса за тѣзи цели е наложителенъ, поради липса на съответнитъ национални произведения, дотолкова структурата на външната ни търговия отразява само нашата слабостъ на една едностранчива аграрна държава; доколкото пъкъ ние внасяме такива индустриални сурови материали, които биха могли да се произведатъ отъ националното ни земеделско стопанство, ние безполезно и излишно влошаваме и безъ това слабата

Употрѣбени въ посоченитѣ отрасли на индустриалното ни фабрично производство сурови материали.

И н д у с т р и и	Мѣстни		Чужде- странни		Всичко
	хил. лв.	%	хил. лв.	%	хил. лв.
Сапунъ и глицеринъ 1933	17.119	38,28	27.602	61,72	44.721
1934	25.207	36,40	44.039	63,60	69.246
Розово и други етер. 1933	31.627	99,66	109	0,34	31.736
масла 1934	15.891	99,55	72	0,45	15.963
Мелничарство . . 1933	527.099	99,08	4.877	0,92	531.976
1934	791.759	98,85	9.180	1,05	800.939
Оризолушечене . . 1933	2.594	94,60	148	5,40	2.742
1934	1.167	91,96	102	8,06	1.269
Захаръ (включ. фур. 1933	215.574	99,02	2.137	0,98	217.711
отъ рѣзанки) 1934	25.735	97,51	658	2,49	26.393
Захарни издѣлия . 1933	59.461	74,28	20.594	25,72	80.055
1934	52.182	78,11	14.627	21,89	66.809
Растителни масла . 1933	134.440	97,24	3.817	2,76	138.257
1934	162.539	96,58	5.757	3,42	168.296
Памучно-текстилна . 1933	47.800	13,98	294.156	86,02	341.956
1934	144.828	31,17	319.766	68,83	464.594
Вълнено-текстилна . 1933	94.340	28,51	236.585	71,49	330.925
1934	126.489	36,58	219.303	63,42	345.792
Плетачество . . 1933	16.789	19,49	69.345	80,51	86.134
1934	14.544	22,79	49.262	77,21	63.806
Дървороботна . . 1933	86.718	96,35	3.286	3,65	90.004
Твърди живот. вещ. 1934	60.801	94,93	2.491	5,07	63.292
Кожарска . . . 1933	47.209	35,32	86.443	64,68	133.652
1934	63.767	47,33	70.960	52,67	134.727
Хартийна . . . 1933	12.721	20,40	49.645	79,60	62.366
1934	20.105	29,88	47.181	70,12	67.286
Производ. на тютют. 1933	72.339	87,68	10.160	12,32	82.499
издѣлия 1934	70.702	87,04	10.524	12,96	81.226
Всичко . . . 1933	1.365.830	62,80	808.904	37,20	2.174.734
1934	1.575.716	66,50	793.922	33,50	2.369.638

1906—1910 г. г. ние сме произвеждали срѣдно годишно 1.792 квинтала памучно влакно, 9.948 кв. конопено влакно и 1.832 кв. ленено влакно, то съответнитѣ числа за памукъ и конопъ се покачватъ презъ 1925—1929 г. г. срѣдно годишно до 6.603 и 13.736, а презъ 1930—1934 г. г. до 18.535 и 18.929. И макаръ че потребноститѣ на нашата чувствително развила се текстилна индустрия отъ необходимитѣ сурови материали сѣ се покачили значително, нарастналата частъ на тѣзи потребности се задоволява съ влакното отъ националенъ произходъ. Така, ако съберемъ заедно памучното влакно отъ собственото ни земеделско производство и отъ вноса, ще видимъ, че дѣлътъ на националното влакно е нарастналъ отъ 12,9% презъ 1906—1910 г. г. на 32,6% презъ 1925—1929 г. г. и на 29,6% презъ 1930—1934 г. г.

Отъ този кжсъ и схематиченъ анализъ на нашата външна търговия, отъ който все пакъ ясно проличава, че нашиятъ износъ изцѣло се опредѣля отъ земеделскитѣ произведения, а вносътъ — отъ потребноститѣ на неземерелското стопанство, следва сжщо така изводътъ за извънредно голѣмото значение на нашето земеделско стопанство въ областта на

ни позиция на една аграрна държава, защото не даваме на земедѣлието ни онзи подтикъ, който би засилилъ неговитѣ производителни сили, а натоварваме цѣлото ни народно стопанство съ излишни плащания по нашия търговски балансъ.

Правилността на казаното се вижда не само отъ посоченитѣ цифри на вноса на сурови земеделски материали за нашитѣ текстилна, дърводѣлска и кожарска индустрии, но и отъ това, че чрезъ съзнателнитѣ мѣрки на нашата икономическа политика ние сме имали възможностъ въ последнитѣ години да ориентираме нашата текстилна индустрия повече къмъ суровитѣ материали отъ националенъ произходъ. Така, ако презъ

снабдяването страната с чужди девизи. Отъ изследването на платежния баланс на България, извършено отъ г. г. проф. Сл. Загоровъ и д-ръ Ас. Чакаловъ,¹⁾ личи ясно опредѣлящото цѣлия ни платеженъ балансъ значение на търговския балансъ. Срѣдно за 1924—1931 г. г. дѣлътъ на постъпленията отъ стоковата търговия (47.619 мил. лв.) въ всички постъпления (67.112 мил. лв.) е билъ 70,09%, а дѣлътъ на плащанията за внесенитѣ стоки (41.932 мил. лв.) въ общото количество на направенитѣ плащания въ чужбина (67.112 мил. лв.) е билъ 62,48%. Знаейки отъ преди, че нашиятъ износъ се състои отъ износа на аграрнитѣ произведения, а нашиятъ вносъ отъ вноса на стоки, които служатъ за по-нататъшно индустриално използване, ние виждаме отъ току-що приведенитѣ числа, че българското земеделско стопанство е онзи източникъ, отъ който ние черпимъ възможността не само да плащаме нашитѣ покупки отъ чужбина, но отчасти да покриваме и дори наши чужди задължения. Отъ това наново проличава централното значение на нашето земедѣлие, успѣшното функциониране на което осигурява възможността за нормалната жизнeдейностъ на цѣлото народно и държавно стопанство.

Въ частности, за значението на земеделското стопанство спрямо държавното ни стопанство ние можемъ да посочимъ нѣколко характерни цифри. А именно: ние опредѣляме, какво е значението на желѣзопътния преносъ на земеделскитѣ произведения въ общия ни желѣзопътенъ транспортъ. Като вземемъ предвидъ само вагоннитѣ пратки съ малка бързина, ние виждаме, че дѣлътъ на земеделскитѣ произведения съставлява 27,15% (868.961 вагони отъ общия брой 3.200.703) презъ 1932/33 год.; 34,14% презъ 1931/32 г. (1.143.899 отъ 3.350.740); 32,25% презъ 1930/31 г. (1.087.315 отъ 3.371.788); 26,10% презъ 1929/30 г. (922.712 отъ 3.535.162). Наблюдаванитѣ колебания се обясняватъ, разбира се, съ индивидуалната реколта презъ отдѣлнитѣ години. Че земеделскитѣ стоки ангажирватъ $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{3}$ отъ цѣлия ни желѣзопътенъ вагоненъ паркъ и че това е нѣщо постоянно и трайно за нашитѣ условия, се потвърждава отъ сравнението съ предвоеннитѣ условия, когато, напр. презъ 1914 г., сме имали сжщитѣ отношения, а именно: 34,50% (735.702 отъ 2.132.716).

За да получимъ представа за значението на земеделското стопанство като изворъ на държавнитѣ постъпления, ние можемъ да посочимъ нѣколко числа, които иматъ много приблизителенъ, но не съвсемъ точенъ характеръ. Ако съпоставимъ даннитѣ на Статистическия институтъ за стопански проучвания за данъчната тежестъ²⁾ съ горе посоченитѣ данни на д-ръ А. Чакаловъ за дохода, ще получимъ известна представа и за дѣла на земеделското стопанство въ неговата цѣлостъ и за товара на отдѣлния земеделецъ въ държавнитѣ предприятия. Следната табличка изразява тѣзи отношения презъ 1934 г. въ сравнение съ неземеделскитѣ доходи и данъчно облагане.

Ние смѣтаме, че тѣзи данни трѣбва да се допълнятъ съ нѣколко бележки. Преди всичко, не трѣбва да се забравя, че даннитѣ

¹⁾ Doz. Dr. S. Sagoroff u. Dr. A. Tschakaloff — „Die Zahlungsbilanz Bulgariens“ 1924—1931, Archiv für Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik, 69. Bd., 2. H., Mai 1933, S. S. 206—207.

²⁾ Д-ръ Ст. Спасичевъ и Д-ръ В. Параскова — Предварителни резултати отъ опита за разпредѣление на данъчната тежестъ върху отдѣлнитѣ стопански групи въ България. Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания, № 2-3, София 1935, стр. 96—176.

	Земл. насел.	Незем. насел.
Цѣль доходъ, въ мил. лв. . .	10.971	13.380
% отъ общия националенъ доходъ	45,05	54,95
Данъчна тежестъ въ мил. лв. . .	1.092	1.940
% на данъцитѣ отъ цѣлия доходъ	9,95	14,50
Доходъ на глава отъ насел., въ лв.	2.836	10.228
Данъци „ „ „ „ „ „	288	1.556
% на данъц. на глава отъ населен.	10,29	15,21

за дохода и за данъцитѣ на земе-
медѣлското население иматъ мно-
го по-реаленъ и типиченъ харак-
теръ отъ тѣзи на неземедѣлското
население поради много по-хомо-
генния характеръ на нашето земе-
дѣлско население въ сравнение
съ неземедѣлското такова. Пора-

ди това би било много по-изразително, ако можеше да се направи сравнение на земеделското и неземеделско население отъ сжщитѣ групи на материално благосъстояние. Ние смѣтаме, че тогава много ясно би се очертавало, че данъчниятъ товаръ на земеделското население е по-тежкитѣ отъ този на неземеделското население. Това, впрочемъ, проличава отчасти и сега, както това правилно отбелязватъ г. г. Ст. Спасичевъ и В. Параскова, подчертавайки, че и абсолютниятъ размѣръ на земеделския доходъ и въ особено паричната частъ на този доходъ правятъ данъчната жертва на земеделското население много по-голъма, отколкото това личи отъ посоченитѣ по-горе цифри. Последното обстоятелство заслужава особено внимание, защото дѣлътъ на никога нереализуемитѣ парично постъпления на земеделското стопанство винаги изкуствено надува паричния доходъ на това стопанство и съ това прикрива много по-малкия действителенъ париченъ доходъ, спрямо който събирането на данъцитѣ, винаги въ парична форма, се понася много по-мжчно въ сравнение съ паричнитѣ само постъпления на неземеделскитѣ стопанства.

Отъ досега разгледанитѣ данни относно българското земеделско стопанство въ неговитѣ отношения къмъ цѣлото народно стопанство могатъ да се направятъ нѣколко общи заключения. Преди всичко, много ясно проличава аграрния характеръ на България и то въ такива рѣзко очертани прояви, за каквито могатъ да се смѣтатъ, класическия и школниятъ примѣръ на аграрната държава: грамадна частъ отъ населението намира прехраната си въ земеделието, къмъ което се прилага и огромния дѣлъ отъ трудовитѣ сили на народа. Благосъстоянието на земеделското население е решителниятъ факторъ за успѣшното функциониране на всички други отрасли на народното стопанство и на държавата, защото земеделието снабдява нашата индустрия и занаяти съ потрѣбнитѣ имъ сурови материали и представлява единствения пазаръ за пласиране на тѣхнитѣ произведения; защото успѣхътъ на земеделското стопанство не само направо опредѣля голѣмината на държавнитѣ постъпления отъ облагането на земеделското население, но и косвено влияе на тѣзи постъпления, осигурявайки възможността за успѣшно функциониране и съответно облагане на индустрията, занаятчийството и търговията; защото успѣхътъ на земеделието дава възможностъ да се набавятъ отъ чужбина онѣзи материали, безъ които би спрѣла нашата индустрия, държавно и битово благоустройство и изобщо нашата държавна и стопанска нормална жизнедейностъ. Затова проблемитѣ за успѣшното функциониране и за прогресивния подъемъ на нашето земеделіе излизатъ далечъ задъ рамкитѣ на чисто земеделското стопанство и аграрна политика, а засѣгатъ живо основнитѣ въпроси отъ областта на българското народно стопанство и българската държава. Но това е вече една съвсемъ самостоятелна тема, която ние тука не можемъ да разгледаме.

ЧУЖДИТЪ КАПИТАЛИ ВЪ БЪЛГАРСКИТЪ АКЦИОНЕРНИ ДРУЖЕСТВА

отъ

Д-ръ СТ. СПАСИЧЕВЪ и ИВ. ХАРАЛАМБЕВЪ.

Интересно е, че чуждитъ капитали, въпрѣки значителната роль, която играятъ въ народното ни стопанство, сж единъ отъ най-малко изследванитъ стопански обекти въ България. Като изключимъ нѣколкото частични опити за тѣхното обхващане и системно проучване, у насъ липсва една пълна и обширна работа по този тѣй важенъ стопански въпросъ.¹⁾ Донѣкжде това е лесно обяснимо. Преди всичко у насъ не сществува за сега една добре уредена стопанска статистика, която да обхваща изцѣло всички клонове на народното стопанство. Като изключимъ индустрията и земедѣлието, за които особено презъ последнитъ години имаме доста данни, всички останали клонове на народното стопанство сж оставени съвсемъ безъ внимание. Едва напоследъкъ, въ свръзка съ пенсионирането на занаятчиитъ, се заговори за едно занаятчийско преброяване, а маса голѣми търговски и индустриални предприятия стоятъ още далече отъ статистическия обсъгъ. Къмъ всички тѣзи, бихме казали обективни, причини трѣбва да прибавимъ и нѣкои чисто субективни. Това е на първо мѣсто стремежътъ у стопанския субектъ да пази колкото се може въ по-голѣма тайна своитъ действия, а следъ това и стремежътъ на чуждия капиталъ да се прикрива подъ разни мѣстни етикети и фирми. Всичко това затруднява извънредно много изследванията относно националния произходъ на капитала, а въ нѣкои области ги прави почти невъзможни. За щастие ние имаме единъ много добъръ корективъ за всички тѣзи трудности. Понеже чуждиятъ капиталъ, който идва у насъ, е винаги въ видъ на доста голѣми суми, то той дири пласментъ главно въ голѣмитъ предприятия и то онѣзи, въ които контролътъ е най-лесенъ, и най-пълненъ, а това сж безспорно акционернитъ дружества. Иначе е трудно и да се помисли. Не може единъ чужденецъ, който обикновено живѣе въ странство, така лесно да повѣри своитъ капитали само на едно лице и ги остави подъ негово лично ржководство и използване. Това е въпросъ преди всичко на довѣрие и затова такива случаи сж възможни само при сществуването на лични врѣзки, нѣщо, което на практика може много рѣдко да се случи. Ако пъкъ самиятъ притежателъ на капиталитъ дойде у насъ и поеме лично ржководството на предприятието, то съ течение на времето той се натурализира, обикновено приема българско поданство и естествено неговиятъ капиталъ престава да бжде чуждъ. Тукъ трѣбва да направимъ уговорката, че подъ чуждъ капиталъ ние разбираме онзи капиталъ, който е дошелъ отъ странство въ видъ на дългосроченъ частно-стопански пласментъ, чиито печалби и лихви се връщатъ отново въ чужбина, кждето обикновено живѣе собственикътъ

¹⁾ Доколкото ни е известно, по въпроса има издадени само две дисертационни работи отъ Р. Даскаловъ и Н. Узуновъ, единъ бегълъ прегледъ отъ Димитъръ Симитчиевъ, и нѣколко публикации въ „Известия на Българската народна банка“, но тѣ всички страдатъ отъ единъ общъ дефектъ, че разглеждатъ въ много общи черти въпроса, безъ да сж въ състояние поради липса на ститистически данни да се вдълбочатъ малко повече въ изследваната областъ.

му, или пъкъ въ видъ на нови пласменти оставатъ въ страната.¹⁾ Следователно, за да бжде единъ капиталъ чуждъ не е достатъчно само да дойде отъ чужбина, а трѣбва неговиятъ собственикъ да живѣе тамъ или пъкъ да сжществува винаги възможността последниятъ да тегли печалбитъ си въ странство, независимо отъ това дали собственикътъ изпозвува тази възможность или не. И така, изхождайки отъ гореказаното, ние мислимъ, че чуждиятъ капиталъ е централизиранъ главно въ акционерното дѣло или пъкъ дотолкова, доколкото намира пласментъ и въ предприятията отъ друга юридическа форма, тамъ той е въ много малкъ размѣръ. Ето защо, ние сме наклонни да допуснемъ, че, разглеждайки чуждитъ капитали въ акционернитъ дружества, обхващаме, ако не всички, то поне грамадната частъ отъ тѣхъ и следователно можемъ да смѣтаме обобщенията и заключенията, до които ще достигнемъ, като валидни не само за акционерното дѣло у насъ, но и за цѣлото народно стопанство. Сжщевременно трѣбва да направимъ уговорката, която безъ изключение е валидна за цѣлата ни работа, че когато разглеждаме дадени акционерни дружества като чужди, ние изхождаме отъ тѣхнитъ учредителни протоколи, които по възможность съпоставяме съ по-новитъ данни отъ търговскитъ регистри и кждето е възможно правимъ нужнитъ корекции. По този начинъ за чужди дружества смѣтаме всички, въ които по-голямата частъ отъ капитала (обикновено 80%) е отъ чуждъ произходъ. Ето защо, въ цѣлата работа не сж включени капиталитъ на онѣзи дружества, въ които преобладава българскиятъ капиталъ. Обаче и тукъ грѣшката не е голѣма. Броятъ на предприятията, въ които участвуватъ малки суми чуждъ капиталъ, е не особено голѣмъ. Отъ друга страна известна компенсация за този капиталъ имаме отъ българския капиталъ, който участвува въ разглежданитъ тукъ дружества. Не сж включени въ работата и нѣколкото дружества, представители на чужди фирми, които работятъ у насъ безъ да иматъ регистриранъ нѣкакъвъ капиталъ, а за нуждитъ си служатъ съ преведени отъ централитъ имъ суми.

Чуждиятъ капиталъ прави първитъ опити за проникване у насъ доста години следъ освобождението ни, защото стопанскитъ и политически условия не позволяваха да стане това по-рано. Преминала презъ пламъцитъ на редица възстания, станала арена на една голѣма война, война, презъ време на която много цвѣтущи области сж били напълно разорени и опожарени, България трѣбваше отново да организира цѣлото си стопанство. Освобождението завари нашата страна въ най-примитивния стадий на своето стопанско развитие. Занаятчийството, най-здравото и най-будното тогава стопанско съсловие въ държавата, бѣ въ пълна безпжтица. Както е известно, българскитъ занаятчии бѣха единъ отъ доставчицитъ на турската армия. Освенъ това тѣхнитъ произведения намираха широкъ пласментъ изъ обширнитъ предѣли на Отоманската империя. Съ освобождението занаятчийтъ загубиха едновременно всичко това. Нѣщо повече дори, капитулациитъ, които България наследи отъ Турция, и непосредствениятъ досегъ, който младата държава получи съ

¹⁾ Ние разглеждаме тукъ само онзи капиталъ, който е впрегнатъ въ частностопанската дейность на страната. Държавнитъ и общински заеми, както и тѣзи на другитъ публичноправни тѣла, не се включватъ. Не се включватъ сжщо така и заемитъ на Българската народна банка и Българската земеделска банка, а сжщо така и частичнитъ краткосрочни вземания.

другитѣ европейски народи, отвориѣ широко вратитѣ за евтинитѣ индустриални произведения на Западна Европа, които окончателно разсипаха българското занаятчийство. Прибавимъ ли къмъ всичко горе казано и непрекъснато растящото недоволство отъ жестокото решение на Берлинската конференция, съ което България бѣ разкъсана на нѣколко части, човѣкъ може да добие представа за онази неспокойна атмосфера, всрѣдъ която младата държава трѣбваше да прави първитѣ си стѣпки. Много естествено, че тогава за притокъ на чужди капитали у насъ не можеше и да се мисли. Па нѣмаше и смисълъ да се поематъ толкова голѣми рискове и да се основаватъ предприятия въ области, които се заплашваха всѣки моментъ отъ революции и войни, когато и безъ това вратитѣ на държавата поради капитулационния режимъ бѣха така широко отворени за чуждия вносъ.

Но това не трая дълго. Политическото положение следъ Съединението и Сръбско-Българската война бързо трѣгна къмъ успокояване. Грижитѣ, които младата държава полагаше за стабилизирането си, започнаха да даватъ плодове. Скоро страната се отърси и отъ нетърпимия капитулационенъ режимъ. Започна бързъ подъемъ. Търговията отново се съживи, а производството започна да се модернизира. Държавата се бѣ ориентирала вече къмъ протекционизма и чрезъ своята политика се мъчеше да подпомогне зараждащата се тогава индустрия. Чрезъ специални привилегии, главно концесии, правителствата се мъчеха вече да привлѣкатъ чужди капитали за разработване скрититѣ богатства на страната. Съ това се създадоха доста благоприятни условия за проникване на чуждия капиталъ у насъ.

И все пакъ първитѣ му стѣпки носятъ отпечатька на голѣма боязливостъ. Чужбина, въпрѣки всички концесии, които ѣ се правѣха, гледаше все още съ голѣмо недовѣрие на насъ. По тази причина и първитѣ дружества съ чуждъ капиталъ, които се основаха у насъ, бѣха отначало много малко на брой. Независимо отъ това, тѣ се страхуваха да се установятъ напълно въ България и въ повечето случаи биваха основавани въ чужбина, кждето оставаха тѣхнитѣ седалища. Обаче, това не трая дълго. Българското стопанство и българската държава вървѣха съ колосални крачки напредъ. Редътъ и спокойствието напълно се закрепиха, а културното ниво и нужди на българското племе се развиваха съ шеметна бързина. Вносътъ отъ кръгло 353 милиона за петилѣтието 1886—1890 г. достигна до 701 милиона за 1906—1910 г. Това естествено указа своето влияние въ чужбина. Основаването на дружества зачести, а исканията за нови концесии неспирно растѣха.

Както вече изтъкнахме, вниманието на правителството по това време се съсредоточваше върху индустрията, кждето се даваха и най-примамливи условия за работа на чуждия капиталъ. Ето защо въ първитѣ времена на своето проникване въ България, той се насочи изключително къмъ тамъ. Първото дружество съ чуждъ капиталъ въ България е основаната презъ 1896 г. въ Пловдивъ фабрика „Свила“. Дружеството разполагаше съ значителния за него време капиталъ отъ 400.000 лева и имаше за предметъ на своята деятельность само точене на коприна. Фабриката бѣ построена въ Асеновградъ (Станимака). Понастоящемъ то е ликвидирало. Следната година бѣ по-благоприятна; въ течение на нея се основаха две нови и голѣми дружества. Първото дружество „Захарна

фабрика“ — имаше седалището си въ София, но централата му се намираше въ Брюкселъ. То е основано изключително отъ белгийци. Първоначалниятъ му капиталъ е билъ 2 мил. лева съ право да емитира облигации за 600,000 лв. Презъ 1898 г. облигационниятъ му капиталъ се увеличава на 1 мил. лева, а на следната година се увеличава и акционерниятъ капиталъ отъ 2 на 3 мил. лева. Дружеството съществува до началото на 1917 год., когато фабриката му заедно съ цѣлия инвентаръ бѣ изкупена отъ основаното за тази целъ отъ Балканска банка ново дружество „Народно акционерно дружество за захарна индустрия“. Чрезъ този актъ Софийската захарна фабрика минава отъ белгийски въ чехски ръце. По сѣщия начинъ, макаръ и съ английски капитали, се основа и второто дружество „Принцъ Борисъ“. То сѣщо има централата си въ странство (Манчестеръ), а седалището въ Варна. Неговата целъ е производството на памучни прежди. Създадено е съ основенъ капиталъ отъ 1,527,000 лв. и съществува и до днесъ. Презъ 1898 год. се основава въ София, но съ централа пакъ въ чужбина (Брюкселъ), акционерно дружество „Електрически трамвай“ съ основенъ капиталъ 1,750,000 белгийски франка, което по-късно прехвърли своитѣ права и съоръжения на Софийската община. Съ основаването на това дружество настѣпва известно затишие, което трае две години. Презъ 1900 год. съ белгийски капитали се основаватъ три нови дружества, централитѣ на които сѣ сѣщо въ чужбина (Брюкселъ). Дветѣ отъ тѣхъ сѣ за експлоатация на българскитѣ подземни богатства, главно каменнитѣ въглища, а третото — за електрическо освѣтление. Това сѣ първитѣ чужди дружества за експлоатация на минералнитѣ ни богатства. Обаче, едното отъ тѣхъ „Българско металургическо и каменовжгленно акционерно дружество“, въпрѣки значителния си основенъ капиталъ (2 мил. лева), не можа да се закрепи и следъ дълъгъ анемиченъ животъ ликвидира едва презъ 1929 година. Второто има седалището си въ София, съ клонъ въ Тръвна, а експлоатира каменовжгленнитѣ мини при гара Плачковци. То бѣ създадено съ основенъ капиталъ сѣщо отъ 2 мил. лева подъ името „Принцъ Борисъ“, и ликвидира презъ 1927 г. Третото дружество за електрическо освѣтление, въпрѣки че е добило концесия за снабдяването на гр. София съ електрическа енергия, не е съществувало дълго. Въ 1908 год. то е продало за 6,300,000 лв. всичкитѣ си предприятия и права въ България на новообразуваното въ Брюкселъ „Електрическо дружество за София и България“. Новото дружество е образувано по инициативата на „Анонимно дружество за електрическо освѣтление на Петербургъ“, което е работѣло главно съ френски и белгийски капитали. Основано е презъ 1908 г. съ срокъ отъ 30 год. и капитали 3½ милиона лева, но съ право да издава облигации. Отъ тогава капиталътъ е билъ нѣколко пѣти увеличаванъ. Последното увеличение, станало презъ 1930 г., е било отъ 66 мил. лева; съ него той е достигналъ 156,000,000 лв. Въ началото на сѣщата година (24.2.1900 г.) въ Брюкселъ е основано ново дружество, което трѣбвало да работи въ България. Това е „Безименно привилегировано дружество за произвеждане български кибритъ“. Капиталътъ му 1,450,000 лв. е подписанъ само отъ чужденци; въ списъка на акционеритѣ-основатели, главно белгийци и французи, фигурира само единъ българинъ А. Франгя, който има 40 акции. Най-крупниятъ акционеръ, съ 500 акции отъ всичкитѣ 5800, е „Взаимната привилегирована компания“ въ

Брюкселъ. Фабриката на дружеството е при гара Костенецъ и работи и до сега.

Съ това се туря край на първия периодъ отъ дейността на чуждия капиталъ у насъ. Следъ 1900 г., вследствие бързия развой на българското стопанство, а също така и на придобития вече опитъ отъ дейността на горнитѣ дружества, чуждиятъ капиталъ почва все по-често и по-смѣло да прескача границитѣ на България. Отбелязаната отначало страхливостъ вече съвсемъ изчезва. Благосклонното държане на държавата и обществото къмъ чуждитѣ предприятия и широкитѣ облаги, които на всѣка крачка имъ се предоставяха, допринесоха много за притока на капиталъ у насъ. Същевременно чужбина започна да проявява голѣмъ интересъ и къмъ нашето кредитно дѣло. Докато предприятията до 1900 г. се насочваха изключително къмъ индустрията, сега ведно съ тази областъ, кждето инвестиранията продължаваха съ значително по-силно темпо, започна едно трѣскаво основаване на кредитни институти. Само за две години (1905—1906) въ България се основаха четири голѣми чужди банки съ общъ капиталъ 11 милиона лева. Поради голѣмото значение, което тѣ иматъ за нашето стопанство, ще се спремъ малко по-подробно на тѣхъ.

Кредитътъ е признакъ на една по-висша степенъ на стопанско развитие. По тази причина въ първитѣ години следъ освобождението ни той почти отсъствуваше. Освенъ Българската народна банка и Земедѣлскитѣ каси, други значителни кредитни институти у насъ нѣмаше. Но постепенно съ развитието на стопанството нуждата отъ него започна да става все по-осезателна. Отъ друга страна, вродената въ българина пестеливостъ даваше значителни суми, които единъ добре организиранъ банковъ апаратъ можеше великолепно да използва. Това бѣ твърде скоро оценено отъ нѣкои по-предприемчиви чужденци, които хвърлиха значителни за него време капиталъ въ банковото дѣло у насъ.

Първата банка съ чужди капиталъ, която бѣ основана въ България, бѣ „Кредитна банка“. Тя бѣ създадена на 6 октомврий 1905 г. по германска инициатива. Главнитѣ основатели сж тритѣ германски банки: Дисконто Гезелшафтъ—Берлинъ (37% отъ капитала), Блайхрөдеръ—Берлинъ (28%) и Норддойче Банкъ—Хамбургъ (13%) или общо тритѣ банки сж подписали 78% отъ капитала на новата банка. Отъ българска страна сж участвували въ учредителното събрание и подписа следнитѣ лица: Ив. Ев. Гешевъ (10%), Д-ръ С. Даневъ (3%), Ив. Салабашевъ (3%), Д-ръ Точковъ (0,3) или общо българскитѣ основатели сж подписали 17% отъ капитала, останалитѣ 5% сж подписани отъ германци. На следната година отъ основаването си (май 1906 г.) банката е открила свой клонъ въ Варна, а презъ есента 1914 г. въ Бургасъ, но неговото съществуване е много късо. Малко по-късно банката открива свои клонове въ Русе и въ Скопие, последниятъ отъ които поради териториалнитѣ промѣни следъ войната е трѣбвало да бжде закритъ. Презъ есента на 1924 г. се открива новъ клонъ въ Пловдивъ, така че за сега има три клона. Презъ 1917 г. капиталътъ е билъ удвоенъ — отъ три на шестъ милиона лв., а после на десетъ милиона лв. Съ този капиталъ банката е работила до 1930 г., когато е било направено увеличение отъ петъ милиона лв., а на следната година отъ още тридесетъ и петъ милиона, като по този начинъ капиталътъ на банката достигна 50.000.000 лв.

Сжщата година, пакъ по германска инициатива и съ германски капитали, е била основана „Българската лотарийна банка“. Тя е имала за целъ експлоатацията на Софийската класна лотария и е разполагала съ капиталъ отъ единъ милионъ лева. Обаче, както е известно, проектътъ за класна лотария у насъ не можа да се реализира и сжществуването на банката е станало безпредметно.

Нѣколко месеца по-късно, на 17 януарий 1906 г., по инициативата на Виенската банка „Винеръ Банкъ Ферайнъ“ е основана „Балканска банка“ съ основенъ капиталъ отъ четири милиона лв., който презъ 1910 г. става шестъ милиона лв. Интересно е, че въ отличие отъ първитъ две банки тукъ при основаването доминира българскиятъ капиталъ (56%), като внесениятъ капиталъ отъ български фирми въ чужбина (Виена и Солунъ) смѣтаме за български. Презъ 1914 г. капиталътъ се увеличава на десетъ милиона, презъ 1917 г. — на петнадесетъ милиона, презъ 1918 г. — на двадесетъ милиона, презъ 1923 г. — на двадесетъ и петъ милиона, презъ 1928 г. — на петдесетъ милиона. Презъ 1929 г. става ново увеличение на капитала чрезъ сливането на тази банка съ Франко-Белгийска банка и откриване подписа за нови двадесетъ милиона лв. Още първата година банката е открила клонове въ Пловдивъ, Русе, Варна. Презъ 1918 г. тя има клонове още въ Бургасъ, Видинъ, Плѣвенъ, Скопие и Балчикъ, а по-късно открива сжщо въ Ломъ, Хасково и Дупница. Следъ изтъкнатата фузия тя продължава сжществуването си подъ новото име „Франко-Белгийска и Балканска банка“ съ капиталъ 150.000.000 лв.

Сжщо презъ 1906 год. по инициативата на „Банкъ дьо Пари и де Пеи-Ба“ — Парижъ и на „Пешенско-Унгарската Търговска Банка“ — Буда-Пеща е основана Българска Генерална Банка. Първоначалниятъ ѝ капиталъ е билъ 4 милиона лева, презъ 1914 год. го увеличаватъ на 5 милиона, а презъ 1917 год. — на 8 милиона. На следната година общото събрание решава да се увеличи капитала на 20 милиона лева, като предоставя на управителния съветъ правото да проведе това увеличение, когато намѣри за умѣстно. Поради стеклитъ се събития това увеличение не е могло напълно да се прокара и банката е работила вмѣсто съ 20, съ 12 милиона лева до 1925 год., когато капиталътъ се увеличава на 50 милиона лева. Още първата година банката е открила клонове въ Пловдивъ, Русе и Варна, а малко по-късно въ Бургасъ и една агентура въ Габрово. Презъ време на войната, банката, подобно на изброенитъ до сега, е разширила своята дейность въ новитъ земи, като е открила клонове въ Деде-Агачъ и Ксанти.

Единъ интересенъ погледъ върху епохата, въ която се основаватъ разглежданитъ банки, условията, които ги извикватъ на бѣлъ свѣтъ, връзкитъ на тѣхнитъ основатели съ българското стопанство, както и онова влияние, което тѣ оказватъ въ нашия стопански животъ, може да ни позволи първиятъ отчетъ на Българска Генерална Банка. Поради голѣмия, интересъ, който той представлява за изучаване на ролята, която чуждитъ капитали сж играли у насъ и значението имъ за народното ни стопанство, ние ще си позволимъ да приведемъ единъ малко по-голѣмъ цитатъ.

„Въ момента, когато Ви даваме отчетъ за първото годишно упражнене, ние си спомняме съ жива признателность за дветъ банки, на които нашето учреждение дължи своето основаване, а именно за Парижката и Нидерландска Банка, която счете за благо-времежно да даде на българската търговия и индустрия онова съдействие на своя кредитъ, която тя указваше на Княжеското правителство; за Пешенско-Унгарската Търгов-

ска Банка, която продължи една традиция, следвана вече въ това направление отъ нея презъ редица години. Тия две банки не само ни дадоха възможностъ да се явимъ на свѣтъ, тѣ не само ни подкрепиха съ съветитѣ на своята опитностъ, ала още ни отстъпиха и ценни участия въ сдѣлките, ръководени отъ тѣхъ... Резултатътъ отъ операциитѣ на банката ни ще се покаже още по-задоволителенъ, ако вземемъ предвидъ, че въ момента, когато нашата банка започна своитѣ операции, условията на конкуренцията се промѣниха веднага въ България. Едновременно съ създаване на множество кредитни учреждения, предизвика въ нашата пияца едно поевтиняване на паритѣ и то тъкмо когато въ чуждестраннитѣ тържища се чувствуваше всеобщото имъ заскпяване...

Ще споменемъ тоже, че нашата банка участвува въ емисията на Софийския градски заемъ 5% — 1906 год. въ съдружие съ чуждестраннитѣ банки, които го пласираха и на който заемъ съ службата на купонитѣ нашата банка е натоварена... Парижката и Нидерландска банка ни отстъпи и една participation въ емисията на руската 5% рента, както и Пешенско-Унгарската Търговска банка ни дава едно участие въ насичането на никеловитѣ монети за българското правителство... Най-после, единъ заемъ отъ 8 мил. лева, уговоренъ отъ нашата банка и контрактиранъ съ единъ консорциумъ, въ който тя взема тоже участие, биде сключенъ съ Варненската градска община*.

Ние мислимъ, че тоя цитатъ е напълно достатъченъ, за да очертае голѣмата роль, която новооснованитѣ банки сж играли въ нашия стопански животъ. Явили се като представители на голѣми банкови институти въ Европа, тѣ иматъ за главна целъ на своята деятельность да подпомогнатъ преди всичко българската търговия съ онѣзи държави, чиито представители сж тѣ. И струва ни се, не бихме много надценили тѣхната роль, ако кажемъ, че тѣ сж принесли значителни услуги за развоа на външната ни търговия.

Следъ краткъ периодъ на затишие чуждиятъ капиталъ отново и масово нахлува въ страната презъ периода 1910—1912 год. Това сж години на висока конюнктурa за България. Презъ този периодъ сж създадени нови 12 акционерни дружества: 5 банки и 7 индустриални предприятия. Презъ това време сж създадени и четиритѣ захарни фабрики въ Русе, Пловдивъ, Г.-Орѣховица и Каяли, които, както тогава, така и сега, сж най-крупнитѣ представители на индустрията у насъ.

Забележително е, че отъ образуванитѣ по това време петъ банки, четиритѣхъ сж били за ипотеченъ кредитъ. Основани съ надежда, че ще имъ се позволи да емитиратъ заложни облигации, тѣ сж претърпѣли голѣмъ ударъ съ отхвърлянето отъ Народното събрание въ 1912 г. на законопроектъ, съ който имъ се даваше право да вършатъ тѣзи сдѣлки. Бѣха основани главно съ австро-унгарски и френски капиталъ. Съ предимно австро-унгарски бѣха основани следнитѣ две банки: Генерална Ипотечна Банка за Царство България и Българска Ипотечна Банка. Тѣ имаха 15 милиона лева основенъ капиталъ, но по изтъкнатата по-горе причина не развиха никаква дейностъ и много скоро следъ основаването си ликвидираха. Малко по-дълъгъ, макаръ и напълно анемиченъ животъ, имаха останалитѣ две банки: Френско-Българска Ипотечна Банка съ основенъ капиталъ 20 мил. лева и Търговска Ипотечна Банка на Балканитѣ съ 10 милиона лв. капиталъ. Въ учредяването на последната взеха участие и Българската народна и Българската земеделска банки; тя ликвидира много скоро следъ войната (1921 г.), а първата е въ ликвидация. На тѣхъ ние не се спираме, защото тѣ не успѣха да развиятъ никаква особена дейностъ и затова не е ставало нужда и да се внесе напълно подписание капиталъ.

Не по-добра бѣ сждбата и на петата банка — „Българска Банка и Търговско Акционерно Дружество“. Основана е била по инициативата

на „Унгарската Банка и Търговското Акционерно Дружество“ въ Буда-Пеща съ капиталъ отъ 1 мил. лева, който по-късно (1918 г.) бѣ увеличенъ на 5 мил. лева. Презъ 1918 год. банката е била преименувана на „Унгаро-Българска Банка“, обаче не е могла да развие задоволителна дейностъ и въ общото събрание, състояло се на 29 декемврий 1929 год., е било решено да се пристъпи къмъ ликвидация.

Презъ този периодъ наблюдаваме и първитѣ чужди инвестиции въ областъта на търговията. На 18 януарий 1912 г. се основа акционерно дружество „Нафта“, съ капиталъ 1,000,000 лв. То е приело изцѣло актива и пасива на фирмата Петъръ М. Хайтанъ — Русе. Неговата целъ, така, както е очертана въ приетия отъ учредителното му събрание уставъ, не е чисто търговска, а повече индустриална. Обаче, неговата по-късна дейностъ се съсредоточаваше главно въ областъта на търговията. Съгласно членъ 2 отъ този уставъ дружеството има за предметъ: „Търговията и индустрията на петролъ и неговитѣ произведения, преработването имъ и фабрикацията на всѣкакви второстепенни произведения и продажбата на произведенията отъ собствената си фабрикация или произходяща отъ другадѣ“. Въ сжщностъ, както вече споменахме, то си остава като чисто търговско дружество, въпрѣки че за нуждитѣ на своята дейностъ, главно за амбалажъ (тенекени бидони и дървени сандъци) е създадо малко по-късно своя собствена фабрика. Дружество „Нафта“ е имало въ страната 117 клона. Но поради голѣмитѣ загуби, които е понесло следъ 1923 год., дружеството е било принудено да ликвидира (януарий 1933 год.).

Съ тѣзи дружества се завършва вториятъ периодъ отъ чуждестраннитѣ инвестиции въ България. Звъ съжаление, макаръ и не много отдалеченъ отъ насъ, той е периодъ на сравнително слаби финансови проучвания, поради което не можемъ да разполагаме съ пълни и обобщени данни за дейността на отдѣлнитѣ предприятия. Ето защо тукъ се задоволяваме да изложимъ само въ най-общи черти историческия развой на тѣзи дружества, безъ да можемъ да навлѣземъ въ тѣхната дейностъ и да дадемъ една сигурна и критична преценка за тѣхната роль и участие въ стопанския възходъ на страната.

Войнитѣ затрудниха много чуждитѣ инвестиции у насъ, но не ги отстраниха напълно. Въ последнитѣ години на войнитѣ, главно 1917 и 1918, тѣ получиха дори новъ тласкъ напредъ. Причината бѣ разширената територия на България и изгледитѣ за една обширна трѣскава стопанска дейностъ. Нещастниятъ край на войната, обаче, спре за известно време този буенъ притокъ и особено въ първитѣ години следъ примирието го сведе до съвсемъ минимални размѣри. За да дадемъ представа за образуването и живота на чуждитѣ акционерни дружества у насъ презъ една отъ най-бурнитѣ епохи въ най-новата история на България, ние привеждаме долната таблица (№ 1). Последната обхваща седемъ години, защото смѣгаме, че 1914/15 и 1919 не сж много далече отъ военнитѣ години, въ смисълъ че презъ тѣхъ още се изживяватъ сътресенията, на които бѣ подложено народното стопанство презъ време на войнитѣ. Таблицата обхваща както новообразуванитѣ д-ва, така и новитѣ увеличения въ капитала на сжществуващитѣ вече такива. Не е засегнатъ само въпросътъ за намалението на капитала, което направихме отъ една

страна поради грамаднитѣ технически трудности¹⁾, а отъ друга поради факта, че грамадната частъ отъ дружествата, които сж намалили капитала си презъ този периодъ, сж направили едно по-скоро счетоводно, отколкото действително намаление. Дължи се на факта, че то засяга най-често номиналния капиталъ, който обикновено не е довнесенъ и го намаляватъ до нивото на направенитѣ до тогава вноски. Понеже отъ друга страна въ таблицата сж дадени реално направенитѣ вноски то мислимъ, че грѣшката съ изпускането на намалението на капитала, не е отъ значение. Намаленията на чуждия капиталъ вследствие ликвидиранията на нѣкои дружества за този периодъ възлизатъ на около 3—4 милиона златни лева. За да имаме сравнимостъ съ предвоенния периодъ всички суми сж превърнати въ златни лева (вж. табл. № 1).

Чуждитѣ капитали въ акционернитѣ дружества
въ България презъ периода 1913/1919 г.
(хилйади златни лева)²⁾ Табл. № 1.

Видове дружества	Новоосновани дружества			Увеличение на капитала	Всичко притокъ на чужд. капиталъ
	Брой	Основ к-лъ	Внес. к-лъ		
Кредитни	3	20.458	8.149	18.262	26.411
Индустриални . .	10	12.897	7.775	8.789	16.564
Търговски	9	15.629	12.655	544	13.199
Застрахователни	2	4.116	1.244	—	1.244
Транспортни . .	2	4.491	1.577	2.213	3.790
Всичко	26	57.591	31.400	29.808	61.208

отъ 2,000,000 лв., което съществува и до днесъ. Три години по-късно се основава и второто застрахователно дружество „Български Фениксъ“, съ капиталъ 6,000,000 лв.

Презъ 1916 год. се основава първото чуждо транспортно дружество „Български Ллойдъ“ съ капиталъ 3.000.000 лв. Обаче, то не може да се закрепи и презъ 1927 год. ликвидира. Малко по-щастливо отъ него, макаръ и да не развива особена дейностъ, е второто чуждо транспортно дружество „Дунавъ“. То е основано презъ 1917 г. съ капиталъ 4.000.000 лв. и съществува и до днесъ.

Презъ този периодъ се засили основаването и на търговски дружества, особено за тютюнева търговия. Първото дружество отъ този родъ е „Никотея“ — акционерно дружество за търговия съ тютюни. То е основано презъ 1917 год. съ капиталъ 6.000.000 лв., който презъ 1919 год. увеличава на 20 мил. лева. Основателитѣ си запазватъ нѣкои специални права. Още сжщата година дружеството открива клонъ въ Ксанти,

¹⁾ Главниятъ материалъ за статията е черпенъ отъ учредителнитѣ протоколи на дружествата и тѣхнитѣ публикации въ „Държавенъ вестникъ“, а за известенъ брой отъ тѣхъ и отъ годишнитѣ имъ отчети. За съжаление ние нѣмаме възможностъ да разполагаме съ отчетитѣ на всички и затова единствениятъ най-сигуренъ източникъ за промѣнитѣ въ дружествата ни остава „Държавенъ вестникъ“, чието използване за единъ тъй дълъгъ периодъ е извънредно трудно.

²⁾ Сумитѣ сж превърнати въ златни лева възъ основа на срѣднитѣ годишни курсове на Б. Н. Б., като изчисленията сж правени поотдѣлно за всѣка година и полученитѣ резултати сж сумирани. Тази забележка важи за всички случаи, кждето работимъ съ златни лева.

Това, което веднага изпъква, то е участието на чуждия капиталъ въ чужди до сега за него области. Докато презъ предвоенния периодъ той бѣ насоченъ главно къмъ индустрията и банковото дѣло, сега вече се появява и въ областта на търговията, застрахователното дѣло и транспорта.

Първото чуждо застрахователно дружество у насъ е „Дружество Орелъ“, основано презъ 1914 год. съ капиталъ

по-късно въ Хасково и Карнобатъ. Най-много клонове открива за периода 1923—27 год. — 15 клона и агентури, но и неговиятъ животъ не бѣ дълъгъ; на 4 априлъ 1933 год. Софийскитъ окръженъ съдъ го обявява въ несъстоятелностъ.

Обаче, колкото и неблагоприятни да сж били военнитъ години, презъ тѣхъ имаме много повече чужди инвестиции, отколкото презъ първитъ нѣколко години следъ войната. Това бѣха тежкитъ времена на безредици, несигурностъ и анархия. Освенъ това грамадната частъ отъ държавитъ бѣха ангажирани тогава съ възстановяването на собственото имъ стопанство и за инвестиции въ чужбина не можеха и да мислятъ. Тогава, повечето отъ тѣхъ, продължаваха дори да използватъ американскитъ кредити за вътрешното си закрепване и стабилизиране. Ето защо, създаденитъ презъ това време предприятия сж вече дребни, макаръ и доста на брой (гл. табл. № 2).

Чуждитъ капитали въ акционернитъ дружества въ България презъ периода 1920/1923 г.

(хиляди златни лева) Табл. № 2

Видове дружества	Новоосновани дружества			Увеличение на капитала	Всичко притокъ на чужд. капиталъ
	Брой	Основ к-лъ	Внес. к-лъ		
Кредитни . . .	2	1.658	1.658	2.659	4.317
Индустриални .	10	4.257	3.535	6.092	9.627
Търговски . . .	21	1.206	1.189	1.186	2.357
Застрахователни	—	—	—	357	375
Транспортни .	3	113	113	181	294
Всичко	36	7.234	6.495	10.475	16.970

четири индустриални дружества съ общъ внесенъ капиталъ 158.000 зл. лв. и четири търговски съ 337.000 зл. лв. капиталъ. Следователно, общата сума на инвестициитъ за 1920—1923 год. се намалява на 16.475.000 зл. лева. За граница на този периодъ вземаме 1923 год., когато българскитъ левъ бѣ стабилизиранъ, вътрешното и външно положение се малко проясни и се създадоха малко по-добри условия за стопанска дейностъ.

Новиятъ периодъ обхваща годинитъ 1924—1929; кризиснитъ години сжщо обособяваме въ отдѣлна група. За да запазимъ една относителна сравнимостъ между отдѣлнитъ, разглеждани отъ насъ, периоди, и тукъ, въпрѣки че левътъ е вече стабилизиранъ, работимъ съ предвоеннитъ златни лева.

Годинитъ 1924—1929 сж време на по-значителни чужди инвестиции, но и на доста ликвидирания (гл. табл. № 3).

Броятъ на новообразуванитъ предприятия надминава далече този отъ първитъ два периода, но по отношение на срѣдната голѣмина тѣ сж сжщо така дребни, както и онѣзи отъ предшествувания периодъ. По-значителни сж само банковитъ дружества, които иматъ внесенъ капиталъ срѣдно 1.120.000 зл. лева на предприятие. Забележително е, че презъ този периодъ се засилватъ много намаленията на капитала, които надминаватъ дори и внесения въ новитъ дружества капиталъ. Отбелязаното намаление се дължи до голѣма степенъ на ликвидацията на редица търговски дружества, главно тютюневи, които следъ свършването

Докато за военния периодъ се падатъ срѣдно на новоосновано предприятие по 1.208.000 зл. лв., за разглеждания периодъ (1920—1923 г.) имаме само по 180.000 зл. лв. Най-голѣмъ е броятъ на основанитъ търговски предприятия, но и най-малкъ е тѣхниятъ капиталъ — срѣдно на предприятие 56.000 зл. лв. Увеличение на капитала има най-вече въ индустриалнитъ дружества. Презъ сжщото време сж ликвидирали

Чуждитъ капитали въ акционерните дружества
въ България презъ периода 1924/1929 г.
(хилляди златни лева)

Табл. № 3

Видове дру- жества	Новоосновани дружества			Увеличение на капитала	Намаление на капитала	Всичко при- токъ на чужд. капиталъ
	Брой	Основ к-лѣ	Внес. к-лѣ			
Кредитни . . .	4	11.141	4.479	6.983	3.355	8.107
Индустриални . .	27	4.069	2.462	16.167	6.118	12.511
Търговски . . .	27	4.074	3.816	1.212	1.886	3.142
Застрахователни	2	49	49	93	—	142
Транспортни . .	—	—	—	—	37	37
Всичко	60	19.333	10.806	24.455	11.396	23.939

ни дружества, но последното, Балканска банка, взема почти $\frac{1}{10}$ отъ цѣлото намаление на чуждия капиталъ презъ това време. Дължи се на голѣмитъ загуби, които банката е претърпѣла презъ 1927—1928 год.

Последниятъ периодъ, 1930/35 год., се очертава като най-неблагоприятенъ за чуждитъ акционерни дружества у насъ. Засилващата се криза, въведенитъ почти навсѣкжде спънки за международния обмѣнъ на стоки и движение на капитали, хиллядитъ девизни ограничения сж естествено далече неблагоприятни условия за инвестиции въ чужбина. Всичко това сведе новитъ образувания на чужди дружества въ България, както и новитъ вноски на капитали, далече подъ нивото на военния периодъ (гл. табл. № 4).

Чуждитъ капитали въ акционерните дружества
въ България презъ периода 1930/1935 г.
(хилляди златни лева)

Табл. № 4

Видове дру- жества	Новоосновани дружества			Увеличение на капитала	Намаление на капитала	Всичко при- токъ на чужд. капиталъ
	Брой	Основ к-лѣ	Внес. к-лѣ			
Кредитни . . .	1	186	186	1.305	2.982	1.491
Индустриални . .	14	3.158	2.130	17.567	7.859	11.838
Търговски . . .	6	2.432	2.042	1.881	4.144	221
Застрахователни	1	37	37	—	—	37
Транспортни . .	1	746	719	—	495	224
Всичко	23	6.559	5.114	20.753	15.480	13.811

и 28% презъ 1920/23. Обръща внимание сжщо и голѣмото намаление на чуждитъ капитали, което презъ тѣзи години достигна рекордната цифра 15 милиона златни или надъ 400 милиона днешни лева. Трѣбва сжщо да се отбележи, че най-голѣмото намаление на капитала е презъ 1934/35 год. — около 250 милиона лева, срещу само 140 милиона за първитъ четири години. Отъ друга страна, новитъ инвестиции сж съсредоточени главно въ 1930/31 год. — около 500 милиона, срещу 220 милиона за последнитъ четири години.

Влиянието, което кризата указва, може да се проследи само при подробно разглеждане, както на новообразуванитъ и ликвидирани дру-

на гръцко-турската война и появяването на тѣзи държави отново на свѣтовния пазаръ, трѣбваше да водятъ тежка борба за сжществуване. Отъ всички ликвидирани презъ това време дружества, чиито брой достига цифрата 15, единадесеттѣхъ сж търговски. Намаление на капитала показватъ само две индустриални и едно кредитно акционер-

Особено силно е намалението въ броя на новооснованитъ дружества, но, прави впечатление, че изтъкнатото намаление се отнася до всички видове дружества безъ индустриалнитъ, които запазватъ едно сравнително високо ниво; за разглеждания периодъ тѣ взематъ почти 61% отъ броя на всички новоосновани дружества, срещу 45% презъ 1924/29

жества, така и на промъннитъ въ капиталитъ на съществуващитъ. За тази целъ привеждаме таблици № 8 (въ приложението) и № 9 на стр. 200.

За по-голъма прегледностъ индустрията и търговията сж раздѣлени на нѣколко подгрупи въ зависимостъ отъ значението, което има чуждиятъ капиталъ при тѣхъ. Изтъкнатитъ по-горе тенденции тукъ се очертаватъ още по-ясно. Въобще, като изключимъ образуваното презъ 1932 г. дружество „Петролъ“, което презъ 1933 год. увеличи капитала си съ още 100 милиона лева, за инвестиции на чужди капитали и особено за образуване на нови чужди дружества трудно може да се говори. Обаче, не така стои въпроса съ намаленията на капитала. Отъ 1933 год. тѣзи намаления тръгватъ съ единъ непознатъ до тогава темпъ; само презъ 1933 г. е изтегленъ повече капиталъ, отколкото презъ тритъ предшествуващи години взети заедно.¹⁾

Значително по-голъми сж образуванитъ презъ този периодъ търговски дружества: срѣдно на дружество се падатъ крѣгло по 340.000 зл. лева. Същото нѣщо наблюдаваме и при другитъ образувани презъ същото време дружества, но не въ такъвъ размѣръ. Изобщо тенденцията при новообразуванитъ дружества, въ противоположностъ на миналия

¹⁾ По-важнитъ, образувани презъ този периодъ, дружества сж:

1. „Холандска банка за Ориента“, създадена въ Амстердамъ съ капиталъ 30 милиона лева, открита въ Пловдивъ презъ 1930 год., а ликвидирала презъ 1934 год.

2. „България“, италианско дружество за шевни конци въ Казанлъкъ, основано въ 1930 г. съ 20 мил. лв. капиталъ, който на следната година бѣ увеличенъ съ още 14 мил.

3. „Генерална минна и електро-металургична компания“—София, френско дружество, основано презъ 1930 г. съ 15 милиона лв. капиталъ, ликвидирало презъ следната година.

4. „Българска трѣбна индустрия“, акционерно дружество, образувано съ френски и нѣмски капитали презъ 1931 год. капиталъ 10 милиона лв.

5. „Петролъ“, акционерно дружество, образувано презъ 1932 год. съ американски капиталъ отъ 50 милиона лева, увеличенъ на следната година съ още 100 милиона лева.

Презъ същото време сж ликвидирали следнитъ по-голъми дружества:

1. „Европейска тютюнева компания“, белгийско акционерно дружество съ капиталъ 8 милиона лв., ликвидирало презъ 1930 год.

2. „Никотея“ — акционерно дружество за търговия съ тютюни; капиталъ 20 милиона лв.; ликвидирало презъ 1933 год.; сжщата година сж ликвидирали и следнитъ голѣми чужди акционерни дружества: „Нафта“ съ капиталъ 10 милиона лв., мелница „София“ съ капиталъ 12 мил. лв. и „Франко-Българска предачна фабрика“ съ капиталъ 10 мил. лв.

3. Презъ 1935 год. „Сокомбелъ“ съ 25 милиона лв., а обявено въ несъстоятелностъ „Безименно акционерно дружество за захаръ и рафинерия въ България“ съ капиталъ 54 милиона лева.

По-значителни вноски за довнасяне на основния капиталъ или за неговото увеличение сж направили следнитъ чужди акционерни дружества:

1930 год. — „Електрическо дружество за София и България“ — 39 милиона лева и „Гранитоидъ“ 570 милиона лв.

1931 год. — „Кредитна банка“ — 35 мил. лв., „Съединенитъ Тютюневи фабрики“, Пловдивъ, 42 милиона лв., „Безименно привилегировано дружество за производство на български кибритъ“ — 23 милиона лв., „Памучна предачнаница „България“ — 4 милиона и „Циклопъ“ — 3 милиона лева.

1932 год. — „Памучна предачнаница „България“ — 19 милиона лв., „Голѣмитъ български мелници“ — 17 милиона и „Песталоци“ — 3,5 милиона лева.

1933 г. — „Памучна предачнаница „България“ — 25 мил. лв. и „Петролъ“ — 100 мил. лв.

1935 г. — „Памучна предачнаница „България“ — 10 милиона лв.

По-значителни намаления въ капитала сж направили следнитъ чужди дружества:

1931 г. — „Съединенитъ тютюневи фабрики“, Пловдивъ — 18 милиона лева.

1932 г. — „Н. Фехеръ & С-ие“ — 5,5 милиона лв.

1933 г. — „Българско акционерно дружество за рѣчни и морски транспорти“, Русе — 14 милиона лв., „Кнайстъ“ София — 4 милиона лв. и „Здравина“, Дръново — 3 мил. лв.

1934 г. — „Франко-Белгийска и Балканска банка“ — 75 милиона лева.

Изтегленъ чуждъ капиталъ отъ бълг. акц. д-ва за 1929/1935 г. Табл. № 9

Видъ на дружествата	1929		1930		1931		1932		1933		1934		1935	
	брой	мл. лева	брой	мл. лева	брой	мл. лева	брой	мл. лева	брой	мл. лева	брой	мл. лева	брой	мл. лева
I. Ликвидирали чуждестранни акционерни д-ва														
I. Кредитни	—	—	1	5·0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II. Индустиалини:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Растителни масла	—	—	1	1·0	—	—	1	1·0	—	—	—	—	—	—
2. Минни	—	—	—	—	1	4·2	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Мелничарски	—	—	—	—	—	—	—	—	1	12·0	—	—	—	—
4. Дърв. и мебелна	—	—	—	—	—	—	—	—	2	27·0	—	—	1	6·4
5. Спиртни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	34·4	1	1·0
6. Захарни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	54·2
7. Разни	—	—	3	17·6	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5·0
Всичко индустрия	—	—	4	18·6	1	4·2	1	1·0	3	39·0	1	34·4	4	66·6
III. Търговски:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Тютюневи	2	21·0	2	9·0	—	—	1	0·5	1	20·0	—	—	2	24·0
2. Съ общъ характеръ	—	—	1	0·5	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0·5
3. Машинни	—	—	—	—	1	0·1	—	—	—	—	—	—	1	0·4
4. Петролни	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10·0	—	—	1	25·0
5. Разни	1	1·0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10·0
Всичко търговия	3	22·0	3	9·5	1	0·1	1	0·5	2	30·0	—	—	6	59·9
A Всичко ликвидирали	3	22·0	8	33·1	2	4·3	2	1·5	5	69·0	1	34·4	10	126·5
II. Намаление на капитала														
I. Кредитни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	75·0	—	—
II. Индустиалини:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Захарни	1	42·0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Тютюневи	—	—	—	—	1	18·0	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Спиртни	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0·5	—	—	—	—
4. Дърв. и мебелни	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3·2	—	—	—	—
5. Строителни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	15·0	—	—
6. Разни	—	—	1	0·3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко индустрия	1	42·0	1	0·3	1	18·0	—	—	2	3·7	1	15·0	—	—
III. Търговски:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Съ общъ характеръ	—	—	—	—	—	—	2	3·1	1	2·2	—	—	—	—
2. Машинни	—	—	—	—	—	—	1	5·9	—	—	—	—	—	—
Всичко търговия	—	—	—	—	—	—	3	9·0	1	2·2	—	—	—	—
IV. Транспортни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
A Всичко намаление	1	42·0	1	0·3	1	18·0	3	9·0	4	19·2	2	90·0	—	—
III. Слѣти чуждестранни акц. дружества														
I. Кредитни	2	65·0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II. Индустиалини:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Текстилни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10·0	—	—	—	—
A Всичко слѣти д-ва	2	65·0	—	—	—	—	—	—	—	10·0	—	—	—	—
A Всичко изтегл. чуждъ к-лъ отъ акц. д-ва за следнитѣ години	6	109·0	9	33·4	3	22·3	5	10·5	9	98·2	3	124·4	10	126·5

Пасивъ (въ хиляди лева)

Видове дружества	Години	Брой на д-р-жествата		Каса и банки		Ценни книжа		Дебитори		Портфейлът		Имоти		Машины		С то ки		Сурови ма-териали		Загуби		Разни активи		В С И Ч К О			Внесенъ капи-таль		Фондове		Резервн на застрахо-ват. д-ва		Кредитори		Акцепти		Печалби		Разни пасиви	
		Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.	Всичко	Отъ тѣхъ чуждест.			
I. Кредитни	(1933 1934)	120 107	6 6	702.553 697.143	499.342 513.134	215.993 228.992	105.633 121.993	2.448.264 2.291.261	1.656.641 1.609.659	849.695 892.739	311.935 314.338	271.983 258.206	62.309 62.000	— —	— —	— 6.333	— —	— —	— —	23.412 37.168	— —	1.136.283 1.096.831	106.512 110.016	5.648.183 5.508.673	2.742.372 2.731.140	48.5 49.6	1.129.964 965.438	400.099 325.191	239.284 256.387	116.745 128.786	— —	— —	3.421.757 3.327.340	2.103.286 2.092.841	360.894 385.780	10.833 17.120	27.824 25.344	20.208 21.668	468.460 548.384	91.20 145.53
II. Застрахователни	(1933 1934)	21 20	11 11	133.457 135.026	35.403 41.910	166.217 173.521	21.154 32.112	412.032 339.430	70.254 80.320	85.614 93.634	15.446 18.414	188.478 189.676	65.849 63.394	— —	— —	— —	— —	— —	7.148 19.952	6 520	201.333 210.311	6.938 8.736	1.194.279 1.221.610	215.050 245.406	18.0 20.0	123.751 122.282	32.320 32.320	73.777 83.563	3.613 4.648	821.718 842.537	151.611 159.213	144.807 143.752	23.984 45.118	— —	— —	18.530 19.582	1.151 1.866	11.696 9.994	237. 2.24	
III. Индустрислни																																								
1) Захарни	(1933 1934)	10 9	6 6	30.234 24.080	29.873 23.049	5.860 5.834	5.845 5.819	99.444 123.591	95.460 116.549	1.133 6.049	1.000 5.973	235.988 236.689	225.837 227.526	260.543 253.654	248.742 245.822	300.618 254.806	296.937 231.635	60.120 48.082	55.992 44.445	73.334 87.137	72.731 86.383	35.249 33.264	34.005 33.197	1.102.523 1.075.186	1.066.422 1.040.398	96.7 96.9	417.080 422.010	406.436 405.010	225.734 217.651	223.921 215.942	— —	— —	432.232 414.310	420.891 404.718	20.423 12.714	8.250 8.250	789 —	787 —	6.265 6.501	6.13 6.478
2) Произв. на цементъ	(1933 1934)	6 5	1 1	7.143 4.451	4.285 2.398	3.787 32.370	2.272 12.746	36.071 68.689	21.643 32.680	2.497 2.788	1.498 1.000	501.641 479.166	312.983 295.990	368.776 357.038	221.262 227.380	33.321 30.890	19.992 19.642	26.258 30.499	15.754 20.100	2.826 508	— —	859 1.086	— —	1.003.179 1.007.485	599.689 611.936	59.8 60.7	764.030 759.030	450.000 450.000	37.520 41.643	22.512 25.510	— —	— —	136.408 136.423	88.063 89.628	19.092 26.784	11.455 16.862	46.098 43.602	27.659 29.936	31 3	— —
3) Електрически . . .	(1933 1934)	12 13	1 1	56.162 73.402	54.541 57.251	10.877 6.061	— —	51.365 43.381	25.436 32.338	49.023 77.019	25.350 76.818	16.562 11.580	8.500 1.937	461.778 452.934	379.227 367.971	2.534 735	— —	52 9.878	— 7.600	4.																				

Табл. 8

Приносъ на чуждъ капиталъ въ българскитѣ акционерни дружества за 1929/1935 год.

Видъ на дружествата	Внесенъ капиталъ													
	1929		1930		1931		1932		1933		1934		1935	
	Номиналенъ	Внесенъ	Номиналенъ	Внесенъ	Номиналенъ	Внесенъ	Номиналенъ	Внесенъ	Номиналенъ	Внесенъ	Номиналенъ	Внесенъ	Номиналенъ	Внесенъ
	бр.	мл. лева	бр.	мл. лева	бр.	мл. лева	бр.	мл. лева	бр.	мл. лв.	бр.	мл. лева	бр.	мл. лева
I. Новоосновани чуждестранни акц. дружества														
I. Кредитни:	—	—	1	50	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II. Индустриални:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Текстилни	4	29'2	14'5	2	44'0	30'0	1	0'2	0'2	1	1'0	1'0	—	—
2. Строителни	1	6'0	6'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Минни	1	4'2	4'2	2	16'0	16'0	1	1'0	1'0	—	—	—	—	—
4. Желѣзарски	1	3'0	1'8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Керамични	—	—	—	1	1'0	1'0	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Електрически	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Разни	1	1'0	1'0	2	4'2	4'2	1	3'0	3'0	—	—	—	1	2'3
Всичко индустрия	8	43'4	27'5	7	65'2	51'2	4	14'2	7'2	1	1'0	1'0	—	2'9
III. Търговски:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Тютюневи	2	7'0	7'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Машини	1	5'0	5'0	1	2'0	2'0	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Съ общъ характеръ	1	1'0	0'3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1'3
4. Автомобилни	1	3'0	3'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Петролни	—	—	—	—	—	—	1	5'0	5'0	—	—	—	1	0'2
6. Разни	—	—	—	—	—	—	1	0'3	0'3	—	—	—	1	1'0
Всичко търговия	5	16'0	15'3	1	2'0	2'0	1	0'3	0'3	1	5'0	5'0	3	2'5
IV. Застрахователни	1	1'0	1'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
V. Транспортни	—	—	—	—	—	—	1	2'0	1'9	—	—	—	—	—
A Всичко	14	60'4	43'8	9	70'2	58'2	7	35'5	27'8	2	—	51'0	—	5'4
II. Нови вноски на капиталъ (Довнасяне на записания капиталъ)														
I. Кредитни учреждения	2	—	25'3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II. Индустриални:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Електрически	—	—	—	1	193'3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Текстилни	—	—	2	—	7'7	2	16'0	1	—	5'0	—	—	—	—
3. Разни	1	—	0'8	—	—	1	0'4	—	—	—	—	—	—	—
Всичко индустрия	1	—	0'8	3	201'0	3	16'4	1	—	5'0	—	—	—	—
III. Търговски:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Съ общъ характеръ	—	—	—	1	0'7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
A Всичко	3	—	26'1	4	201'7	3	16'4	1	—	5'0	—	—	—	—
III. Увеличение на капитала														
I. Кредитни:	2	—	25'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II. Индустриални:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Електрически	1	—	135'3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Хартийни и печатарски	1	—	10'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Циментови	1	—	67'5	1	60'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4. Строителни	1	—	2'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5. Спиртни	1	—	0'9	1	1'0	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6. Тютюневи	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. Дървени и мебели	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Текстилни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9. Химически	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Мелничарски	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11. Разни	2	—	5'4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко индустрия	7	—	221'1	2	61'0	7	109'4	3	—	24'2	1	25'0	—	10'2
III. Търговски:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1. Петролни	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Съ машини	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко търговия	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
A Всичко	9	—	246'1	2	61'0	8	144'4	3	—	24'2	2	125'0	—	10'5
A Всичко привлеченъ чуждъ капиталъ въ акц. д-ва за следнитѣ години														
	26	—	316'0	14	—	314'9	18	—	188'6	6	—	80'2	2	125'0

Табл. 12

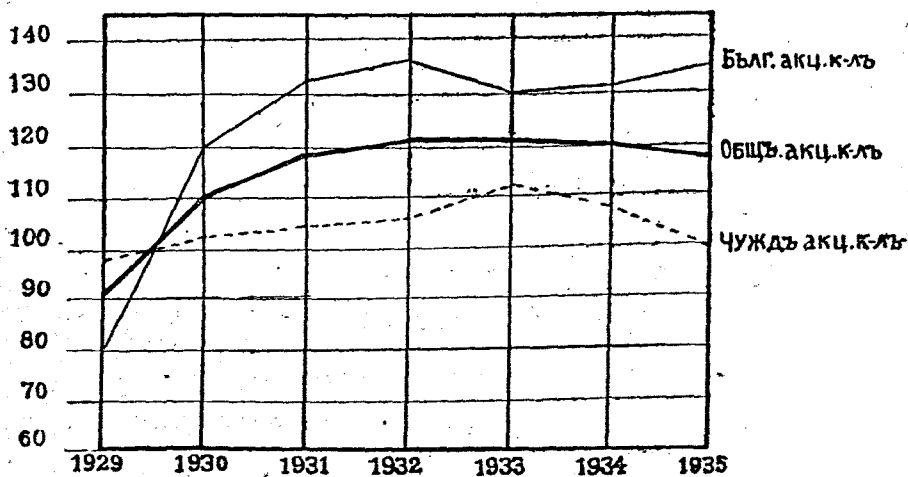
Съотношение на чуждитѣ срѣдства и резултатнитѣ смѣтки къмъ собственитѣ срѣдства

Видове дружества	Години	Разполагаеми срѣдства						Резултатни смѣтки									
		Собствени		Чужди срѣдства		Всичко		Бруто печалби		Чиста печалба		Чиста загуба					
		български	чуждестранни	български	чуждестранни	% къмъ собств. срѣдства		български	чуждестранни	% къмъ собств. срѣдства		български	чуждестранни	% къмъ собств. срѣдства		български	чуждестранни
		хил. л.	мл. л.	хил. л.	мл. л.	хил. л.	мл. л.	хил. л.	мл. л.	хил. л.	мл. л.	хил. л.	мл. л.	хил. л.	мл. л.	хил. л.	мл. л.
I. Кредитни																	
(1933)	852.404	516.844	1.668.538	2.114.113	196	409	2.520.942	2.630.957	275.723	256.349	32	50	—	20.209	—	4	5.864
(1934)	767.848	453.977	1.603.159	2.109.961	208	464	2.371.007	2.563.938	163.619	216.340	21	48	—	21.669	—	5	27.110
II. Застрахователни																	
(1933)	161.595	35.933	120.823	23.984	75	67	282.418	59.917	428.831	78.037	265	217	13.784	924	9	3	—
(1934)	168.877	36.968	98.634	45.118	58	122	267.511	82.086	414.261	64.601	245	174	—	2.141	—	6	2.672
III. Индустриални																	
1) Захарни	(1933)	12.457	630.357	23.514	429.141	189	68	35.971	1.059.498	4.159	167.017	33	26	358	—	3	—
(1934)	18.709	620.952	14.056	412.968	75	67	32.765	1.033.920	5.532	122.382	30	20	—	—	—	—	—
2) Произв. на циментъ	(1933)	329.038	472.512	55.982	99.518	17	21	385.020	572.030	41.522	63.735	13	14	15.718	27.659	5	6
(1934)	325.163	475.510	56.717	106.490	17	22	381.880	582.000	36.321	68.124	11	14	13.622	29.936	4	6	—
3) Електрически	(1933)	116.303	443.585	41.804	14.874	36	3	158.107	458.459	21.091	66.250	18	15	—	34.595	—	8
(1934)	105.176	470.602	29.191	47.204	28	10	134.367	517.806	16.303	57.428	16	12	—	26.109	—	6	2.472
4) Текстилни	(1933)	486.000	220.408	543.049	243.216	112	110	1.029.049	463.624	257.095	65.307	53	30	15.861	5.262	3	2
(1934)	541.034	237.888	622.431	265.962	115	112	1.163.465	503.850	215.190	49.317	40	21	16.508	8.208	3	3	—
5) Хартийни и печат.	(1933)	90.649	109.002	40.978	65.917	45	60	131.627	174.919	32.760	24.393	36	22	1.981	7.517	2	7
(1934)	75.984	117.462	53.196	72.103	70	61	129.180	189.565	43.531	29.474	57	25	1.509	9.233	2	8	—
6) Строителни	(1933)	8.611	49.842	7.736	43.483	90	87	16.347	93.325	987	20.472	11	41	—	—	—	—
(1934)	8.895	34.159	2.126	52.156	24	153	11.021	86.315	2.054	11.043	23	32	—	—	—	—	9.580
7) Минни	(1933)	148.885	8.198	102.016	66.701	69	814	256.961	74.899	34.620	135	23	2	—	—	—	11.478
(1934)	179.581	8.398	113.982	68.718	63	814	293.563	76.716	27.262	984	15	1	—	—	—	—	4.600
8) Тютюневи	(1933)	49.014	60.172	38.434	6.743	81	17	88.500	66.915	17.841	8.404	36	14	—	5.691	—	9
(1934)	49.090	60.172	38.434	6.743	78	11	87.524	66.915	17.654	8.404	36	14	—	5.691	—	9	744
9) Желѣзарски	(1933)	136.010	26.588	92.051	39.275	68	148	228.061	65.863	42.19							

периодъ, е вече къмъ създаване на по-голъми предприятия. Кризата прекъсна този развой, а контуритѣ на бъдещия стопански строй, както у насъ, така и въ чужбина, сж още много неясни, за да можемъ да дадемъ каквото и да било заключение за бъдещия развой и перспективи на чуждия капиталъ у насъ.

Следъ този бѣгълъ исторически прегледъ ще се спремъ малко по-подробно върху дейността на чуждитѣ акционерни дружества, въз основа на която ще се опитаме да очертаемъ тѣхната роль и значение за българското народно стопанство; обаче, за да можемъ да навлѣземъ по-подробно въ дейността на тѣзи дружества безъ да отрупваме работата съ статистически материалъ, раздѣляме тази частъ отъ работата си на два отдѣла: 1) общи сведения за дружествата, движение на капитала, паралелъ между чуждитѣ и български акционерни дружества и 2) разглеждане баланситѣ на дружествата, по-важнитѣ активни и пасивни пера, бруто и нето печалби — всичко това съпоставено съ общитѣ резултати отъ всички акционерни дружества въ България. Така очертанитѣ задачи ни налагатъ и подбирането на специални периоди. Естествено, че да се разглеждатъ тѣзи въпроси въ единъ по-дълъгъ периодъ време е трудно и неудобно. Ето защо ние се спираме само върху последнитѣ години. При това при първия отдѣлъ работимъ съ периода 1929—1935 год., т. е. вземаме една отъ предкризиснитѣ, четиритѣхъ кризисни и дветѣ послѣдни години, които даватъ вече признаци на едно постепенно раздвижване. При втория отдѣлъ, поради сложността на работата, разглеждането на такъвъ дълъгъ периодъ е извънредно обременително. Ето защо въ този случай ние вземаме само дветѣ послѣдни години, за които разполагаме съ сведения — 1933 и 1934.

Първата задача е да хвърлимъ общъ погледъ върху развой на акционернитѣ дружества и очертаемъ темпа, съ който се движатъ тѣхнитѣ капитали (диаграма № 1). Интересно е, че българскитѣ дружества изпреварватъ далече чуждитѣ. До 1932 год. и дветѣ групи, въпрѣки нееднакъв темпъ, сж въ възходъ. Отъ тази година тѣ се раздѣлятъ и

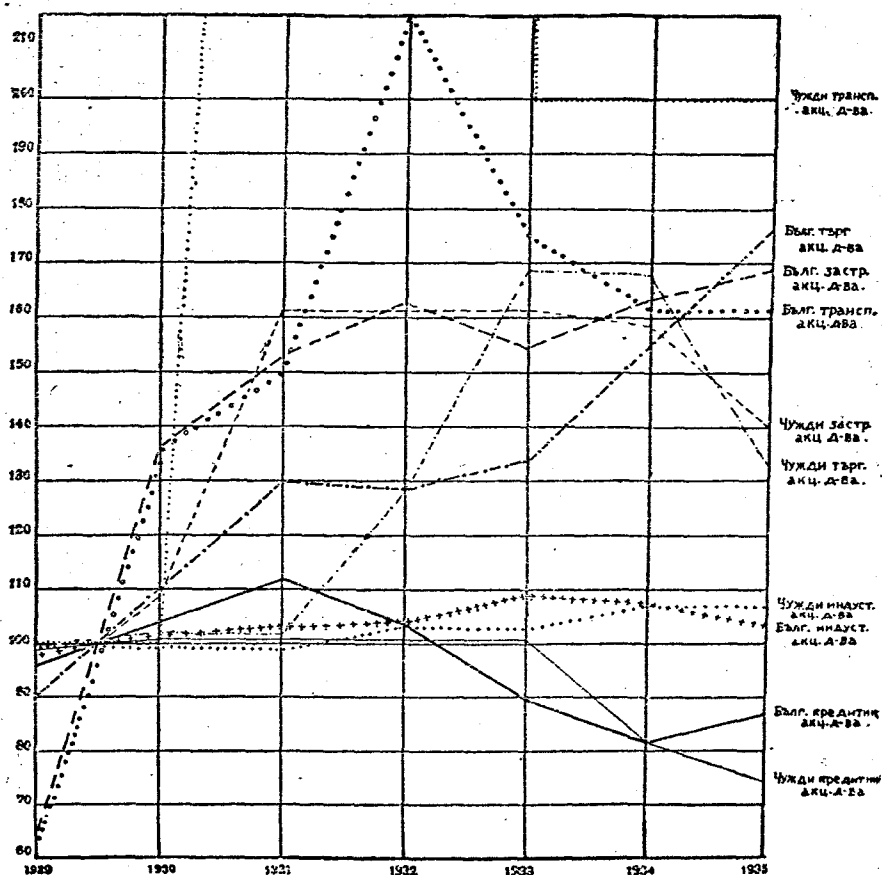

Движение на капитала въ акционернитѣ д-ва въ България. Основа 1929/1930 = 100.

до края на периода вървят въ противоположни посоки. През 1933 г. българският дружества отбелязват намаление въ капитала, когато въ същото време чуждитъ сж въ значителенъ възходъ. Причинитъ за тази първа дисхармония лежатъ еднакво и въ българскиятъ и въ чуждитъ дружества. Презъ тази година при непромѣненъ капиталъ въ чуждитъ банки българскиятъ капиталъ дава намаление отъ кржгло 77 милиона, намаление показва той и въ индустрията — 70 милиона срещу едно увеличение при чуждитъ отъ 74 милиона. Отъ тази година българскиятъ дружества постепенно вървятъ напредъ, докато чуждитъ сж въ пълненъ регресъ. Причината за това лежи вънъ отъ народното стопанство; тя се намира по-скоро въ засилениятъ валутни ограничения, както у насъ, така и въ чужбина, а може би и нѣкои политически и международни причини да указватъ известно въздействие. Обаче, така разгледано, движението на капиталитъ още не може да ни даде пълна представа за чуждитъ дружества у насъ. Нужно е да се проследи тѣхния развой и при отдѣлнитъ клонове отъ народното стопанство. Хвърлимъ ли погледъ върху това развитие (диаграма № 2, стр. 203) ще видимъ, че очертаното погоре движение не се отнася до всички области еднакво. До като чуждитъ и българскиятъ кредитни, индустриални и застрахователни дружества се движатъ приблизително паралелно, съ леки отклонения презъ първитъ години и по-осезателни едва отъ 1933/34, търговскитъ и транспортнитъ даватъ голѣми отклонения. Особено стремителенъ е възходътъ на транспортнитъ дружества, които презъ 1931 г. далече изпреварватъ българскитъ и отъ тогава се движатъ високо надъ тѣхъ.

Обаче, опитаме ли се да изчислимъ процента на чуждия отъ цѣлия акц. капиталъ (гл. табл. № 5, стр. 204), положението се значително промѣня.

Докато преди кризата чуждиятъ капиталъ имѣ пълно доминиращо влияние (56%), презъ 1930 год. съ единъ грамаденъ скокъ (увеличение надъ 833 милиона лева) българскиятъ капиталъ далече го надминава. Отъ тогава чуждиятъ капиталъ, въпрѣки че не спира своето увеличение, почва да изостава отъ общото развитие. Интересно е, че въ продължение на нѣколко години (1931—1934) движението на дветъ групи е почти паралелно. Разгледани по стопански области, най-голѣмъ е процентътъ на чуждия капиталъ въ индустрията, кждето презъ 1929 год. достига дори до 71%, а следъ това, макаръ и да пада значително, все пакъ взема половината отъ цѣлия вложенъ въ индустрията акционеренъ капиталъ. Въ приблизително същата пропорция е той и въ транспорта. Значително по-малкъ е неговиятъ процентъ въ кредитното дѣло, но за смѣтка на това пкъ е много постояненъ. Въобще, отъ горната таблица изпква буйния растежъ на българския капиталъ и тенденцията, която наблюдаваме въ всички области, да вземе надмощие надъ чуждия капиталъ. Много естествено, че за това спомогна извънредно много и кризата, която отъ една страна съ голѣмитъ валутни ограничения и други прѣчки спъва извънредно много новитъ инвестиции, а отъ друга чрезъ системитъ на клирингъ, контингенти и компенсации и въобще чрезъ стремѣжа къмъ аутаркия създаде такива благоприятни условия за развой на мѣстното производство, каквито дори и най-протекционистичниятъ режимъ до сега не е създавалъ. Ето защо, наблюдаваниятъ буйенъ растежъ на дружества съ български капитали трудно би могълъ да се разглежда като нѣщо естествено, обусловено отъ стопанския развой на страната.

Движение на капитала въ различнитъ групи български и чужди акц. д-ва въ България.
Основа 1929/1930 = 100

По тази причина и надмощието, което понастоящемъ взема българският капиталъ, едва ли би могло да ни даде здрави основания за оптимизмъ. Въ полза на последното говори и срѣдниятъ размѣръ на отдѣлнитъ предприятия (ср. последнитъ две колони отъ току що приведената таблица). Разликата между голѣмината на българскитъ и на чуждитъ акционерни дружества е така голѣма, че не може и дума да става за нѣкакво надмощие на българския капиталъ. Действително, едно утѣшително явление е растежътъ на капитала срѣдно за едно българско дружество въ нѣкои области (кредитъ и застрахователно дѣло), но то е още много далече, за да може поне отчасти да създаде илюзията, че голѣмината на отдѣлнитъ дружества въ единъ по-близъкъ периодъ би могла, макаръ и много приблизително, да се изравни. Общото отношение на българскитъ къмъ чуждитъ акционерни дружества за разглеждания периодъ се движа между 1 къмъ 4—7. Най-неблагоприятно е това отношение при индустриалнитъ дружества, където презъ 1929 год. е било

Участие на чуждия капитал въ акционерните дружества въ страната
през 1929—1935 г. (по области на стопанствата) Табл. № 5

Области на стопанството			Всичко внесенъ капиталъ		Отъ тѣхъ преобладаващъ български ка- питалъ			Отъ тѣхъ преобладаващъ чуждъ капи- талъ			На 1 бѣлг. д-во се пада български капиталъ	На 1 чуждестранно д-во се пада чуждъ капиталъ
			брой на д-вата	мл. лева	брой на д-вата	мл. лева	%	брой на д-вата	мл. лева	%		
1	Кредитъ	929	166	1.144-6	158	751-5	66	8	393-1	34	4.756	49.136
		930	146	1.206-3	137	809-0	67	9	397-3	33	5.905	44.144
		931	139	1.230-9	130	833-6	68	9	397-3	32	6.412	44.144
		932	135	1-207-2	126	809-9	67	9	397-3	33	6.428	44.144
		933	120	1.130-0	111	732-7	65	9	397-3	35	6.601	44.144
		934	107	965-4	98	639-5	66	9	325-9	34	6.526	36.211
2	Индустрия	935	105	920-7	97	674-8	68	8	295-9	32	6.957	36.987
		929	322	2.152-2	272	615-3	29	50	1.536-9	71	2.262	30.738
		930	345	2-898-6	288	1.308-2	45	57	1.590-4	55	4.542	27.901
		931	383	3.095-7	323	1.476-8	48	60	1.618-9	52	4.572	26.981
		932	417	3.192-9	357	1.566-5	49	60	1.626-4	51	4.388	27.107
		933	379	3.196-5	323	1.496-1	47	56	1.700-4	53	4.632	30.364
3	Търговия	934	401	3.260-4	347	1.577-1	48	54	1.683-3	52	4.545	31.172
		935	422	3.223-1	373	1.624-6	50	49	1.598-5	50	4.355	32.622
		929	163	440-8	123	275-5	30	63	165-3	37	2.240	5.510
		930	194	509-2	162	341-4	67	32	167-8	33	2.107	5.244
		931	238	569-2	205	400-3	70	33	168-8	30	1.953	5.115
		932	273	609-8	239	397-0	65	34	212-8	35	1.661	6.259
4	Застрах. дѣло	933	297	693-8	266	413-0	60	31	280-8	40	1.553	9.058
		934	352	761-8	322	483-2	63	30	278-6	37	1.501	9.287
		935	412	761-8	385	541-6	71	27	220-2	29	1.407	8.155
		929	22	81-8	11	53-0	65	11	28-8	35	4.818	2.618
		930	22	92-2	11	63-4	69	11	28-8	31	5.764	2.618
		931	22	123-1	11	94-4	77	11	28-8	23	8.582	2.618
5	Транспортъ	932	22	124-3	11	94-5	76	11	29-8	24	8.591	2.709
		933	21	123-7	10	93-9	76	11	29-8	24	9.390	2.709
		934	20	122-3	9	91-5	75	11	30-8	25	10.167	2.800
		935	19	111-3	8	80-5	72	11	30-8	28	10.062	2.800
		929	11	10-6	6	5-0	47	5	5-6	53	833	1.120
		930	14	17-0	9	11-4	67	5	5-6	33	1.266	1.120
Всичко	931	17	36-6	11	11-7	32	6	24-9	68	1.064	4.150	
	932	20	42-3	14	17-4	41	6	24-9	59	1.243	4.150	
	933	22	25-0	16	13-5	54	6	11-5	46	844	1.916	
	934	25	25-0	19	13-0	52	6	12-1	48	684	2.017	
	935	29	25-4	23	13-3	53	6	12-1	47	578	1.017	
	929	684	3.830-0	580	1.700-3	44	104	2.129-7	56	2.932	20.477	
		930	721	4.723-3	607	2.533-4	54	144	2.189-9	46	4.173	15.208
		931	799	5.055-5	680	2.816-8	56	119	2.238-7	44	4.142	18.813
		932	867	5-176-5	747	2.885-3	56	120	2.291-2	44	3.864	19.093
		933	839	5.169-1	726	2-748-3	55	113	2.420-8	45	3.786	21.423
		934	905	5.135-0	795	2.804-4	56	110	2.330-6	44	3.528	21.787
		935	987	5.042-2	886	2.884-7	59	101	2.157-5	41	3.256	27.361

кръгло 1:14, а през последната година (1935), след едно непрекъснато подобрене, достигна до 1:7,5. Обратно е отношението само при застрахователните дружества, но вложеният при тях капитал е едва 2% от цълия акционерен капитал въ България. Следователно, при едно положение, че почти въ всички области чуждите дружества сж срѣдно отъ 4 до 7 пжти по-голѣми отъ българскитѣ, ясно е, че тѣ биха могли много лесно да поематъ ръководството на стопанската дейность въ съответната областъ. Както въ частната конкуренция, така и въ обществения и политически животъ тѣ биха могли да иматъ много по-голѣмо влияние, отколкото останалитѣ дребни български предприятия. А това е вече единъ фактъ, върху който всѣки стопански деецъ трѣбва малко да се позамисли. Това е най-новата система на стопанската експансивность, която едва ли е по-малко опасна за нашето стопанство, отколкото широкото отваряне на митническитѣ граници на страната.¹⁾

Още по-мрачна е картината, ако разгледаме по-подробно отдѣлнитѣ области, въ които сж пласирани чужди капитали. Върху кредитнитѣ, транспортнитѣ и застрахователни дружества нѣма да се спираме, понеже тѣ представляватъ недѣлими групи, които вече разгледахме. Ето защо

¹⁾ Митническитѣ бариери за съвременния капитализъмъ сж толкова сериозни, колкото една срѣневѣковна крепость за атаката на модерно въоръжената армия. Нѣщо повече, въ много случаи тѣ сж дори защитно сръдство за чуждитѣ индустрии. А това става много лесно. Въмѣсто да хабятъ енергия и сръдства, за да превзематъ крепостта отъ вънъ, доста индустриалци пренасятъ само часть отъ капиталитѣ си въ страната-консуматоръ и създаватъ тамъ свое индустриално предприятие. А нѣкои по-смѣли отъ тѣхъ си спестяватъ дори труда да организиратъ съвсемъ ново предприятие, като пренасятъ просто цѣлата си фабрика въ новата страна, какъто случай имаме съ нѣкои текстилни фабрики въ Югославия. И веднага, автоматически, тия предприятия образуватъ часть отъ тѣй желаната „родна“ индустрия, за чието субсидиране държавата облага съ голѣми данъци и безъ това потъналото въ дългове и непоносими данъци мѣстно население. Коя е въ сжщностъ причината, че тия до вчера чужди предприятия, пласирани на чинто производство съ всички сръдства се мжчехме да ограничимъ въ своята страна, станала родна индустрия? И днесъ както и вчера тѣ използватъ чуждъ квалифициранъ работнически и административенъ персоналъ, и днесъ както и вчера тѣ използватъ чужди горивни материали, най-после и днесъ както и вчера тѣ принадлежатъ на чужденци и тѣхнитѣ печалби отиватъ въ чужди каси. Каква е тогава ползата за народното стопанство отъ тѣхъ? Това се съзнава и отъ самитѣ капиталисти, които, виждайки, че формулата „защита на родната индустрия“ не представлява вече сигурна опора за тѣхъ, дирятъ прикритие задъ новата формула „защита на националния трудъ“. И действително, въ повечето случаи единственото родно, което тѣ иматъ, е използването на мѣстенъ неквалифициранъ трудъ. Обаче, е ли то достатъчно, за да оправдае милионнитѣ субсидии, които народъ и държава жертвуватъ за тая индустрия и, което е най-главното, не е ли тая, станала вече „родна“, индустрия прѣчка за развитието на индустрията, която работи съ мѣстни капитали? Ние знаемъ, че тя се основава отъ голѣми капиталисти и финансови групи, разполага съ голѣми капитали, а често и съ евтини чужди кредити, добра техническа и стопанска организация и най-после, представлявайки най-голѣмитѣ индустриални предприятия въ тая страна, има често голѣми преимущества предъ мѣстни индустриални предприятия. При тия условия, поставена на равни начала съ тѣхъ, не е ли тя вече опасна за тѣхното бждаще развитие? Не губи ли смисълъ и самиятъ стремежъ за създаване на родна индустрия? И не достигае ли до парадокса, вмѣсто да насърждаваме мѣстната, националната индустрия, да даваме само милионни субсидии на разни чужди капиталисти, за гдето благоволили да преустроятъ фабрицитѣ си по нашъ вкусъ и да имъ осигуряваме възможността да задушаватъ останалитѣ предприятия отъ тия браншове и трупатъ печалби за смѣтка на доведеното до просеска тояга мѣстно население? И докато до вчера тѣ трѣбваше да се борятъ съ конкуренцията на чуждитѣ държави, днесъ защитени отъ високитѣ мита иматъ за конкуренти само малки, не особено добре организирани и страдащи отъ голѣмата липса на капитали предприятия.

предметъ на разглеждане остава да бждатъ само индустриалнитѣ и търговскитѣ предприятия.

Ние вече установихме общото влияние, което чуждиятъ капиталъ упражнява върху индустрията. Обаче, разгледаме ли поотдѣлно по-главнитѣ индустрии, въ които чуждиятъ капиталъ е централизиранъ, ще изпъкне още по-релефно огромното влияние, което чуждиятъ капиталъ има у насъ. Като изключимъ текстилната индустрия, почти всички по-важни индустрии у насъ сж въ чужди ръце. (Вж. табл. № 6).

Участие на чуждия капиталъ въ индустриалнитѣ акционерни дружества
за 1934/1935 год.

Табл. № 6

Видъ на дружествата		Внесенъ капиталъ									
		Чуждъ			Български			Всичко			
		брой	мл. лв.	%	брой	мл. лв.	%	брой	мл. лв.	%	
1	Циментови	934	1	450·0	59·3	4	309·0	40·7	5	759·0	100
		935	1	450·0	59·3	3	308·6	40·7	4	758·6	100
2	Строителни	934	4	31·2	87·9	5	4·3	12·1	9	35·5	100
		935	3	25·0	80·7	7	6·0	19·3	10	31·0	100
3	Тютюневи	934	1	60·0	56·4	7	46·5	43·6	8	106·5	100
		935	1	60·0	59·7	6	40·5	40·3	7	100·5	100
4	Химически	934	2	39·8	63·2	21	23·1	36·8	23	62·9	100
		935	2	39·8	55·9	25	31·4	44·1	27	71·2	100
5	Електрически	934	1	245·0	74·6	12	83·6	25·4	13	328·6	100
		935	2	247·3	74·3	12	85·5	25·7	14	332·8	100
6	Захарни и зах. издѣлия	934	6	404·7	95·9	3	17·3	4·1	9	422·0	100
		935	5	350·5	95·3	3	17·3	4·7	8	367·8	100
7	Мелничарски	934	1	72·9	92·4	15	6·0	7·6	16	78·9	100
		935	1	72·9	91·8	15	6·6	8·2	16	79·5	100
8	Хартийни и печатарски	934	4	78·0	57·1	21	56·7	42·9	25	134·7	100
		935	4	78·0	57·5	22	57·7	42·5	26	135·7	100
9	Разни	934	34	301·7	22·6	258	1.030·6	77·4	293	1.332·3	100
		935	30	275·0	20·4	280	1.071·0	79·6	310	1.346·0	100
	Всичко	934	54	1.683·3	52·0	347	1.577·1	48·0	401	3.260·4	100
		935	49	1.598·5	50·0	373	1.624·6	50·0	422	3.223·1	100

Отъ тази таблица проличава и извънредно голѣмата разлика между голѣмината на чуждитѣ и българскитѣ дружества. Ако проследимъ индустриитѣ, които се намиратъ въ чужди ръце: захарна, мелничарска, строителна, електрическа, химическа, циментова и хартийна, ще видимъ, че въ всѣка отъ тѣхъ доминиратъ само едно или най-много 4—5 предприятия. А общо взето, въ всички тѣзи 7 вида индустрии презъ 1935 год. сж работили 19 чужди и 93 български предприятия, отъ които първитѣ сж имали 1.324 мил. лева (81%), а вторитѣ — само 554 мил. лева (29%) капиталъ.

По слабо е влиянието на чуждия капиталъ въ търговскитѣ дружества, но и тамъ има области, които сж всецѣло въ чужди ръце. (Вж. таблица № 7 на страница 207).

Цифритѣ, които ни дава горната таблица, на първи погледъ не сж толкова страшни. Обаче, вникнемъ ли по-дълбоко въ тѣхъ ще видимъ,

Участие на чуждия капиталъ въ търговскитѣ акционерни дружества
за 1934/1935 год.

Табл. № 7

	Видъ на дружествата	Внесенъ капиталъ								
		Чуждъ			Български			Всичко		
		брой	мл. лв.	%	брой	мл. лв.	%	брой	мл. лв.	%
1	Съ общъ характеръ	(934	5	9·3	4·4	147	201·2	95·6	152	210·5
		(935	6	12·5	5·5	170	213·8	94·5	176	226·3
2	Тютюневи	(934	6	44·0	61·2	16	27·9	38·8	22	71·9
		(935	3	17·0	35·7	16	30·6	64·3	19	47·6
3	Земедѣл. и др. машини	(934	9	32·4	61·5	18	20·3	38·5	27	52·7
		(935	8	31·7	56·1	20	24·8	43·9	28	56·5
4	Петролни	(934	3	175·5	98·3	1	3·0	1·7	4	178·5
		(935	3	150·7	98·0	1	3·0	2·0	4	153·7
5	Разни	(934	7	17·4	9·1	140	230·9	90·9	147	248·3
		(935	7	8·4	4·1	178	269·4	95·9	185	277·8
	Всичко	(934	30	278·6	36·6	322	483·2	63·4	352	761·8
		(935	27	220·2	28·9	385	541·6	71·1	412	761·8

че положението и тукъ не се много различава отъ онова при индустрията. Наистина, въ чужди ржце сж само три вида търговски дружества: петролни, тютюневи и за разни напитки, но това сж въ сжщностъ областитѣ, въ които търговията има най-широко поле за дейность. Тютюнътъ е нашиятъ най-главенъ износенъ артикулъ, а машинитѣ и петролнитѣ произведения най-главнитѣ ни вносни продукти. Прибавимъ ли къмъ всичко това и факта, че въ областта на износа у насъ работятъ много чужди дружества, които нашиятъ очеркъ по изтъкнатитѣ въ началото причини не обхваща, бихме могли да кажемъ, че грамадната частъ отъ нашия износъ и голѣма частъ отъ нашия вносъ се извършватъ отъ чуждитѣ търговски дружества у насъ. А това значи, че и въ втората важна областъ отъ нашето народно стопанство—външната търговия, чуждиятъ капиталъ има голѣмо влияние.

Най-после, преди да пристѣпимъ къмъ анализъ на дейността на чуждитѣ акционерни дружества, ще се спремъ за малко и върху националния производъ на чуждия капиталъ. Изследването ни въ тази областъ обема само дветѣ последни години, 1934/1935, но за смѣтка на това е разпредѣленъ по стопански области, като е направено и едно сравнение съ вложения български акционеренъ капиталъ въ сжщитѣ области. (Вж. таблица № 10 на страница 208).

Най-голѣмъ дѣлъ отъ цѣлия капиталъ, почти половината отъ него, взематъ белгийскитѣ и швейцарски капитали, които сж вложени главно въ индустрията (електрическата и циментовата). Въ индустрията сж вложени сжщо и по-голѣмата частъ отъ чехскитѣ, френскитѣ, английскитѣ и австрийскитѣ капитали. Американскитѣ капитали проявяватъ интересъ главно къмъ търговията (тютюневата) и малко къмъ кредитното дѣло. Унгарскитѣ капитали сж пласирани предимно въ кредитното дѣло, но проявяватъ интересъ, макаръ и въ по-малка степенъ, къмъ индустрията,

Участие на чуждия капитал въ акционерните дружества въ страната презъ 1934/1935 год.
(по държави)
(въ милиони лева)

Табл. № 10

Държави	Кредитни		Индустриални		Търговски		Транспортни		Застраховат.		В с и ч к о		°/о на внес. чуждъ к-ль отъ всичко чуждъ к-ль за 1934 г.	°/о на внес. чуждъ к-ль отъ всичко чуждъ к-ль за 1935 г.
	Внесенъ ка- питалъ	1934 °/о	Внесенъ капи- талъ	1934 °/о	Внесенъ ка- питалъ	1934 °/о	Внесенъ ка- питалъ	1934 °/о	Внесенъ ка- питалъ	1934 °/о	Внесенъ капиталъ	1935 °/о		
1 Бельгия	58-110	58-111	501-590	467-689	—	—	—	—	—	—	559-6100	525-7100	24-5	25-4
2 Швейцария	8-0 2	8-015	496-096	496-298	13-0 2	3-505	—	—	—	—	517-0100	507-7100	22-6	24-6
3 Франция	73-321	43-318	270-576	188-178	5-0 1	3-3 1	—	—	—	—	354-3100	240-2100	15-5	11-6
4 Италия	44-421	44-421	120-557	141-867	32-215	11-5 5	2-0 1	2-0 1	—	—	211-1100	211-7100	9-3	10-2
5 Америка	13-8 7	13-8 8	2-5 1	2-5 1	167-792	166-991	—	—	—	—	184-0100	183-2100	8-1	8-9
6 Чехия	22-216	22-216	113-084	113-584	—	—	—	—	—	—	135-2100	135-7100	5-7	6-6
7 Германия	53-441	53-447	52-140	35-331	14-611	14-513	—	—	—	—	53-4100	59-9100	5-7	6-6
8 Англия	8-016	8-027	40-078	20-067	1-8 3	0-5 2	—	—	—	—	53-4100	59-9100	2-2	1-4
9 Австрия	5-711	5-710	32-060	39-065	13-525	12-020	2-2 4	3-2 5	—	—	32-2100	31-6100	2-3	2-9
10 Унгария	26-883	26-885	3-210	3-511	1-4 4	0-5 2	0-8 3	0-8 2	—	—	19-2100	19-2100	0-8	0-9
11 Холандия	12-264	12-264	—	—	7-036	7-036	—	—	—	—	25-2100	0-5100	1-1	—
12 Швеция	—	—	—	—	25-2	0-5	—	—	—	—	6-0100	6-0100	0-3	0-3
13 Румъния	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1-0100	1-0100	0-3	0-2
14 Испания	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко чуждъ капиталъ	325-914	295-914	1.631-372	1.507-573	281-412	220-211	11-0 1	12-0 1	30-8 1	30-8 1	12.280-4100	2.066-4100	100	100
Всичко бълг. капиталъ	517-120	624-821	1.571-159	1-715-558	439-817	541-618	16-7 1	13-3 1	89-7 3	80-5 2	2.634-4100	2.975-7100	—	—
А Всичко к-ль	843-017	920-718	3.202-465	3.223-064	721-215	761-815	27-7 1	25-3 1	120-5 2	111-3 2	4.914-8100	5.042-1100	—	—

търговията и транспорта. Германия се интересува главно отъ кредитното дѣло и индустрията, въ които области е централизирила почти $\frac{4}{5}$ отъ своитѣ инвестиции. Проявява интересъ сжщо къмъ търговията и застрахователното дѣло. Сжщо така многостраненъ е интересътъ и на италианския капиталъ, въпрѣки че $\frac{2}{3}$ отъ него е инвестиранъ въ индустрията. Останалитѣ държави иматъ много слаби инвестиции и поради това играятъ твърде посрѣдствена роль въ живота на българскитѣ акционерни дружества.

Следъ този бѣгълъ исторически прегледъ можемъ да пристѣпимъ къмъ разглеждане дейността на чуждитѣ акционерни дружества у насъ. Въ това отношение интересно би било да се направи единъ сравнителенъ прегледъ за ролята и значението на разглежданитѣ дружества презъ тритѣ главни периода въ развитието на българското народно стопанство: предвоенния, военния и следвоенния. Но поради колосалността на работата ние се отказваме временно отъ това разглеждане и преминаваме направо къмъ следвоенния периодъ.¹⁾ Естествено, че преценката за дейността на едно предприятие може да се направи само следъ подробенъ анализъ на неговитѣ баланси, а значението му за народното стопанство — чрезъ съпоставяне на неговитѣ капитали, производство, пласментъ и пр. съ съответнитѣ цифри отъ всички други предприятия, които работятъ въ сжщия браншъ. Въ нашето проучване се спираме само на най-важнитѣ пера отъ баланситѣ на отдѣлнитѣ дружества, които систематизираме и сравняваме съ съответнитѣ пера отъ баланситѣ на всички акционерни дружества въ страната, които работятъ въ дадения браншъ. Въ нѣкои индустрии (металическа, електрическа) отиваме дори още по-далече; понеже акционерното дѣло при тѣхъ не е особено развито и разглежданитѣ въ нашата таблица дружества представляватъ много малка частъ отъ работящитѣ въ тѣзи области предприятия, то се опитваме да съпоставимъ дейността на чуждитѣ акционерни дружества, освенъ съ българскитѣ и съ всички други неакционерни предприятия, които работятъ въ тази областъ и за които бихме могли да разполагаме съ сведения. (Вж. табл. № 11 въ приложението).

Може би на нѣкои добре запознати съ чуждитѣ дружества у насъ ще направи впечатление, че броятъ на чуждитѣ дружества, както и тѣхнитѣ капитали отъ горната таблица, не съвпадатъ съ тѣзи, които статистикитѣ ни даватъ като действително сжществуващи презъ този периодъ. Причината е, че въ нашето проучване върху дейността на дружествата се спираме само на онѣзи отъ тѣхъ, които сж работили тогава; дружествата намиращи се въ застой не фигуриратъ въ горната таблица. Освенъ това по изтъкнатитѣ вече причини се спираме само на дветѣ най-последни години, за които можемъ да разполагаме съ сведения за всички акционерни дружества.

Най-голѣмо е значението на кредитнитѣ дружества у насъ, които, благодарение на тѣхнитѣ банкерски функции, иматъ грамадно влияние върху народното стопанство. За голѣмо съжаление чуждитѣ банки даватъ тонъ на цѣлото кредитно дѣло у насъ. При все, че броятъ имъ е много малкъ (6 чужди банки срещу 114 български), тѣ взематъ почти половината отъ актива на всички акционерни банки (48,5% — 1933 год.

¹⁾ Разглеждането на горния въпросъ, което е безспорно отъ грамадно значение за народното стопанство, ще направимъ по-късно въ една специална монография, посветена изключително на дейността на чуждитѣ акционерни дружества въ България.

и 49,6% — 1934 год.). Дветъ характерни особености на чуждитъ банки сж: тѣхната голѣма ликвидностъ и много влогове. Разполагаемитъ срѣдства само на шестътѣхъ чужди банки взематъ около $\frac{2}{3}$ отъ всички разполагаеми срѣдства на акционернитъ банки. Причинитъ за тази голѣма ликвидностъ сж нѣколко. Най-главната е, че поради голѣмитъ си влогове и ограничени пласменти тѣ отъ една страна разполагатъ съ значителни суми, а отъ друга чувствуватъ належащата нужда да бждатъ острожни и готови за всѣка евентуалностъ. Трѣбва сжщо да се изтъкне, че тѣ сж извънредно строги при отпускането на кредити; чуждитъ банки кредитиратъ обикновено малкъ, често дори не много колебаещъ се, брой отъ голѣми и солидни предприятия, кждето рискътъ е почти отстраненъ. Всичко това, заедно съ голѣмитъ капитали, съ които разполагатъ, а до голѣма степенъ и вследствие на особената черта у българина да надценява всичко чуждо, сж струпали при тѣхъ грамадни спестявания. Кредиторнитъ имъ смѣтки възлизатъ презъ 1933 год. крѣгло на 2.103 милиона лева, докато при българскитъ банки сж били едва 1.318 милиона лева, или съ други думи шестътѣхъ чужди банки сж взели почти 62% отъ всички влогове на акционернитъ банки. Изтъкнатото съотношение съ незначителни измѣнения остава и презъ следната година. Това особено положение ги е запазило отъ използуването на чужди срѣдства подъ формата на акцепти, съ каквито за съжаление много български банки сж принудени да си служатъ. Чуждитъ банки иматъ за 1933 год. само 3%, а за 1934 год. 4% отъ всички банковъ акцепти. Това е сжщо така едно голѣмо тѣхно преимущество предъ българскитъ банки. По изтъкнатитъ по-горе съображения тѣ предпочитатъ дебиторнитъ смѣтки предъ търговския портфейлъ. Презъ 1933 год. сумата на тѣхнитъ дебиторни смѣтки представлява почти 68% отъ всички дебиторни смѣтки, а на следната година надминаватъ 70%. Обратното е при портфейла; за 1933 год. тѣхниятъ портфейлъ е само 37% отъ цѣлия банковъ портфейлъ, а за 1934 год. пада на 34%. Това е сжщевременно и едно указание за насокитъ въ дейността на отдѣлнитъ групи банки; чуждитъ кредитиратъ повече индустрията, а българскитъ — търговията. Въ много неблагоприятна свѣтлина се явяватъ българскитъ банки по отношение на смѣтка „Имоти“ отъ тѣхнитъ баланси, кждето сж инвестирали много голѣми срѣдства въ сравнение съ чуждитъ. Причината е, че въ първия случай имаме работа съ 114 банки, всѣка отъ която се стреми да има собствено здание, до като броятъ на чуждитъ е само 6. Следователно, голѣмитъ имобилизации се явяватъ не вследствие на нѣкаква погрѣшна банкова политика, а на голѣмата разпокѣсаностъ на българскитъ банки. Обаче, въ несравнимо по-лошо положение се намиратъ тѣ при перото „Разни активи“, което обхваща надъ $\frac{1}{3}$ отъ общия активъ и за съжаление 91% отъ него се падатъ на българскитъ банки. Трудно е да се опредѣли точно отъ какви подсмѣтки се състои то, но все пакъ е явно, че въ него се включватъ много смѣтки съ неособено сигурна ликвидностъ: напр. сѣдебни дѣла, протестирани полици, разни неуредени смѣтки и пр. Всичко това подчертава още по-силно голѣмото предимство на чуждитъ банки у насъ. За тѣхната стабилностъ говорятъ и голѣмитъ имъ и непрекъснато растящи фондове. Въ края на 1933 г. тѣ достигатъ до 29% отъ собственитъ имъ капитали, а въ края на 1934 год. — почти на 40%, докато съответнитъ проценти при българскитъ

банки сж 17% и 20%. Върху резултатитѣ отъ дейността на кредитнитѣ дружества ще се спремъ малко по-късно, когато ще се опитае да дадемъ обща преценка за значението въобще на чуждия капиталъ за нашето народно стопанство, както и за неговата роль и рентабилностъ въ страната.

Застрахователнитѣ дружества, поради своята специалностъ, показватъ значителни особености въ своитѣ баланси, което твърде много затруднява сравненията съ общитѣ балансови данни. По тази причина ще направимъ само единъ много бѣгълъ прегледъ на тѣхнитѣ баланси. Тукъ ролята на чуждитѣ дружества е много скромна, тѣ взематъ едва 18% (1933 год.) и 20% (1934 год.) отъ общия активъ на всички акционерни застрахователни дружества. Освенъ това тѣ сж много по-малки и финансово много по-слаби отъ българскитѣ. Ако пъкъ къмъ горнитѣ дружества прибавимъ и баланса на Чинувническото Кооперативно Застрахователно Дружество, то чуждитѣ дружества ще отстъпятъ още назадъ. Слабо то проникване на чуждия капиталъ въ тази областъ се дължи може би до известна степенъ на по-голѣмата строгостъ на българскитѣ закони, на ненавистния за всички чужди дружества държавенъ контролъ, който ограничава въ значителна степенъ тѣхнитѣ спекулативни наклонности, а сжщо така и на дейността на сжществуващитѣ вече доста голѣми и добре известни български застрахователни дружества. Въпрѣки че броятъ на българскитѣ и чуждитѣ акционерни застрахователни дружества е почти еднакъвъ, въ всички балансови пера доминиратъ българскитѣ дружества. Една характерна особеностъ на чуждитѣ дружества е, че предпочитатъ да мобилизиратъ своитѣ срѣдства, докато българскитѣ, обратно — притежаватъ значително количество разполагаеми срѣдства; презъ 1933 год. 73% отъ всички разполагаеми срѣдства на акционернитѣ застрахователни дружества принадлежатъ на българскитѣ дружества, а презъ следната година този процентъ спада на 70%. Трѣбва сжщо да се отбележи съотношението между вложенитѣ въ имоти български и чужди срѣдства. За 1933 год. българскитѣ застрахователни дружества иматъ имобилизирани 76% отъ собственитѣ си срѣдства срещу 183% за чуждитѣ дружества; за следната година процентитѣ сж 75 и 171. Друга особеностъ въ тѣхния балансъ е, че българскитѣ раздаватъ значителни ипотечни кредити: презъ 1933 год. тѣ сж раздали всичко ипотечни кредити на сума 221 милиона лв., а презъ 1934 год. 218 милиона лв., докато чуждитѣ сж раздали едва 31 милиона за първата и 32 милиона за втората година. Въпроснитѣ кредити фигуриратъ въ баланситѣ въ перото „Дебитори“.

Въ зависимостъ отъ вложения капиталъ и проявената дейностъ индустриалнитѣ акционерни аружества, които представляватъ ядката на българската индустрия, раздѣляме на нѣколко групи, разгледани поотдѣлно въ дадената по-горе таблица. Най-много срѣдства сж вложени въ индустрията за захаръ и захарни издѣлия. При нея чуждитѣ капитали взематъ 96,7% (1933 год.) и 96,9% (1934 год.) отъ общия активъ на всички акционерни дружества отъ този браншъ. Тѣзи проценти чуждитѣ дружества съ незначителни отклонения взематъ почти отъ всички балансови пера. Поради кризата въ захарната индустрия, дружествата не сж въ състояние да предприематъ никакво намаление на своитѣ дебитори, които участвуватъ въ баланситѣ имъ съ много голѣми суми и непрекъснато растатъ. Въ тази смѣтка се включватъ сжщо и аванситѣ, които фабри-

китѣ раздаватъ на цѣвклопроизводителитѣ, но тѣзи суми за съжаление не можемъ да отдѣлимъ отъ общото перо на дебиторитѣ. Имобилизираниѣ срѣдства при чуждитѣ д-ва за 1933 год. възлизатъ на 474 милиона лева и на 473 милиона лв. за 1934 год., което прави 75% респ. 76% отъ собственитѣ срѣдства, докато съответнитѣ проценти при българскитѣ дружества сж 176% и 91%. Поради кризата предприятия държатъ голѣми запаси отъ готова захарь, която не може да намѣри пласментъ нито въ страната, нито въ чужбина; тѣхната стойностъ възлиза за 1933 г. на 297 милиона и за 1934 год. на 252 милиона. Всичко това причинява голѣми загуби на предприятия и твърде вѣроятно е чуждитѣ дружества да прибегнатъ къмъ ликвидация, ако въпросътъ за пласмента на захарьта не получи благоприятно разрешение. Фондоветѣ на чуждитѣ дружества сж много голѣми, почти 50% отъ внесения капиталъ, но напоследъкъ поради реализираниѣ загуби вървятъ назадъ. Прави впечатление голѣмата сума на перото „кредитори“, която почти достига величината на капитала имъ. Въ сжщностъ, тѣзи суми не сж нищо друго, освенъ делегирани кредити отъ тѣхнитѣ централи и крупни акционери и затова би трѣбвало да се разгледатъ по-скоро като тѣхни собствени срѣдства.

Втора по значение индустрия е производството на циментъ, чиито единственъ представител е дружество „Гранитоидъ“. Тукъ случаятъ е малко по-особенъ. Дружеството би могло да се вземе за чуждо, защото 60% отъ капиталитѣ му не сж български; но поради тѣхната голѣмина, (Гранитоидъ е най-голѣмото частно предприятие у насъ) струва ни се, че дружеството трудно би могло да се обобщи съ останалитѣ. Ако напримѣръ, както при тѣхъ, вземемъ изцѣло всички суми отъ баланситѣ му, то бихме изпаднали въ значителна заблуда. При другитѣ дружества това правимъ, но тамъ българскитѣ акционери въ повечето случаи сж единъ видъ фигуранти, само съ по-нѣколко акции, които рѣдко достигатъ до $\frac{1}{4}$ отъ цѣлия капиталъ и затова грѣшката, която правимъ тамъ, не е особено голѣма и би могла много по-лесно да се компенсира отъ чуждитѣ капитали въ българскитѣ дружества, отколкото при този случай. Ето защо всички смѣтки отъ баланситѣ на Гранитоидъ раздѣляме на две части въ пропорция 60:40, като въ баланситѣ на чуждитѣ дружества отнасяме само първата часть, а втората — въ баланситѣ на българскитѣ дружества. Обаче, трѣбва веднага да подчертаемъ, че това е една чисто техническа операция, която вършимъ съ единствената целъ да постигнемъ по-голѣма правдоподобностъ при общитѣ цифри за чуждитѣ инвестиции у насъ. „Гранитоидъ“ се занимава не само съ производство на циментъ, но и съ добиване на електрическа енергия (Орионъ) и на каменни вжглища (Мина Пиринъ). Въ тѣзи производства сж мобилизирани срѣдства (само чуждъ капиталъ), възлизащи на 534 милиона (1933 год.) и 523 (1934 год.); малкото намаление се дължи на амортизациитѣ. Имобилизациитѣ съпоставени съ капитала (само чуждия) възлизатъ на 113% за 1933 год. и на 110% за 1934 год. Това би било една много печална констатация, ако не бѣше корективътъ, който вече изтъкнахме при захарната индустрия, а именно, че значителната часть отъ капиталитѣ на чуждитѣ дружества сж вложени у тѣхъ подъ формата на кредити. Но дори и при положението, че всички кредити ще бждатъ смѣтани като собствени срѣдства, което не е напълно допустимо, все пакъ процентътъ на имобилизациитѣ е много високъ — 93%. Това се обуславя отъ самия

характеръ на предприятието. Както циментната фабрика, така и „Орионъ“ и „Пиринъ“, сж предприятия, които се нуждаятъ отъ голѣми имобилизации, но отъ незначителни оборотни срѣдства. По тази именно причина горното положение, което при други случаи би било много опасно за предприятието, къмъ което се отнася, за дружество „Гранитоидъ“ далече не е отъ такова значение и то остава като едно отъ солиднитѣ индустриални предприятия у насъ.

Понеже българскитѣ капитали предпочитатъ текстилната индустрия и се влагатъ главно въ нея, чуждиятъ капиталъ, въпрѣки своя значителенъ размѣръ, нѣма онова надмощие, което наблюдаваме при другитѣ индустрии. Чуждитѣ дружества взематъ 32% отъ общия активъ на всички текстилни акционерни дружества, сжщиятъ процентъ отъ вложенитѣ капитали, но едва 14% отъ броя на дружествата. Това показва, че чуждитѣ дружества сж голѣми и солидни и следователно тѣхнитѣ фабрики ще бѣдатъ най-голѣмитѣ отъ всички въ този браншъ. Най-силно това се подчертава отъ тѣхнитѣ имобилизации. Презъ 1933 год. дванадесетъ чужди акционерни дружества сж имобилизирали крѣгло 230 милиона лева, докато 71 български — само 457 милиона лева или срѣдно на едно чуждо предприятие се падатъ надъ 19 милиона имобилизации, срещу само 6 милиона на едно българско. При чуждитѣ дружества имобилизациитѣ надминаватъ за 1933 год. съ 4% собственитѣ имъ срѣдства, но за следната година падатъ съ 10% подъ тѣхъ. Имобилизациитѣ на българскитѣ дружества и за дветѣ години сж съ 5—10% по-ниско отъ тѣзи на чуждитѣ. Все пакъ опасно е да се вади отъ тукъ заключение, че българскитѣ предприятия сж по-добре. Текстилната индустрия се нуждае отъ значителни оборотни капитали и следователно много трудно би могло да работи едно предприятие, което е инвестирало почти цѣлия си капиталъ въ имобилизации. И точно тукъ се крие опасността да бждемъ заблудени отъ горнитѣ цифри. Българскитѣ предприятия сж имобилизирали действително по-малка частъ отъ собственитѣ си срѣдства, но за оборотни срѣдства тѣ трѣбва да използватъ останалата малка частъ отъ капитала си (срѣдно 15—20%), безъ да вземаме подъ внимание чуждитѣ кредити, които при българскитѣ дружества сж краткосрочни и при най-малкото сътресение на народното стопанство ги излагатъ на значителни опасности. Обратното е при чуждитѣ дружества; тѣ действително сж имобилизирали почти всичкитѣ си собствени срѣдства, но въ замѣна на това разполагатъ съ чужди кредити, които въ по-голѣмата си частъ, поради своята дългосрочность и произходъ, могатъ да се приравнятъ съ собственитѣ. Освенъ това задъ гърба почти на всѣко чуждо предприятие стои неговата централа или пъкъ сродни предприятия въ чужбина, които при нужда винаги биха му се притекли на помощъ. Всичко това създава отбелязаната вече стабилность въ тѣзи дружества и имъ дава голѣми преимущества предъ българскитѣ. Най-после и самитѣ кредитории смѣтки при тѣхъ сж относително по-малко, отколкото при българскитѣ. Въ отличие отъ разглежданитѣ до сега индустрии чуждитѣ дружества тукъ си служатъ вече съ акцепти, но използватъ този кредитъ въ несравнимо по-малки размѣри, отколкото българскитѣ. Дебиторитѣ, съпоставени съ собственитѣ срѣдства презъ 1933 год., сж повече при чуждитѣ дружества (37% отъ всичкитѣ), но презъ следната година се почти изравняватъ. Поради широкитѣ си връзки съ чужбина,

отъ кждето могат по-бързо и по-лесно да си доставят сурови и спомагателни материали, чуждитъ дружества държатъ на складъ презъ 1933 год. много по-малки количества, и само поради отбелязаната тенденция на повишение ценитъ на тѣзи стоки презъ 1934 г. увеличаватъ своитъ запаси почти до нивото на българскитъ. Сжщото нѣщо забелязваме и при запаситъ отъ готови стоки. Въпрѣки че всички дружества разполагатъ съ значителни количества готови стоки, запаситъ на чуждитъ предприятия сж относително по-малки; презъ 1933 год. тѣ иматъ 28% отъ стойността на всички стокони запаси на акционернитъ текстилни дружества, а презъ следната година дори още по-малко — 26%. Изобщо, може да се отбележи, че почти навсѣкжде чуждитъ дружества се стремятъ да запазятъ по-голъма ликвидностъ на своитъ сръдства.

Едни отъ добре развититъ индустрии, при които чуждиятъ капиталъ има доминиращо влияние, сж хартиената и печатарската. Тѣхъ ще разгледаме заедно, защото въ много отъ предприятията тѣзи две производства сж свързани помежду си. Чуждитъ дружества, които сж едва 16% отъ всички акционерни дружества въ тази областъ, иматъ надъ 54% отъ вложенитъ собствени сръдства. По отношение на общия активъ тѣ сж още по-напредъ: презъ 1933 год. 57% отъ цѣлия активъ се пада на тѣхъ, а презъ следната година този процентъ се покачва на 60%. Подобно е положението имъ и при имобилизациитъ, 68% отъ които принадлежатъ на тѣхъ. По отношение на собственитъ сръдства имобилизациитъ сж много голѣми: 120% за 1933 год. и 112% за 1934 год. Чуждитъ сръдства при тѣхъ сж много по-голъми (61% отъ собственитъ), отколкото при българскитъ. Презъ следната година съотношението се значително промѣня, поради силното увеличение на чуждитъ сръдства при българскитъ предприятия. Интересно е тукъ, че увеличението на чуждитъ сръдства при българскитъ предприятия съвпада съ почти сжщото намаление на собственитъ и твърде вѣроятно се дължи просто на едно прехвърляне на капитали къмъ влоговетъ по образецъ на чуждитъ дружества у насъ. За първи пжтъ тукъ сръщаме голѣми стокони запаси при чуждитъ дружества. Но поради особения характеръ на тази индустрия, натрупването на стоки не носи рискове на предприятието, нито пжкъ прѣчи на неговата стабилностъ, а наопаки, е признакъ на една по-голъма сила и солидностъ на тѣзи предприятия. Причината е, че производството на хартия въ България е далече недостатъчно за покриване на вътрешнитъ нужди и следователно пазарътъ е почти винаги осигуренъ. Освенъ това при тази индустрия ценитъ сж много по-стабилни, отколкото при останалитъ. Ето защо и тукъ можемъ да извадимъ сжщото заключение, което повтаряме вече при всички браншове — чуждитъ предприятия сж по-голъми, по-солидни и иматъ грамадно влияние върху производството на съответнитъ стоки.

Строителната индустрия, макаръ че е една отъ най-младитъ и най-бедни индустрии и насъ, е сжщо предметъ на внимание отъ страна на чуждия капиталъ, който взема 85% отъ общия имъ активъ презъ 1933 г. и 89% презъ 1934 г. Представенъ е отъ три дружества, срещу четири български за 1933 год. и шестъ за 1934 год. Чуждитъ предприятия сж голѣми, солидни, разполагатъ съ много усъвършенствувани машини и благодарение на усиления строежъ презъ последнитъ години се развиватъ извънредно бързо. Почти навсѣкжде по-голъмитъ частни и обще-

ствени постройки се извършват от тях. Доколко те превъзхождат българските може да се види от величината на имобилизациите им. Те имат имобилизирани 44 милиона лева срещу само 6 милиона за българските или, изразено в процент, вземат 88% от всички немобилизирани средства на акционерните строителни дружества в България. Ако пак ги отнесем към собствените им средства, то те ще вземат 89% от тях през 1933 год. и 140% през следната година. Причината за този колосален растеж е засилените строежи през разглежданата година, които падат почти изключително върху техните плещи. Интересно е, че въпреки това време на бърз просперитет процентът на имобилизираните средства при българските дружества пада от 64% през 1933 год. на 53% през 1934 год. Големите имобилизации на чуждите дружества през последната година са покрити с помощта на чужди кредити, които за същото време показват голямо увеличение. През 1933 год. са били 87% от собствените им средства, а през 1934 год. се качват на 153%; за същото време кредитите на българските строителни акционерни дружества падат катастрофално — от 90% на 24%. Чуждите дружества работят доста много и с акцепти, нито което се диктува от характера на тази индустрия.

Най-слабо е застъпен чуждият капитал в минната индустрия. До скоро един от най-силните доводи за защита на чуждите капитали бяха големите скрити минерални богатства в България, в чиято експлоатация те трябваше да бъдат впрегнати. Във една бедна откъм капитали страна, каквато е нашата, минната индустрия може да се развие само с чужда помощ, за която цел държавата трябва да създаде всички необходими условия за привличането на чужди капитали и чрез редица облиги да поощри техния развой — била тази теза. Обаче, в действителност се получи диаметрално противоположното. Чужди капитали ще намалим във всички други индустрии, въпреки че те имат дори решително надмощие, но най-малко ще срещнем тук. При това дори и малките предприятия, които все пак са основани в тази област, не развиват никаква особена дейност, а повечето от тях се задоволяват само с проучвания. Това показва, че чуждият капитал иде у нас не за да подпомага стопанското развитие, а да дири големите, за да не кажем колониални, печалби. По тази причина той избира точно онзи индустрия, където няма нужда от големи имобилизации и където рискът е сравнително най-малък. Докато в разглежданите досега индустрии чуждият капитал вземаше надмощие, тук той е едва 5% (1933 год.), а през следната година пада дори на 4% от цялия вложен в този бранш акционерен капитал. Същевременно чуждите дружества тук са много по-малко от българските; докато на едно българско предприятие се падат около 7 милиона лв. капитал, на едно чуждо — само 3 милиона лв., а през следната година дори 2,5 милиона лв. Още по-фрапантно е съотношението на чуждите средства към собствените при чуждите дружества: сумата на кредиторите представлява 814% от собствените средства. За същото време чуждите средства при българските дружества са били 69% и 63%. Това несъответствие съществува и при имобилизациите, които при чуждите дружества са за 1933 год. 770% и за 1934 год. — 428% от собствените средства, а при българските съответните проценти са 92% и 104%. Всичко това

показва, че кредититѣ при чуждитѣ дружества въ сжщностъ не сж никакви кредити, а една особена форма за създаване на капиталъ, която чуждитѣ дружества по съображения, на които по-късно ще се спремъ, почти навсѣкжде предпочитатъ. Иначе, това би било напълно абсурдно; не може при една здрава стопанска организация и ръководство да се инвестиратъ въ дългосрочни имобилизации краткосрочни чужди кредити. Другъ би билъ въпросътъ, ако това бѣха облигационни заеми, но въ случая ние работимъ само съ обикновени кредити.

Въ тютюневата индустрия работятъ само 8 акционерни дружества, отъ които само едно чуждо — Съединенитѣ тютюневи фабрики, Пловдивъ. Обаче, въпрѣки това, последното взема почти половината отъ цѣлата дейностъ на акционернитѣ дружества въ този браншъ (44% презъ 1933 г. и 46% презъ 1934 год.) и 57% отъ цѣлия вложенъ капиталъ. Голѣмитѣ капитали, съ които разполага, го освобождаватъ отъ нуждата да дири кредити. Чуждитѣ срѣдства при него съпоставени съ събственитѣ сж 17% за 1933 год. и 11% за 1934 год., за българскитѣ дружества съответнитѣ проценти сж 81% и 78%. Съединенитѣ тютюневи фабрики, въпрѣки че сж само едно дружество, взематъ 45% отъ всички имобилизации въ тази областъ, които отнесени къмъ капитала даватъ 44%.

Металната индустрия работи съ български капитали. Чуждиятъ капиталъ, който е 20%, взема 22% и 23% отъ общия активъ. Чуждитѣ предприятия въ тази индустрия сж представени отъ сравнително малки единици, докато въ българскитѣ има доста голѣми фабрики. Последнитѣ сж по-солидни; работятъ съ голѣми фондове и иматъ много по-голѣми стокови запаси (фабрикати и сурови материали), отколкото чуждитѣ. Кредититѣ тукъ играятъ голѣма роль: презъ 1933 г. тѣ сж 148% отъ отъ собствениитѣ срѣдства на чуждитѣ дружества и 68% при българскитѣ, а презъ 1934 год. — 131% и 84%. Въпрѣки голѣмата разлика въ използването на кредита отъ дветѣ групи, чуждитѣ дружества сж по-добре, защото тѣ почти не работятъ съ акцепти и голѣма частъ отъ тѣхнитѣ кредити сж на тѣхни акционери: обратно, българскитѣ кредити въ значителенъ размѣръ сж акцепти. При работа съ клиентитѣ българскитѣ предпочитатъ портфейла, а чуждитѣ — дебиторитѣ. Тукъ се крие сжщо едно преимущество за чуждитѣ дружества. Кредитътъ по смѣтка е винаги по-удобенъ, но затова пѣкъ може да се дава само на по-солидни клиенти. Ето защо, фактътъ, че чуждитѣ дружества работятъ повече съ дебитори, показва отъ една страна, че тѣхната клиентела е по-надеждна и по-платежоспособна, а отъ друга, че тѣ финансово сж по-добре и не използватъ така широко своитѣ сконтони кредити.

Въ химическата индустрия срещу 20 български работятъ само две чужди дружества, но въпрѣки това за 1933 г. взематъ 31% и за 1934 г. 24% отъ общия активъ на всички химически акционерни дружества въ България. Тѣ иматъ 56% и 51% отъ капитала, но фондоветѣ имъ въ сравнение съ българскитѣ сж доста малки. Чуждитѣ дружества използватъ незначителенъ кредитъ; последниятъ съпоставенъ съ събственитѣ имъ срѣдства е едва 18% за 1933 год. и 12% за 1934 год., докато при българскитѣ тѣзи проценти сж много високи — 190% (1933 год.) и 219% (1934 год.). Голѣмото увеличение на чуждитѣ кредити при българскитѣ дружества се дължи до известна степенъ на засиленитѣ имобилизации презъ последната година, които отъ 70% отъ собствениитѣ срѣдства

през 1933 год. се качват на 83% срещу само 35% и 40% при чуждитъ дружества. Поради солидното си финансово положение чуждитъ д-ва и тукъ работятъ главно съ дебитори (почти половината отъ перото дебитори на всички дружества отъ този браншъ се пада на тѣхъ), портфейлтъ е слабо застѣпенъ.

Малко по-особено положение взематъ мелничарската и електрическата индустрия. Тѣ принадлежатъ къмъ малкото индустрии у насъ, въ които акционернитъ дружества играятъ твърде скромна роль. Ето защо, ние ще опитаме покрай сравненията, които правихме до сега между акционернитъ дружества, да дадемъ, доколкото разполагаемия въ България статистически материалъ ни позволява, едно бѣгло съпоставяне съ всички наблюдавани предприятия въ съответнитъ области.

Чуждитъ капитали въ електрическата индустрия у насъ се представяватъ само отъ едно дружество, обаче, то взема 75,4% (1933 год.) и 79,8% (1934 год.) отъ общия активъ на всички акционерни електрически дружества въ България. Горнитъ проценти, съ незначителни отклонения, то запазва почти при всички по-важни балансови пера. Създадено е на концесионни начала. Имобилизациитъ му взематъ крѣгло 388 мил. лева срещу само 91 милиона за 11 български акционерни дружества презъ 1933 год. На следната година поради амортизациитъ отъ една страна и увеличението на българскитъ дружества съ още едно отъ друга, даденото съотношение се малко промѣня — 370 мил. срещу 95 мил. лв. За разлика отъ другитъ чужди дружества разглежданото работи почти изключително съ собствени срѣдства; чуждитъ срѣдства при него сж едва 3% презъ 1933 год. и 10% презъ 1934 год. Както вече изтъкнахме, за да дадемъ представа за значението на чуждия капиталъ въ цѣлия браншъ, ще дадемъ цифрата на имобилизиранитъ срѣдства въ цѣлата ни електрическа индустрия презъ 1934 год. Тази година сж работили всичко 101 предприятия за добиване на електрическа енергия, отъ които само 13 акционерни. Изразени въ процентъ, акционернитъ предприятия сж къмъ 13%. Въ цѣлата индустрия сж имобилизирани крѣгло 2.317 мил. лева, отъ които 370 милиона въ единственото чуждо предприятие или изразено въ процентъ — 16%.

Въ мелничарската индустрия чуждиятъ капиталъ е представенъ сжщо само отъ едно предприятие — „Голѣмитъ мелници“ — Бургасъ, които взематъ 51% отъ пласирания въ тази областъ акционеренъ капиталъ презъ 1933 год., за 1934 год. вследствие увеличението на българскитъ капитали този процентъ пада на 43. Дружеството има 40 мил. лв. капиталъ, докато срѣдно на едно българско дружество се падатъ само по 2.5 милиона лева. Подобно е положението и при резервитъ; срещу 9 милиона лева при „Голѣмитъ мелници“, на едно българско дружество се падатъ само по 66 хил. лева. Дружеството работи предимно съ собствени срѣдства; кредититъ му възлизатъ на 21% отъ собственитъ му срѣдства за 1933 год. и 36% за 1934 год., а при българскитъ дружества съответнитъ проценти сж 72 и 120. Голѣмото увеличение при българскитъ дружества презъ последната година се дължи на усиленитъ имобилизации, които сж надминали значително капиталитъ. При „Голѣмитъ мелници“ имобилизациитъ сж 87% и 80% отъ собственитъ срѣдства, което значи, че нови имобилизации тѣ не сж правили, а при българскитъ дружества тѣ нарастватъ отъ 101% на 130%. Отбелязаната

вече, присъща на голѣмитѣ предприятия, система на отпускане кредити по смѣтка на тѣхнитѣ клиенти, намира широко приложение и тукъ; повече отъ половината отъ дебиторнитѣ смѣтки на всички акционерни мелници у насъ се падатъ на „Голѣмитѣ мелници“ (52% презъ 1933 г. и 55% презъ 1934 год.). За съжаление най-новитѣ данни за капитала въ мелничарската индустрия се отнасятъ до 1930 г. и затова, ако поискаме да правимъ нѣкакво сравнение, то ще бѣде твърде произволно. Ето защо, ще се задоволимъ само да изтъкнемъ, че акционернитѣ дружества взематъ около $\frac{1}{4}$ отъ броя и капиталитѣ на мелничарската индустрия у насъ и следователно чуждиятъ капиталъ тукъ има много по-малко значение, отколкото при разглежданитѣ до сега клонове.

Това сж главнитѣ индустриални клонове, кждето работи чуждиятъ капиталъ. Въ останалитѣ индустрии той е много слабо представенъ; 7—8% отъ броя на предприятията, 8% отъ акционерния капиталъ и 11% отъ общия активъ. Имобилизациитѣ на чуждитѣ дружества (11% отъ всички имобилизации) сж надминали значително собственитѣ имъ сръдства (103% и 117%) и затова тѣ сж принудени да си служатъ съ доста голѣми кредити (124% и 146%), докато съответнитѣ проценти при българскитѣ дружества сж само 72 и 71.

Изобщо, процентътъ на чуждитѣ дружества отъ всички индустриални акционерни дружества у насъ е твърде малъкъ (13% и 12%), но за смѣтка на това тѣ сж най-голѣмитѣ и най-солидни индустриални предприятия, които доминиратъ надъ всички и даватъ тонъ въ най-важнитѣ индустрии у насъ. Сръдно на едно чуждо дружество се падатъ 45 мил. лева собствени и 23 милиона (1934 год. 24 милиона) чужди сръдства или общо 68 респективно 69 милиона лева разполагаеми сръдства срещу само 6 милиона собствени и 4 милиона чужди или общо 10 мил. лева разполагаеми сръдства на едно българско предприятие. Съпоставени съ собственитѣ, чуждитѣ сръдства представляватъ 50—53% при чуждитѣ и 72—76% при българскитѣ дружества. Въ сжщия масшабъ сж и имобилизациитѣ; докато сръдно на едно чуждо дружество се падатъ 42—41 мил. лева, на едно българско сж само 5 милиона лева или въ процентъ отъ собственитѣ сръдства 94% — 90% при чуждитѣ и 88% при българскитѣ дружества. По-голѣмата частъ отъ дебиторитѣ принадлежи на чуждитѣ дружества, които презъ 1934 год. взематъ и по-голѣмата частъ отъ портфейла, а общо отъ цѣлия активъ 49,5% и 48,7%.

Въ търговията чуждитѣ капитали сж пласирани само въ нѣколко области, но играятъ грамадна роль въ тѣхъ. Най-много чужди капитали сж пласирани въ петролнитѣ дружества. Може да се каже, че почти цѣлата търговия съ петролни произведения у насъ е въ чужди ржце. Отъ работящитѣ въ този браншъ четири акционерни дружества тритѣ сж чужди. Тѣ взематъ надъ 98% отъ цѣлия капиталъ и 96% презъ 1933 год. и 95 презъ 1934 год. отъ общия активъ на всички петролни дружества. Работятъ съ голѣми чужди сръдства; презъ 1933 год. сж представлявали 107% отъ собственитѣ имъ сръдства, а презъ следната година падатъ на 80%. Намалението на чуждитѣ сръдства, което датира твърде отдавна и непрекъснато се усилва, се дължи до голѣма степенъ на силната конкуренция, която дружество „Петролъ“ прави на другитѣ дружества, а и на последвалитѣ отъ това голѣми загуби за тѣхъ. Освенъ това дружество „Петролъ“ работи съ голѣми собствени сръдства, които,

слѣти въ общата маса, влияятъ за намаляването на горнитѣ проценти. Ето защо, ако изключимъ това дружество, съотношението между собственитѣ и чуждитѣ срѣдства ще се промѣни значително. За да илюстрираме по-добре голѣмото намаление на чуждитѣ срѣдства, ще се върнемъ малко назадъ; презъ 1930 год. тѣ сж били 436% отъ собственитѣ имъ срѣдства, презъ 1933 г. следъ непрекъснато падане достигатъ до 370%, а презъ 1934 год. 266%. Интересно е да се отбележи, че петролнитѣ дружества покриватъ своитѣ загуби не отъ капиталитѣ си, които сж далече недостатъчни за тази целъ, а отъ чуждитѣ срѣдства. А това подчертава още веднѣжъ нашата мисълъ, че въ повечето случаи чуждитѣ срѣдства не сж нищо друго освенъ една по-удобна форма за инвестиране на капитали. Имобилизациитѣ, състоящи се отъ складове, превозни срѣдства, сѣдове, инсталации и други, сж 78% отъ собственитѣ срѣдства (1933 год.) и 70% (1934 год.). Дружествата държатъ значителни запаси отъ стоки и отпускатъ доста голѣми кредити на своитѣ клиенти. Една характерна особеностъ за тѣхъ е, че държатъ голѣми налични суми (каса и банки), което показва, че тѣ разполагатъ съ доста свободни срѣдства.

Сжщо такава надмощие има чуждиятъ капиталъ и въ акционернитѣ дружества за търговия съ земеделски и други машини, макаръ въ тази областъ да нѣма сжщата рентабилностъ. При 20% (1933 год.) и 18% (1934 год.) отъ броя на всички дружества и 39% и 36% отъ акционерния капиталъ, тѣ взематъ 73% и 71% отъ общия активъ. Чуждитѣ дружества сж много по-голѣми. Работятъ съ извънредно голѣми чужди срѣдства, но последнитѣ по изтъкнатитѣ вече при петролнитѣ дружества причини непрекъснато намаляватъ. Докато презъ 1930 год. сж били 1322% отъ собственитѣ имъ срѣдства, презъ 1933 год. този процентъ спада на 733, а презъ 1934 год. на 690. Имобилизации тукъ не могатъ да се търсятъ, защото това сж чисто търговски дружества, голѣма частъ отъ които сж дори само представители на чужди фирми. Имобилизациитѣ се състоятъ само въ малко недвижими имоти и затова тѣхниятъ процентъ е много низкъ: 29% отъ собственитѣ срѣдства презъ 1933 г. и 26% презъ 1934 г.; за българскитѣ дружества тѣзи проценти сж 13% и 18%. Поради голѣмитѣ продажби на кредитъ, които сж били широко практикувани въ този браншъ, но които поради общото обедняване, особено на главния тѣхенъ клиентъ — селското население, сж станали много трудно събираеми, дружествата понастоящемъ сж доста зле. Дебиторитѣ имъ възлизатъ на 565% отъ собственитѣ имъ срѣдства, а общо спрямо всички разполагаеми срѣдства (собствени и чужди) надъ 72%. Държатъ сжщо голѣми стокови запаси, които презъ 1933 г. достигатъ до 86% отъ собственитѣ имъ срѣдства, а презъ 1934 г. — 76%.

На трето мѣсто идватъ тютюневитѣ дружества, въ които преди нѣколко години чуждитѣ капитали играеха голѣма роль. Обаче, съ постепенното засилване на чуждата конкуренция (турска и гръцка), полето за голѣми спекули и печалби бѣ значително стѣснено и чуждитѣ дружества започнаха постепенно да ликвидиратъ. За разглеждания периодъ чуждитѣ дружества, които взематъ 29% отъ броя на всички тютюневи акционерни дружества и 61% и 60% отъ собственитѣ имъ срѣдства, по отношение на общата си дейностъ вървятъ назадъ; презъ 1933 год. тѣ сж имали 69% отъ общия активъ, а презъ 1934 год. само 46%. По отношение на чуждитѣ срѣдства тѣ сжщо сж по-назадъ отъ българскитѣ.

Процентът на чуждитъ сръдства къмъ собственитъ при тѣхъ е за 1933 год. 252% и за 1934 год. 221% срещу 143% и 456% при българскитъ. За смѣтка на това, обаче, чуждитъ дружества иматъ по-голъми имобилизации (складове, превозни сръдства и други), които достигатъ до 104% (1933 г.) и 100% (1934 год.) отъ собственитъ сръдства срещу 26 и 27% при българскитъ дружества. Чуждитъ дружества иматъ повече дебитори (65% отъ всичкитъ), но съобразно тѣхния капиталъ — по-малко стокови запаси (56% презъ 1933 год. и само 21% презъ 1934 г.).

Дружествата съ общъ характеръ се занимаватъ съ най-разнообразна търговска дейность; тѣ нѣматъ точно опредѣлени стоки, които да бждатъ обектъ на тѣхната дейность. Въ този браншъ чуждитъ дружества взематъ много малко участие и се занимаватъ главно съ представителство. Представени сж само отъ три дружества (2% отъ общия брой) и взематъ 3% отъ капиталитъ и 6% респективно 5% отъ общия активъ. Стоковитъ имъ запаси поради тѣхния характеръ сж незначителни (0,6—0,7%). Работятъ съ голѣми нужди сръдства: 360% и 301% отъ собственитъ имъ капитали, докато тѣзи проценти при българскитъ сж само 132% и 130%. Иматъ сжщо по-голъми имобилизации; за 1933 год. имобилизиранитъ имъ сръдства сж 57%, а за 1934 год. 70% отъ собственитъ, срещу 43% при българскитъ. Съобразно капитала си тѣ иматъ повече дебитори, отколкото българскитъ.

Въ останалитъ браншове, включени въ нашата таблица въ групата „разни“, работятъ много малко чужди дружества. При 9% отъ броя на дружествата и 12% отъ собственитъ имъ сръдства, тѣ взематъ около 26% отъ общия активъ презъ 1933 год. и 18% презъ 1934 г. Работятъ съ голѣми чужди сръдства, надхвърлящи нѣколко пѣти капитала имъ; за 1933 год. сж 292% отъ собственитъ имъ сръдства, а за 1934 год. 221%. Стоковитъ запаси и имобилизацияитъ имъ сж незначителни, но дебиторитъ и портфейла имъ много високи; тѣ, които сж само 6% отъ дружествата въ тази областъ, взематъ около 40% отъ дебиторитъ и портфейла на всички дружества.

Общо, чуждитъ търговски акционерни дружества при 8—7% отъ броя на всички дружества и 39% и 36% отъ собственитъ имъ сръдства, взематъ 48— и 40% отъ общия имъ активъ. Надмощие иматъ тѣ и при използването на чужди сръдства; тѣ взематъ 53% (1933 год.) и 42% (1934 год.) отъ всички пласирани въ търговскитъ акционерни дружества чужди сръдства, които, съпоставени съ собственитъ имъ сръдства, даватъ 215% и 181%, докато при българскитъ тѣзи проценти сж 119% и 134%. Тѣ иматъ значително по-голъми имобилизации. Въ кръга на своята дейность раздаватъ много по-голъми кредити, отколкото българскитъ. Тѣ взематъ 56% (1933 год.) и 48% (1934 год.) отъ всички отпуснати кредити. Иматъ сравнително малки стокови запаси, но разполагатъ съ голѣми налични сръдства. Тѣ взематъ 63% и 54% отъ сумитъ по перата каса и банки на всички акционерни дружества тукъ. Всичко това ги поставя далече на първо мѣсто, както по размѣра на тѣхнитъ операции, така и на тѣхната финансова мощъ.

Транспортнитъ акционерни дружества сж съвсемъ нови у насъ и сж създадени предимно съ български капитали. Чуждитъ дружества сж 4%—5% отъ броя на всичкитъ дружества, взематъ 16% и 15% отъ капиталитъ имъ и около 20% отъ тѣхния активъ. Иматъ доста голѣми чужди

срѣдства въ сравнение съ българскитѣ — 75% и 56% при чуждитѣ и 27% и 18% при българскитѣ, а сѣщо така и имобилизирани — 83% и 70% срещу 16% и 47% при българскитѣ. Тѣ взематъ голѣма часть и отъ дебиторитѣ — 27% и 22% дебиторни смѣтки.

Въ заключение на тази часть можемъ да изтъкнемъ, че съ незначителни отклонения, чуждитѣ дружества иматъ навсѣкжде голѣмо надмощие надъ българскитѣ. Цѣли стопански браншове сѣ подчинени напълно подъ тѣхното влияние и дейность. При това тѣ сѣ избрали най-жизнеспособнитѣ клонове на народното стопанство, като навсѣкжде се стремятъ да се запазватъ отъ много голѣми и дълготрайни инвестиции. По отношение на капиталитѣ тѣ сѣ най-голѣмитѣ и мощни дружества въ България, още повече, че иматъ широки възможности за използване на голѣми и понѣкога дългосрочни кредити. Всичко това имъ дава такива предимства предъ българскитѣ, че за една борба въ полето на конкуренцията е дори немислимо. По брой тѣ сѣ доста малко, само 10% и 9% отъ всичкитѣ, но взематъ почти половината, както отъ капиталитѣ и чуждитѣ срѣдства, така и отъ общия активъ. По тѣзи причини тѣ сѣ въ състояние да отпускатъ голѣми кредити на здравитѣ предприятия у насъ, като по този начинъ ги привличатъ при себе си. На тѣхъ се падатъ 50% и 51% отъ всички отпуснати кредити (дебитори и портфейлъ). Държатъ относително по-малки стокови запаси и по-голѣми налични срѣдства; 62% (1933 год.) и 63% (1934 год.) отъ всички налични срѣдства на акционернитѣ дружества въ България (каса и банки) принадлежатъ на тѣхъ.

Следъ като установихме неоспоримото и решително надмощие, което чуждиятъ капиталъ има въ всички по-важни области на народното стопанство, ще се спремъ за малко и върху неговата рентабилность. Обаче, предварително трѣбва да направимъ уговорката, че навлизаме въ една отъ най-труднитѣ и опасни за изследване области, кждето само даннитѣ отъ баланситѣ, съ които разполагаме, сѣ далече недостатъчни, за да ни позволятъ една правилна и напълно вѣрна преценка за резултатната дейность на интересуващитѣ ни предприятия. Все пакъ, доколкото това е възможно, ще се опитаме да проанализираме резултатнитѣ смѣтки на акционернитѣ дружества и очертаемъ резултатитѣ отъ тѣхната дейность. (Вж. табл. № 12 въ приложението).

Преди всичко въ своята работа ще се постарамъ да ограничимъ прѣкоето използване на крайнитѣ резултати отъ дейността на предприятията, защото по редица съображения (финансови, стопански и политически) тѣ не винаги могатъ да бждатъ истинско отражение на действителността. По тази причина, вмѣсто да работимъ съ чистата печалба, ще използваме даннитѣ за брутото печалба и възъ основа на нея ще се опитаме да изградимъ нашитѣ по-нататъшни съпоставяния между българскитѣ и чуждитѣ предприятия. Тукъ трѣбва сѣщо да отбележимъ единъ фактъ, който наблюдаваме почти при всички дружества и който влияе силно за намаляване печалбитѣ на българскитѣ предприятия: това сѣ голѣмитѣ административни разноски. Понеже броятъ на българскитѣ предприятия е обикновено нѣколко пѣти (често дори 10—15 пѣти) по-голѣмъ отъ този на чуждитѣ, то много естествено, че разходитѣ за административния персоналъ и особено за висшия ще бждатъ много по-голѣми. Може сѣщо да се каже, че чуждитѣ дружества разполагатъ съ много по-евтини кредити, по-евтини сурови материали

и пр. и въобще иматъ всички преимущества на голѣмитѣ предприятия, нѣщо което сжщо трѣбва да се има предвидъ при следващитѣ сравнения.

Шесттѣхъ чужди банки благодарение на по-голѣмитѣ си пласменти взематъ голѣма частъ отъ печалбитѣ на акционернитѣ банки. Презъ 1933 год. тѣ иматъ 48% отъ общата имъ брутна печалба, а презъ 1934 год. дори 57%. Отнесени къмъ собственитѣ имъ срѣдства тѣзи печалби даватъ 50% и 48% срещу само 32% и 21% при българскитѣ. Трудно е да се правятъ съпоставяния за този периодъ, защото презъ 1934 год. се извърши заздравяването на кредита у насъ чрезъ създаването на банка „Български Кредитъ“, който актъ, поради преоценкитѣ на баланситѣ на отдѣлнитѣ банки и голѣмитѣ амортизации на дебиторитѣ имъ, повлия значително за намаление на печалбитѣ на българскитѣ банки.

Подобно е положението и при застрахователнитѣ дружества, които поради особености си характеръ трудно могатъ да се съпоставятъ съ другитѣ. По тази причина ще се задоволимъ само да изтъкнемъ, че при намаляваща брутна печалба и за дветѣ групи, чуждитѣ дружества увеличаватъ рентабилността си.

Индустриалнитѣ дружества, въпрѣки своитѣ грамадни инвестиции и капитали, презъ последнитѣ години свършватъ съ загуба. Изключение само за 1933 год. правятъ чуждитѣ дружества, които приключватъ съ една малка печалба (1,5 срещу 0,6% загуба при българскитѣ). Печалбитѣ и за дветѣ години идватъ главно отъ циментната, електрическата, текстилната, хартиената и печатарската, а загубитѣ отъ захарната, строителната, металната и др.; електрическата индустрия при българскитѣ предприятия носи сжщо загуба. Трѣбва да се отбележи, че българскитѣ предприятия иматъ по-голѣма брутна печалба, но по изтъкнатитѣ погоре причини, тя не може да покрие още по-голѣмитѣ имъ разходи.

Единъ интересенъ случай, който съществува и при другитѣ чужди дружества, но най-ярко изпъква при търговскитѣ акционерни дружества, е замаскирането на печалбата чрезъ плащане лихви на собствения капиталъ. Впрочемъ, това е само единъ отъ многото случаи за искусствено намаляване на печалбата. За 1933 год. при една макаръ и малка чиста печалба при българскитѣ дружества, чуждитѣ свършватъ съ загуба. Обаче, обърнемъ ли се къмъ брутото печалба, ще констатираме диаметрално противоположното — тя е много по-голѣма при чуждитѣ, отколкото при българскитѣ дружества. За 1933 г. брутото печалба при чуждитѣ дружества е 50% отъ собственитѣ имъ срѣдства, а при българскитѣ само 38% и въпрѣки тази голѣма разлика, а сжщо така и изброенитѣ вече преимущества на чуждитѣ дружества, тѣ свършватъ съ загуба. Съ загуба свършватъ и дветѣ групи презъ следната година, но докато при българскитѣ дружества тя е само 1%, при чуждитѣ е 16% и то срещу една бруто печалба отъ 48% за чуждитѣ и 37% за българскитѣ. Причината за тази голѣма дисхармония, както вече споменахме, се дължи на заведената отъ чуждитѣ дружества практика да олихвяватъ значителна частъ отъ собствения си капиталъ, вложенъ при тѣхъ подъ формата на чужди кредити. Въ подкрепа на горното привеждаме откъдната таблица, съставена възъ основа баланситѣ на 7 голѣми чужди търговски акционерни дружества (5 за търговия съ машини и 2 съ петролни произведения), които въ продължение на цѣлия кризисенъ периодъ (1930/1934 год.) показватъ непрекъснато загуби (цифритѣ сж дадени въ мил. лв).

Години	Собствени срѣдства	Чужди срѣдства	Бруто печалба	Чиста печалба
1930	70,5	592,8	82,9	11,4
1931	70,6	508,6	65,2	17,2
1932	65,5	454,7	61,6	23,8
1933	63,3	382,6	51,0	26,3
1934 ¹⁾	56,8	242,9	40,3	19,5

Ако внимемъ малко по-дълбоко въ горнитѣ цифри, неминуемо ще се съгласимъ съ горното твърдение, защото здравиятъ стопански принципъ не допуска да се даватъ такива огромни кредити на предприятия, чиито загуби достигатъ почти до половината отъ собствения имъ капиталъ, а при отдѣлни дружества дори далече го надминаватъ (имаме дружества отъ горнитѣ, които при собствени срѣдства отъ по 450.000 лева показватъ презъ 1932 и 1933 год. загуби—първото 1.100.000, а второто 3.800.000 и въпрѣки това не даватъ ни най-малко признаци за прекратяване на дейността си, нито пъкъ кредиторитѣ имъ се чувствуватъ застрашени отъ това положение).

Транспортнитѣ дружества приключватъ съ печалба, която при българскитѣ е малко по-голяма, отколкото при чуждитѣ.

Общо взето, българскитѣ акционерни дружества въ повечето клонове показватъ по-голяма брутна, но далече по-малка чиста печалба, която въ общия резултатъ и за дветѣ години се превръща въ загуба. А това показва, че освенъ всички изтъкнати до сега преимущества на чуждитѣ акционерни дружества, тѣ сж и по-рентабилни отъ българскитѣ и загубитѣ, които нѣкои отъ тѣхъ показватъ, сж въ повечето случаи фиктивни.

Колкото се отнася до разглежданитѣ две години, трѣбва да изтъкнемъ, че показанитѣ чисти печалби и загуби въ сжщностъ сж значително повлияни отъ миналогодишнитѣ имъ баланси и не сж отражение на дейността на предприятията презъ тѣзи години. Презъ 1933 г. акционернитѣ дружества сж покрили отъ brutнитѣ си печалби загуби отъ минали години, възлизаци къмъ на 512 милиона лева, а презъ 1934 г. на 555 милиона лева. Ако тѣзи загуби не сжществуваха и сумитѣ, отдѣлени за тѣхното покриване, се прибавѣха къмъ крайнитѣ резултати отъ нашата таблица, ще видимъ, че процентътъ на рентабилността ще се увеличи и почти всички дружества биха приключили съ печалби. Ето защо, ако искаме да получимъ представа за дейността на разглежданитѣ дружества само презъ последнитѣ две години, трѣбва да направимъ съответнитѣ корекции. Полученитѣ по този начинъ резултати ще бждатъ: печалба 7,8% за 1933 год. и 6,9% за 1934 год., когато по горната таблица имаме за 1933 год. печалба само 0,6%, а за 1934 год. тя съвсемъ изчезва и се замѣня отъ 2,6% загуба.

СЧЕТОВОДСТВОТО „РУФЪ“ ПРОТОТИПЪ НА МАШИННОТО СЧЕТОВОДСТВО

отъ

АТ. ЖЕЛЪЗКОВЪ.

Известно е, че целта на счетоводството е да запише въ редъ системно водени книги, установени отъ закона или практиката, всички промѣни, които ставатъ както съ вложенитѣ въ едно предприятие ценности, така и съ отношенията на това предприятие било спрямо

¹⁾ Само за 6 дружества.

трети лица, било спрямо самия стопанинъ. Тѣзи записвания не ставатъ безразборно, а по строго опредѣлени правила и по такъвъ начинъ, щото да имаме ясна представа за положението на предприятието въ всѣки моментъ. Затова мнозина счетоводители казватъ, че счетоводството представлява моментна фотография на предприятието. То може да се оподоби на сеизмографъ, който отбелязва и най-малката трансформация въ стопанския животъ на известно предприятие. То е сжщевременно внезапна спирачка, която ще даде веднага тревожни сигнали, щомъ предприятието се изправи предъ изненади. Счетоводството е, което ще покаже на стопанина кжде той е ималъ успѣхъ, кжде е претърпѣлъ загуба и на кжде трѣбва да насочи своята стопанска дейность. То е сжщо, което ще му покаже отъ кого, колко и кога има да взема или на кого, колко и кога има да дава — данни, които и най-паметливиятъ шефъ мжчно би запомнилъ безъ да прави каквито и да било записвания. Това е достатъчно за да подчертае, че опитниятъ счетоводитель се явява като стопански съветникъ и сътрудникъ за преуспѣването на предприятието. Затова може би и великиятъ нѣмски поетъ Гьоте смѣта счетоводството като едно отъ най-гениалнитѣ творения на човѣшкия умъ, а Боргъ — като необходимостъ за всѣко сериозно предприятие.

Тукъ като въ фокусъ трѣбва да се отразяватъ всички промѣни, на които сж подложени ценноститѣ въ дадено предприятие. Съ една дума, то е огледало на стопанския животъ на това предприятие. Яснотата и пълнотата на картината, която то ще ни даде, зависи твърде много отъ опитността, сръчността и вещината на счетоводителя — качества, които съ течение на времето лесно се придобиватъ, стига отначало умѣло да се подбератъ смѣткитѣ и книгитѣ, които напълно отговарятъ и сж абсолютно необходими за вида на предприятието. Но все пакъ, колкото опитенъ и вещь да бжде счетоводительтъ, при дневната счетоводна система мжчно би се постигнала напълно горната целъ, защото счетоводството никога не може да бжде „ажуръ“, поради невъзможността да се запишатъ всички операции още сжщия день въ основнитѣ и спомагателни книги. Това е отъ особено голѣмо значение за влоговитѣ и текущитѣ смѣтки, чиито титуляри могатъ да внасятъ и теглятъ по нѣколко пжти на день суми, минаващи по смѣткитѣ имъ. Ако тѣзи суми не се запишатъ по съответнитѣ смѣтки веднага, лесно може да се допусне превишаване на кредититѣ имъ. Щомъ като въ такъвъ случай не е редовно заведено счетоводството, то вече не изразява действителното положение и губи своето значение, колкото иначе вѣрно и красиво да бжде заведено.

При дневнитѣ сложни и нестабилни стопански отношения, при дневния вѣкъ на бързина едно сериозно предприятие не може да търпи такова закъснѣло счетоводство, макаръ и по горнитѣ причини. При дневната колеблива конюнктура статистическитѣ данни не биха имали никаква стойность, щомъ тѣ не сж почерпени отъ сведенията, които трѣбва да ни даватъ книгитѣ за последния моментъ. Поради постоянни промѣни на пазаря даннитѣ, които ни даватъ търговскитѣ книги за даденъ моментъ, могатъ да бждатъ съвсемъ немѣродавни за другъ моментъ, макаръ и близкъ по време съ първия. Ето защо, като че ли досегашнитѣ счетоводни методи вече се оказватъ недостатъчни за изискванията на модернитѣ едри капиталистически предприятия.

И наистина, докато при досегашните методи всъка счетоводна операция трѣбва да се запише въ хронологически редъ въ дневника, главната книга, споамгателните книги, а нѣкои въ падежната книга и др., да се прави копие, както е при текущите смѣтки, и се прати на кореспондента, да се пишатъ писма и документи, чието съдържание е сжщото, както текстътъ на счетоводната статия, всичко това е съпроводено съ по-голямъ трудъ, губене на много време и изисква по-голямъ персоналъ. При това копията могатъ да стигнатъ до 5—6, което много усложнява работата, и вѣроятността да се направятъ грѣшки е твърде голѣма. Откриването на тия грѣшки струва много трудъ, време и нерви. Отъ практиката, напримѣръ, се знае, че най-много грѣшки ставатъ при пренасяне на сумитѣ. Въ дневника, да предположимъ, сме записали продаденитѣ на кредитъ на Ив. Петровъ 10,000 кгр. желѣзо „Обло“ и 100 кгр. захаръ „Бучки“ по съответните цени. Въ дневника сме съставили статията вѣрно, обаче при завеждане на спомагателните книги твърде често се случва, особено при неопитни книговодители, да се задължи смѣтката Ив. Петровъ, но отъ другъ градъ, ако има такъвъ, или пъкъ на нѣкой другъ Иванъ, да кажемъ Иванъ Първановъ. Сжщо е при нанасяне сумитѣ въ разходъ по стоквата книга; вмѣсто да се завѣри желѣзо „Обло“, завѣрjava се смѣтка желѣзо „Шина“, както и захаръ „Дребна“. Такива грѣшки не измѣнятъ действителното положение, но мжчно се откриватъ, защото пробниятъ балансъ ще излѣзе пакъ вѣренъ. Все пакъ грѣшката си е грѣшка, защото вмѣсто да насочваме нашия искъ къмъ Ив. Петровъ, ние грѣшно можемъ да се обърнемъ къмъ Ив. Първановъ, съ което бихме се изложили. Сжщо е и по отношение салдото по стоквитѣ смѣтки. Но при нанасянето на сумитѣ по спомагателните книги най-чести грѣшки ставатъ чрезъ размѣстване цифритѣ на нѣкоя сума. Да предположимъ, че въ горния случай въ дневника сме записали сумата 142,657, а по спомагателната книга сме записали 124,657 или 142,756. Тия грѣшки се откриватъ много трудно, но и открити веднѣжъ, предизвикватъ редъ зачерквания, което води къмъ небрежностъ и хабене на нерви. Всички тѣзи неудобства се избѣгватъ само чрезъ копирното счетоводство, което е и прототипъ на машинното. Самото име копирно показва, че тукъ спомагателните книги, кореспонденцията и дневникътъ се завеждатъ едновременно чрезъ откопирване съ индигова (калжирана) хартия. По този начинъ счетоводството ще бжде винаги ажуръ, защото съ изготвяне на документитѣ става завеждането на спомагателните книги и дневника. И въ последнитѣ се записва съвършено еднакво онова, което записваме въ документитѣ, кореспонденцията или извлѣчението по известна смѣтка, та допущането на грѣшки, като горните, е невъзможно.

Машината, която намѣри приложение въ всѣки стопански браншъ, не остана чужда и на счетоводството. Механизирането на счетоводството е най-голямото постижение въ областта на счетоводната техника. Две сж нововъведенията, които сж предшествували и спомогнали твърде много за машинизирането на счетоводството:

1) Изготвяне на нѣколко формуляра едновременно чрезъ откопирване съ индигова хартия, както практикуватъ днесъ много банки. Като най-типични въ това отношение могатъ да се посочатъ преводнитѣ операции бележки при популярните банки, както и тия за инкасо на чужди полици при сжитѣ банки. При първия случай банката-издатель

приготвя наедно съ своята операционна бележка и тая за банката-платецъ, за съюза на популярнитъ банки и разписката, която, надлежно подписана отъ получателя на сумата, ще се върне. Въмъсто поотдѣлно да се приготвятъ тия четири документа, чрезъ откопирването това става наведнѣжъ. Тукъ нѣма значение, че документътъ е написанъ съ моливъ; достатъчно е подписитъ да бждатъ съ мастило, за да не могатъ да се фалшифициратъ. Необходимо е сжщо формуляритъ да бждатъ така нагласени, че графитъ имъ да съвпадатъ точно една подъ друга. На сжщия принципъ почти почива и копирното счетоводство.

2) Замѣняне старитъ подвързани и тежки тевтери, съ такива на свободни листа, което се признава сега и отъ нашия законъ за водене на търговскитъ книги. Забележката къмъ чл. 8 на сжщия законъ гласи:

Акционернитъ, командитно-акционерни, кооперативни, дружества съ ограничена отговорностъ, всички общински и държавни предприятия могатъ да водятъ дневника на отдѣлни листа, които се подвързватъ и нумериратъ за всѣки 3 месеца и най-късно до 3 седмици следъ тримесечието се представятъ на респективния нотариусъ за регистрация и визировка. Листоветъ за годишното приключване се завършватъ най-късно до 3 месеца следъ общото годишно събрание.

Като преходна форма за преминаването къмъ последната система, се явява картотеката, която се въведе напоследъкъ не само въ банкитъ, но и въ много държавни и общински учреждения, които опериратъ съ много смѣтки отъ финансовъ характеръ. Благодарение на нея смѣткитъ се нареждатъ по азбученъ редъ, събрани сж всички наедно и лесно се намиратъ при всѣки случай. Голѣмитъ, тежки и подвързани тевтери съдържатъ обикновено, както довършени партиди, тѣй и незапочнати такива, поради което обемътъ имъ е голѣмъ, мжчно се пренасятъ отъ едно мѣсто на друго и трудно се оперира съ самитъ смѣтки, тѣй като тамъ азбучниятъ редъ мжчно може да се спазва. При картотеката, както и при копирното счетоводство, се работи само съ смѣткитъ, които сж въ движение. Чиститъ и довършени смѣтки се пазятъ въ отдѣлни папки.

Отначало воденето на счетоводство върху свободни листове е било търпяно мълчаливо, защото съответнитъ закони сж изисквали само подвързани тевтери, но по настояване на Австрийския търговски съюзъ Виенската търговска камара на 18. XI. 1929 г. първа е обнародвала една декларация, споредъ която, счетоводството водено на отдѣлни листове напълно постига целта си и трѣбва напълно еднакво да се цени отъ сждебнитъ и данъчни власти. Отъ тогава вече се премахва съмнението върху счетоводството, водено на „хвърчащи“ листа. За две години повече отъ 20,000 предприятия само въ Австрия сж въвели това счетоводство.

Споредъ сведенията на представителството на Счетоводството „Руфъ“, което има регистрирана марка, до края на 1931 г. надъ 30,000 предприятия въ цѣла Европа сж въвели тѣхната система. Въ своитъ реклами тѣ даватъ списъци на тѣзи предприятия съ свѣтовна известностъ, като сжщевременно даватъ копия и отъ благодарственитъ имъ писма за преимуществата на тая счетоводна форма. Това е дало поводъ тая счетоводна система да се въведе като задължителенъ предметъ въ много отъ австрийскитъ висши и срѣдни търговски училища.

На 11. I. 1930 год. директорътъ на търговското училище „Алина“ Робертъ Хакеръ — заклетъ експертъ счетоводителъ, е държалъ рефератъ за преимуществата на счетоводството „Руфъ“ предъ конференцията на учителитъ отъ държавнитъ търговски училища въ Австрия. За да

бждат по-добре запознати ученицитѣ съ тая система, въ много търговски училища въ Австрия били въведени миниатюрни комплекти отъ счетоводни машини „Руфъ“. По този начинъ ученицитѣ се държатъ въ течение на всички новооткрития въ областъта на счетоводната техника и когато излѣзатъ въ живота тѣ сж напълно подготвени за изискванията на модернитѣ предприятия, които, въ желанието си да съкратятъ работата и да бждатъ винаги ажуръ, сж преминали къмъ машинното счетоводство.

Въ последно време и у насъ много търговско-индустриални и банкови предприятия въведоха машинното счетоводство. Въ София повечето банки завеждатъ счетоводството си съ машини и то най-усъвършенствуванни.

Първоначално копирното счетоводство се срѣща въ две форми: а) Система „Хинцъ“ — оригиналнитѣ записвания се правятъ въ дневника, а откопирванията излизатъ върху спомагателнитѣ книги и другитѣ документи. Тази система, макаръ и по-стара, не е могла много да се популяризира, понеже откопирванията сж излизали зацапани и не е могло веднага да се изчислява салдото; б) Система „Руфъ“, по името на нейния изобретател швейцарецътъ Алфонсъ Руфъ, при която оригиналнитѣ записвания се правятъ върху спомагателнитѣ книги или документитѣ, а копията излизатъ върху дневника. Системата Руфъ, чрезъ нови технически усъвършенствувания, премахва дефектитѣ на първата система и започва да придобива масово приложение.

Копирното счетоводство, водено по едната или по другата система, има за целъ да съкрати еднообразната работа, като чрезъ откопирвания съ индигова (калкирана) хартия заведе едновременно дневника и спомагателнитѣ книги, а даже и кореспонденцията, ако текстътъ на писмата съвпада съ съдържанието на счетоводната статия, както е при повечето банкови операции. За постигане на това необходимо е, ако не основнитѣ, то поне спомагателнитѣ книги да се водятъ на свободни листове, още повече тѣ сж незадължителни търговски книги. Така се добива възможностъ само чрезъ едно вписване върху писмото (документа) или спомагателната смѣтка да се откопира досушъ сжщото и върху подложения листъ безъ рискъ за грѣшки и опущения. Само че индиговата хартия, поставена между листата, трѣбва да бжде специално приготвена, за да не се зацапва копировката, и индиговитѣ листа не трѣбва да бждатъ по-голъми по форма отъ листоветѣ на спомагателнитѣ книги. Тукъ текстътъ е кратъкъ и вмѣсто да се записва веднѣжъ въ дневника и втори пътъ въ спомагателнитѣ книги, завеждането на дветѣ става едновременно, като съ това работата се съкращава на половина. Тя още повече се намалява, ако трѣбва да се прави извлѣчение отъ смѣтката и да се пише завѣро-задължително писмо при всѣка операция, както е при текущитѣ смѣтки; само съ едно вписване върху най-горния формуляръ се завеждатъ и другитѣ формуляри и работата се съкращава съ три четвърти. Освенъ това, докато при досегашната система провѣрките се правятъ периодически 3-месечно или 6-месечно и въ случай на грѣшки трѣбва да се ровимъ изъ архивата, за да търсимъ документитѣ за справка, тукъ провѣрката става веднага съ изготвяне на документитѣ. Само, ако документътъ е погрѣшенъ, и записванията по книгитѣ ще бждатъ погрѣшни. Тукъ не само съдържанието е еднакво, но дори и шрифтътъ е автентиченъ, поради което прибавки и надписвания сж невъзможни, особено отъ други лица. Въ случай на съмнение достатъчно е да поставимъ два листа единъ

върху други и ги гледаме срещу слънце дали абсолютно се съвпадат. Тукъ при недобростъвестностъ отъ страна на счетоводителя поправките по-лесно се откриватъ.

При системата „Руфъ“, понеже оригиналнитѣ записвания ставатъ въ спомагателнитѣ книги, а копията излизатъ въ дневника, значението на последния като че ли намалява. Впрочемъ неговото значение и при досегашната система се състои въ свѣряване сбороветѣ на оборотитѣ въ месечната оборотна ведомостъ съ тия по дневника. За сжщата контрола дневникътъ служи и тукъ, само че провѣрките се правятъ не месечно, както е сега, а ежедневно, тъй като пробенъ балансъ се съставя всѣки день, възъ основа на който се завежда главната книга. Досегашнитѣ пробни баланси се извличатъ отъ главната книга. Иначе дневникътъ играе ролята на една лѣтописна книга, гдето е записана историята на предприятието и неговия стопански животъ. За смѣтка на него придобиватъ предимство спомагателнитѣ книги. И действително, ако ний искаме да установимъ дълга или креанса на известно лице, ние търсимъ смѣтката му въ партидната книга; сжщо, ако искаме да опредѣлимъ резултата или салдото по нѣкоя стоква смѣтка, ние ще гледаме стоквата книга. Дневникътъ мжно би ни далъ тия сведения. Той служи само като контролно срѣдство. При копирното счетоводство се подчертава дебело онова голѣмо значение, което иматъ спомагателнитѣ книги. Първото условие, за да постигне целта си копирното счетоводство, е смѣтките отъ спомагателнитѣ книги да иматъ еднаква графировка съ дневника и поставени листата единъ върху други, графитѣ дебитъ и кредитъ точно да съвпадатъ.

Но може би ще се яви въпросъ нѣма ли опасностъ да „изхвъркнатъ“ безследно тия листа. Пъкъ и нали Търговскиятъ законъ опредѣля търговскитѣ книги като пронумеровани, прошнуровани, подпечатани и завѣрени тевтери. Да, но търговскиятъ законъ е старъ. Законитѣ трѣбва да се мѣнятъ съ огледъ нуждитѣ на живота. И наистина, както се спомена вече, Законътъ за водене на търговскитѣ книги отъ 28.III.1936 г. допуска воденето на книги на свободни листове, стига следъ опредѣления въ закона срокъ да се подвѣржатъ и представятъ за завѣрка. Пъкъ и за единъ такъвъ начинъ за водене търговскитѣ книги свободнитѣ листове сж удобни, както за подреждане, тъй и за манипулиране. Събрани всички смѣтки отъ спомагателнитѣ книги въ една само касетка и подредени по азбученъ редъ, ржката по-лесно намира исканата смѣтка. Опасността да се загуби нѣкоя смѣтка е еднакво голѣма, както и опасността да се откъсне нѣкой листъ отъ подвѣрзания тевтеръ. Санкциитѣ на закона сж еднакво строги и въ двата случая. Само че тукъ смѣтките, следъ свѣршване на работата, сж винаги заключени въ касетката. Най-после и да се загуби нѣкоя партида, тя по-лесно може да се възобнови възъ основа даннитѣ отъ другитѣ партиди и дневника. Касетката е лека алуминиева и въ нея сж поставени само актюелнитѣ смѣтки, онѣзи само, съ които се оперира, затова тя е по-лека отъ подвѣрзанитѣ тежки и груби тевтери. Ако известна партида се сгрѣши, вмѣсто да правимъ корекции и завѣрки, ние можемъ да я препишемъ въ нова чиста партида. По този начинъ счетоводството ще бже винаги по-чисто заведено, справките лесно се правятъ, пъкъ и грѣшки рѣдко се допускатъ.

Копирното счетоводство почива на принципитѣ, на които почива и днешното двойно счетоводство. То се базира на хедонистическия прин-

ципъ чрезъ минимумъ разходи въ трудъ и време добиване на максимумъ резултатъ. Нѣщо повече; то се стреми да не пропусне нищо, което е необходимо и да не върши нищо, което би се чувствувало като баластъ при днешната система. И копирното счетоводство започва съ уравнение, продължава съ уравнение и свършва съ уравнение, както казва Д-ръ Шеръ. Споредъ сѣщия авторъ копирното счетоводство е най-опростената система и по-нататъшно опростяване е невъзможно. Това счетоводство може да се въведе въ всѣко предприятие и въ всѣко време, но най-удобно е следъ края на месеца, когато се изчислятъ салдата по смѣтките, които искаме да отчитаме по тая система. Най-сетне, то може да се въведе само въ известни отдѣли на дадено предприятие, както е въ Централното управление на Б. н. банка въ София — Отдѣление клонове и агентури, когато другитѣ отдѣления си работятъ по стария методъ — италианска система, само че дневникътъ се води на отдѣлни листове, наречени журнални листове. Тѣзи журнални листове, които вкупомъ образуватъ дневника, даватъ възможностъ да се завеждатъ операциитѣ едновременно отъ нѣколко чиновника.

Благодарение на тѣзи преимущества, копирното счетоводство отъ день на день си пробива пътъ и има тенденция да измѣсти напълно досегашното счетоводство, заведено въ каквато и да било форма — американска, италианска, французка или пъкъ нѣмска. Въ европейскитѣ счетоводителски срѣди се говори вече иронично за умирация подвързанъ търговски тевтеръ, а досегашното счетоводство за тѣхъ минава като „архаично“. Поради голѣмото техническо усвършенствуване и съкращаване на работата, счетоводната машина започна да измѣстя работната книговодителска ржка. И въпрѣки високата имъ цена счетоводнитѣ машини добиватъ все по-голѣмо приложение. По този начинъ машината, следъ като измѣсти фабричния работникъ отъ фабриката, се стреми да измѣсти и служащия отъ търговската контора. И както английскитѣ работници нѣкога съ страхъ сж посрѣщали изобретенията на механическия станъ, който ги измѣсти отъ фабриката, така и днес машинното счетоводство не се посрѣща съ добро око между счетоводителскитѣ срѣди. Сжщо е било при откритието на първия локомотивъ отъ Георгъ Стефансонъ въ 1829 г., пуснатъ въ движение между Ливерпулъ и Манчестеръ. Така е било и съ първия параходъ на Фултона. Работници сж искали да разрушатъ тия дяволски машини, понеже тѣ имъ отнемали хлѣба. Разбира се, днесъ страхътъ на счетоводителитѣ би билъ неоснователенъ, ако наредъ съ механизирването на счетоводството расте и самата работа и съ помощта на машинитѣ ще може всичко да се извърши бързо, лесно, чисто и нагледно. Въ действителностъ машината и тукъ се явява като конкурентъ на работната ржка.

Преди да се въведе копирното счетоводство трѣбва да се състави ясно и нагледно счетоводния планъ.

Понеже тукъ партидитѣ на всички спомагателни книги сж събрани въ една обща касетка, за различаване подсмѣтките на една смѣтка отъ главната книга отъ подсмѣтките на друга такава, си служатъ съ специални металически указатели, прикрепени къмъ горния край на началнитѣ партиди отъ всѣки видъ смѣтки. Самитѣ партиди отъ всѣки видъ могатъ да иматъ различни цвѣтове, както при картотеката за по-лесно

различаване. Само че тукъ листата сж тънки, за да може да се откопирва по-лесно; има еднаква графировка и еднакви размѣри.

Чиститѣ, неупотрѣбени смѣтки се пазятъ въ една обща папка. Преди да се почне работата всички смѣтки се нумериратъ по редъ. Следъ това се опредѣля за всѣка обща (группова) смѣтка колко партии ще трѣбватъ. Това зависи отъ вида на предприятието, разбира се, както и самото наименование на смѣткитѣ. Да допуснемъ, че за касовитѣ операции сж достатѣчни 50 партии, толкова, колкото страници съдържа обикновено касовата книга: въ такъвъ случай трѣбва да отдѣлимъ като подсмѣтки за с/ка Каса първитѣ 50 страници. За текущи смѣтки отдѣляме следующитѣ 20 страници т. е. до 70 стр. включително; за стоковитѣ смѣтки 70 страници до 140 вкл. за с/ка Дебитори до 240, за с/ка Мобили до 243, за смѣтка Общи разноси — до 280 и т. н. Това подраздѣление го записваме въ плана и го поставяме въ началото на алуминиевата касетка, гдето поставяме всѣка една открита партида. Въ този планъ, както въ репертуара на спомагателнитѣ книги, означаваме на коя страница е открита всѣка подсмѣтка. Въ него означаваме и поставенитѣ инициали върху указателитѣ за отдѣляне груповитѣ смѣтки едни отъ други. Той по-скоро наподобява съдържанието на една книга, отпечатано още въ началото, гдето е показано самото разпредѣление на разглежданата материя и кое где се намира. Напримѣръ, може да се даде такава разпредѣление:

I. (К.) означава инициала на касовата обща смѣтка	стр. 1—50
II. или (Т. Д. С.) — Текущи дебиторни смѣтки	" 51—70
1. Подсмѣтка Б. Т. Банка — тукъ	" 51
2. " Популярна банка — тукъ	" 52
3. " " "	" 53
4. " " "	" 54
5. " " "	" 55 и т. н.

до 70 стр. (срещу всѣка страница ще се постави наименованието на банката, когато се открие нова партида).

III. или Ст.-Стоки намиратъ се	стр. 71—140
1. Подсмѣтка Желѣзо „Шина“	" 71
2. " Желѣзо „Обло“	" 72
3. " Бодлива тель	" 73
4. " Гвоздеи 18/40	" 74
5. " " "	" 75
6. " " "	" 76 и т. н. до стр. 140, при

всѣко откриване на нова партида означава се въ плана нумера на подсмѣтката и стр. на спомагателната книга.

IV. (Д.) — Дебитори	стр. 141—240
започващи съ А: 1) Аврамъ Тодоровъ — тукъ	" 141
2) Ангелъ Петровъ — Провадия	" 142
3) " "	" 143
4) " "	" 144
започващи съ Б: 5) Бончо Марковъ — Плѣвень	" 145
6) " "	" 146 и т. н., като

оставяме достатѣчно партии за всѣки новъ дебиторъ. 100-тѣхъ страници, оставени за дебиторитѣ, отговарятъ на партидната книга за тѣхъ.

V. (М.) — Мобили стр. 241—243 (за тѣхъ не водимъ подсмѣтки и не означаваме такива).

VI. (О. Р.) — Общи разноси	стр. 244—280
1) Подсмѣтка Канцеларски	" 244
2) " Заплати	" 245
3) " Наеми	" 246
4) " Отопление	" 247
5) "	" 248 и т. н. до 280.

По сѣщия начинъ се означаватъ партидитѣ за Римеси, Преходни активи, Акцепти, Кредитори, Капиталъ и пр. Тукъ се открива партия и за ония смѣтки, за които при сегашното счетоводство не бихме водили спомагателна книга, както за преходнитѣ активи и пасиви, капитала при едноличното предприятие и пр. Тѣзи смѣтки могатъ да бждатъ до 2000, но едно предприятие може да оперира обикновено съ много по-малко смѣтки. Останалитѣ служатъ за запасъ. Групирането на смѣткитѣ въ общи такива, или както се казватъ групови, спомага за по-лесното съставяне на ежедневнитѣ баланси и по-бързо завеждане на главната книга. А разчленяването на повече подсмѣтки става за по-лесно извличане на нужнитѣ статистически данни.

Откриването на партидитѣ въ началото на годината става въз основа на съставения инвентаръ въ книгата за инвентаритѣ и баланситѣ.

Завеждането на партидитѣ, въ което се състои истинското копирно счетоводство, може да стане по два начина: рѣчно и чрезъ машини.

1) Рѣчното водене става по следния начинъ:

а) Служимъ си съ специална алуминиева плоча, о която се прикрепятъ листата само за единия край съ специално приспособление, наподобяващо щипци, дълги колкото дневничния листъ. Следъ като поставимъ дневничния листъ и върху него индигова хартия, слагаме най-отгоре партията отъ спомагателната книга. Правилното поставяне на най-горния листъ става съ помощта на една подвижна показалка, прикрепена къмъ споменатитѣ по-горе щипци. Тази показалка е патентъ за счетоводството Руфъ и е отъ голѣмо значение. Долниятъ край на тази показалка се поставя най-напредъ на първия редъ и не можемъ да направимъ записване въ датата преди да измѣстимъ тази показалка, която е подвижна. Благодарение на това невъзможно е да станатъ две записвания на единъ и сѣщъ доленъ редъ или пъкъ да се остави празенъ такъвъ, понеже съ горното премѣстване само се открива графата за датата на реда, по който ще пишемъ. Чрезъ това приспособление листата се поставятъ бързо и то така, че да съвпадатъ точно графитѣ и редоветѣ, което е абсолютно необходимо. Дневничниятъ листъ е прикрепенъ за постоянно къмъ алуминиевата плоча, а листоветѣ отъ спомагателнитѣ книги се махвватъ и поставятъ. Този апаратъ може да се нагоди и за подвързанъ дневникъ, като се махне алуминиевата подложка, а се оставятъ щипцитѣ само за прикрепяне листата отъ спомагателнитѣ книги, които обезателно трѣбва да бждатъ свободни.

б) Съхранителна алуминиева касетка съ две подпорни плочи по голѣмина и размѣръ колкото смѣтководнитѣ листа. Поставенитѣ въ нея смѣтки сж раздѣлени на групи съ цвѣтни указатели, а подсмѣткитѣ сж наредени по азбученъ редъ, така че ржката веднага намира търсената смѣтка. Тукъ сж поставени само открититѣ партии отъ помагателнитѣ книги, а

дневникът и главната книга се водят отдѣлно. Свършенитѣ партиди се изваждат и се пазят отдѣлно, като след време се зашиват въ подвързанъ тевтеръ. По този начинъ касетката съдържа само смѣтките, които сж въ движение и тѣ не надминаватъ повече отъ 1500 партиди. Така събрани всички спомагателни книги наедно не сж по-тежки отъ която и да било спомагателна книга отдѣлно.

в) Записванията ставатъ съ специална писалка „Руфъ пенъ“ съ стѣкленъ връхъ.

г) Группиеръ (Събирачъ)—линия за събиране на ония суми, принадлежащи къмъ една и сжща група. Той е въ видъ на стълба съ подвижни стѣпала, за да отваряме ония отъ тѣхъ, намиращитѣ се подъ които суми искаме да съберемъ. Той спомага да може ежедневно да се прави балансъ и за завеждане на главната книга. Полученитѣ по този начинъ сборове по отдѣлнитѣ групови смѣтки взети наедно ще дадатъ общия сборъ на дневния оборотъ по дневника.

2) Машинното водене става съ специална машина, валякътъ на която е по-широкъ, за да могатъ да се поставятъ дневничнитѣ листа. Последнитѣ обикновено сж по-широки отъ тия на спомагателнитѣ книги. Машината наподобява обикновена пишуща машина, само че има специално приспособление, което позволява размѣстването и писането върху спомагателнитѣ партиди и други документи, безъ да се мѣсти дневничния листъ. Последниятъ е здраво прикрепенъ и другитѣ партиди могатъ да се поставятъ и вадятъ безъ да се мърда той и да служи като подложка за другитѣ листа. Специаленъ указателъ показва да съвпадатъ редоветѣ, както и да не станатъ две записвания по единъ и сжщъ редъ на дневника или пъкъ да не остане празенъ редъ. Машината е така приспособена, че всѣки пишущъ на обикновена машина може да работи и на нея. Стига да внимава за точно поставяне на листоветѣ, така че графитѣ да се покриватъ и да знае кои смѣтки трѣбва да завѣро-задължи. Сжщата машина може да се употребява отдѣлно и за кореспонденцията. Докато при ръкописния начинъ чрезъ обикновено натискане не могатъ да излѣзатъ отведнѣжъ повече отъ 2—3 копия, то чрезъ машината могатъ да излѣзатъ едновременно 5—6 такива. Отъ друга страна при ръчното писане копията не сж тъй ясни, особено, ако счетоводителътъ нѣма четливъ почеркъ. Тукъ работата е идеално чиста, ясна и четлива. Машинното счетоводство се препоръчва за счетоводители съ лошъ почеркъ.

Тѣзи машини могатъ дотолкова да бждатъ усъвършенствувани, че възможно е да пишатъ цифритѣ въ нѣколко колони, да правятъ сбороветѣ имъ вертикално и хоризонтално и дори да ги салдиратъ, като различнитѣ салда пишатъ съ цвѣтни мастила или пъкъ даватъ различенъ наклонъ на цифритѣ, така щото на човѣка остава само да направлява машината. Въ нѣкои софийски банки, като въ бившата Дойче банкъ, Франко белгийска банка, Италиянска и Българска Търговска Банка отдавна сж въведени машини, които се каратъ съ електрически токъ. Най-проститѣ счетоводни машини сж Руфъ и Дефинитивъ. Обаче срѣщатъ се и други по-усъвършенствувани машини, които обикновено носятъ името на своя изобретателъ. Тѣ сж комбинация отъ пишуща, счетоводна и смѣтателна машина. Такива сж системитѣ Пауерсъ, Холеритъ, Олиотъ Фишеръ, Мерцедесъ, Далтонъ и др. Тѣ сж твърде сложни и за тѣхъ трѣбва добре обученъ персоналъ. Дори срѣщатъ се машини, които работятъ

автоматически, чрезъ натискане само на нѣколко табулатора, въ резултатъ на което се получава вписване на операции, но съ шифрованъ текстъ (съ условни знаци) и салдирани смѣтки. При този случай работата е най-бърза и най-гарантирана, но тия машини струватъ много скъпо. (Такива има въведени въ Франко-белгийска банка, Кредитна банка въ София, Съюза на популярнитѣ банки, Еврейска банка Геула, бившата Централна кооперативна банка и др.).

Принципътъ при всички тѣзи системи е единъ и сѣщъ: чрезъ откопирване върху нѣколко формуляра съ еднаква графировка да се завеждатъ едновременно на нѣколко книги, като сѣщевременно се контролиратъ записванията, а сумитѣ се събиратъ и салдиратъ. Благодарение на последното усъвършенствуване, чрезъ включване къмъ счетоводнитѣ машини и смѣтачната такава, ние всѣкога можемъ да имаме салдата по текущитѣ и влогови смѣтки и никога не можемъ да броимъ повече. При това смѣткитѣ се завеждатъ и салдиратъ още съ приготвяне на документа, удостоверяващъ внасянето или тегленето на известна сума.

Но за да се даде една що годе представа за копирното счетоводство, трѣбва да се изхожда отъ най-простата форма, каквато е именно системата Руфъ.

При нея дневникътъ ще има следната графировка:

Бр. Радоеви Акц. Д-во

Пловдивъ.

Д Н Е В Н И К Ъ

стр....

Дата	Документ	Текстъ	Дебитъ	Кредитъ	Група	Подс/ка	Обяснение
		Сборъ на тая стр....					
		Преносъ отъ стр....					
		Преносъ на стр....					

Схемата на партидитѣ отъ спомагателнитѣ книги е следната:

А Б В Г Д Е Ж З И К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ю Я Ж
1 5 10 15 20 25 30 I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII.

Бр. Радоеви Акц. Д-во

Пловдивъ.

Стр.
Подсмѣтка №

Дата	Документъ	Текстъ	Дебитъ	Кредитъ	Група	Подс/ка
		Преносъ				

Партидитѣ по всички спомагателни книги иматъ еднаква графировка. Тя се различава отъ тази на дневника, по това, че тукъ липсва крайната графа въ дневника—„Обяснение“, гдето се пишатъ титуляритѣ на смѣткитѣ отъ спомагателнитѣ книги. Най-отгоре на всѣка партия фигуриратъ буквитѣ отъ азбуката, къмъ които се прикрепятъ указателитѣ по личнитѣ смѣтки за по-лесното имъ намиране, подобно на речника за чужди думи, гдето съ подобни указатели могатъ да се отдѣлятъ думитѣ, започващи съ едни и сѣщи букви. За арабскитѣ цифри могатъ да се прикрепятъ подобни указатели за падежа на известно наше вземане или задължение, а за римскитѣ цифри такива указатели за месецитѣ на тѣзи падежи. Най-важното е графитѣ отъ спомагателнитѣ книги да съвпадатъ точно съ тия по дневника при поставяне листоветѣ единъ върху другъ. Машинитѣ улесняватъ тъкмо въ това направление.

Какъ се манипулира съ смѣткитѣ и какъ ставатъ записванията при копирното счетоводство—система Руфъ? Да допуснемъ, че възъ основа на инвентаря на 1.1.193...г. имаме наличностъ въ касата 25,678 лв. Вземаме първата партия отъ подсмѣткитѣ на с/ка Каса и надписваме „Каса“, поставяме № на подсмѣтката 1, подъ № на стр. 1, написанъ още въ началото при съставяне плана. Този планъ трѣбва да се следва неуклонно, защото по него ще се сѣди въ случай на ревизия какви смѣтки имаме открити и колко. Написваме надъ датата годината и поставяме тази партия върху дневника, воденъ на свободни листове или подвързанъ, като помежду двата листа поставяме индиго. Следъ това пишемъ върху партидата отъ касовата книга: 1. януари (я/рий или I.) Наличн. спор. инв.; въ дебитната графа пишемъ 25,678, въ графата група—К или I., както сме възприели да означаваме тази групова смѣтка и подсмѣтка 1 (първа). Означаването на груповата смѣтка спомага за събиране на всички суми отъ сѣщата групова смѣтка, записани на тази страница въ дневника, което събиране, както се спомена вече, става съ специаленъ групировачъ. А означаването на подсмѣтката предпазва отъ грѣшки. Ако сме взели погрѣшка друга партия подъ другъ номеръ, веднага щомъ дойде редъ да се пише подсмѣтката се забелязва грѣшката. Следъ написването на тия данни се махва горния листъ, заедно съ индиговата хартия. Въ дневника излиза буквално сѣщото, което сме записали въ касовата книга. Но щомъ махнемъ листа на касовата книга, гдето е написано наименованието Каса, по дневника не можемъ да знаемъ каква е тази наличностъ отъ лв. 26,678; ето защо въ графата обяснение надписваме Каса. Тѣзи записвания ставатъ съ моливъ, както при много други банкови формуляри. Поставяме готово надписаната партия на Б. Т. Банка отъ тек. деб. с/ки. Вземаме партия 51 отъ чиститѣ листове. Надписваме титуляра на смѣтката и подсмѣтка № 1. Тукъ въ текста трѣбва да имаме и вальоръ, затова преди графата Дебитъ откриваме такава.

Изчислението на лихвитѣ става после и на друго мѣсто. Като най-удобенъ методъ тукъ се явява стълбовия, затова лихвениятъ листъ може да се завежда веднага. Поставяме листа върху дневника заедно съ индигото и пишемъ: 1. Я/ри Салдо сп. инв. вал. 1.1. 15,000 (въ дебитъ), Група Т. Д. С. или II., подсмѣтка I. Махваме горния листъ. Прикрепяме му щипка указателъ съ надписъ инициалитѣ на груповата смѣтка, показани и въ графата „група“ на дневника. Поставяме така готовата с/ка въ касетката и чрезъ този указателъ тя ще се различава отъ първата

касова партида, снабдена съ другъ указателъ. По-нататъкъ всички партиди по текущитъ с/ки се подреждатъ задъ партидата, носяща инициалитъ на тази груповъ смѣтка, а касовитъ партиди се нареждатъ задъ първата касова партида. Въ графата „обяснение“ на дневника добавяме Б. Т. Банка.

За откриване на стоковитъ смѣтки вземаме партида 71 отъ чиститъ листове, както показва и планътъ. Надписваме наименованието на смѣтката Желѣзо „Шина“; поставяме подсмѣтка 1 подъ страницата, която е означена отначало. Начертаваме на страна (не върху дневника) нужнитъ графи за количеството и цената. Графата за цена е обща, затова тя се поставя между графитъ за сумитъ и тая за количеството. Последната се разпредѣля на две за вносъ и износъ, а всѣка една отъ тѣхъ може да се раздѣли на подграфи за Б-то, Т-ра, Н-то или човали и килограми, каси и кгр. и пр. споредъ нуждата. Ето защо на практика графата за текста на всички партиди е по-широка. Едва следъ като приготвимъ нужната графировка започваме счетоводното записване, като поставимъ тази партида съ индигото върху дневника. Пишемъ 1 я/ри Запасъ кгр. 20,000 по цена 7 и обща сума въ дебитъ 140,000, група Ст. или Ш., подсмѣтка 1. Махваме тая партида. Добавяме въ дневника въ графа „Обяснение“ Желѣзо „Шина“. Снабдяваме стоковата партида съ указателъ и я поставяме въ касетката. Вземаме новата партида № 72, надписваме Желѣзо „Обло“, подсмѣтка 2 и почваме записванията по сжция начинъ, както по-рано, следъ като начертаемъ нужнитъ графи. Така се завеждатъ и личнитъ смѣтки. Тукъ не става нужда отъ откриване на графи, освенъ ако за нѣкои е опредѣленъ срокъ на плащането. Нужда отъ разграфяване се явява за поличинитъ смѣтки. Тѣ ще съдържатъ само най-важнитъ данни отъ поличината книга. Откриваме партида и за с/ка Капиталъ; нейната сума не ще и съмнение, ще се постави въ кредитната страна, както и сумитъ по всички пасивни смѣтки. Следъ откриване на всички смѣтки, чрезъ групиера събираме сумитъ по всѣка груповъ смѣтка и правимъ пробенъ балансъ, който служи за провѣрка дали всички суми, записани на дебитъ по различнитъ смѣтки, сж равни на тия записани въ кредитъ по други смѣтки. Сравняваме сжщевременно тия сборове съ дневника. Равенството на сбороветъ по дебитъ и кредитъ на дневника е доказателство, че сме завели вѣрно спомагателнитъ книги, защото тия суми сж копия отъ сумитъ, записани въ спомагателнитъ книги. Този пробенъ балансъ служи едновременно за завеждане на главната книга, която се води съ общи суми само, като по досегашния италиански способъ.

По-нататъкъ следватъ текущитъ операции. Да предположимъ, че сме купили счетоводни книги отъ Ст. Василевъ тукъ за 800 лв.; $\frac{1}{2}$ въ брой и $\frac{1}{2}$ по с/ка. Безспорно трѣбва да знаемъ преди всичко кои смѣтки се засягатъ тукъ. Вземаме партидата канцеларски отъ Общи разноски и я поставяме върху дневника съ индиго. Пишемъ 1. я/ри Купени Сч. кн. 800, група О. Р., подсмѣтка 1. Махваме тая партида; поставяме я въ касетката и вземаме касовата партида. Пишемъ 1. I. Куп. сч. кн. 400, гр. К, подсм/ка 1. Махваме и тази партида, като въ дневника добавяме въ графата обяснение Каса, а за първия случай Общи разноски. Всѣко едно опущение тукъ се забелязва веднага. Най-после вземаме партидата на Ст. Василевъ. Ако нѣма такава тепърва му откриваме отъ личнитъ смѣтки по плана. Пишемъ: 1. I. Куп. сч. кн. въ кредитъ 400 лв., Гр. Кр., подсмѣтка

25. Махваме горната партида, поставяме я въ касетката и въ дневника добавяме въ графата обяснение—Ст. Василевъ тукъ. Виждаме отъ тукъ, че съ завеждането на спомагателнитѣ книги се заведе едновременно и дневника. Сумата записана въ дебитъ по Общи разноси отъ 800 лв. е равна на сбора отъ дветѣ суми по 400 лв., записани въ кредитъ по с/ка Каса и Кредитори. Така следватъ всички текущи операции, както и тия по приключването. Достатъчно е да знаемъ какви записвания сж необходими. Все едно, че имаме да водимъ спомагателнитѣ книги, като на дневника не обръщаме внимание. Той служи само като спомагателно контролно срѣдство.

Счетоводство Руфъ може да се приложи най-лесно въ банкитѣ, още повече нуждата отъ своевременни записвания тамъ е по-голяма. Само че тамъ трѣбва да има за всѣки видъ операции отдѣленъ дневниченъ листъ, чиято графировка ще се нагоди къмъ тая на съответната спомагателна книга. Отъ друга страна ще могатъ да работятъ всички чиновници едновременно. Не принадлежащитѣ къмъ дадена служба операции нѣма да се вписватъ въ дневника на тая служба, но за контрола ще се вписватъ въ отдѣленъ листъ за провѣряване оборота по дневника и за документъ, който ще се предава на съответната служба. Отдѣлнитѣ дневнични листове, събрани наедно, ще ни дадатъ сегашния журналъ въ форма на Руфъ, отгдето операциятѣ веднага ще се нанесатъ по главната книга и всичко ще бжде готово още вечерята; когато при журнализацията, това става най-рано на другия день сутринята; плюсь това изравненитѣ суми по дебитъ и кредитъ на дневника ни показватъ, че ние вѣрно сме завели спомагателнитѣ книги, безъ да сме пропуснали или размѣнили нѣкоя смѣтка.

Въ заключение на изложеното до тукъ трѣбва да се признае, че копирното счетоводство намалява труда, времето и разноситѣ по водене на книгитѣ най-малко съ 50%. Книгитѣ винаги сж а журъ. Ежедневно имаме баланса на предприятието. Едновременно съ завеждане на книгитѣ се завеждатъ кореспонденцията и извлѣченията по смѣткитѣ. Последното е отъ особена важностъ при предприятия съ клонове, гдето всѣка вечеръ се изпращатъ такива извлѣчения. Това счетоводство почива на сжщитѣ принципи, както досегашното счетоводство. Най-после то има сжщата доказателствена сила въ случай на споръ. Тукъ може да имаме винаги изчислени и провѣрени салда. То не пропуска дори стотинката, която не веднѣжъ измѣчва съ часове и дни счетоводителитѣ. Благодарение на тази ефикасна контрола, то предпазва шефа отъ всѣкакви рискове. Той въ всѣки моментъ има действителното положение. А колко сж днесъ предприятията, които по сегашната система могатъ да запишатъ всички извършени операции още сжщата вечеръ? Най-често явление е да се закѣснява, ако не съ месеци, поне съ седмици. Копирното счетоводство отговаря на всички модерни изисквания. Въпрѣки неприязненото настрояние отъ страна на счетоводителскитѣ срѣди, това счетоводство ще се наложи, защото никой не може да се противопостави на изискванията на живота и да спре културния прогресъ. Обаче, не трѣбва да се изпуска предвидъ едно, че за да се работи съ това счетоводство трѣбва да се познаватъ принципитѣ на общата теория на счетоводството. Човѣкъ, който познава днешното счетоводство, може лесно и бързо да работи при копирното счетоводство. Тукъ всичко се върши автоматически, обаче

все пакъ човѣкъ трѣбва да направлява и най-сложната машина; пъкъ и не трѣбва да се забравя, че нѣма машина още, която сама да състави счетоводнитѣ статии и едва ли ще има такава. Смѣтателната машина е по-пригодна въ това отношение, защото има машини дотолкова усъвършенствувани, че отбелязватъ веднага и най-малката грѣшка, като даватъ сигнали чрезъ специални звънци. Счетоводнитѣ машини сж скъпи и не могатъ да се въведатъ въ малкитѣ предприятия. Ние у насъ нѣмаме още техники, които да могатъ да ги поправятъ, затова щомъ се повреди една машина спира цѣлата работа. Би трѣбвало да има по две-три машини въ всѣко предприятие, а това ангажирва маса срѣдства. Освенъ това тукъ се изисква специално школуванъ персоналъ. Неквалифицирани работници не могатъ да опериратъ съ тѣхъ и въ случай че се наложи да отсъствува по-дълго майсторътъ-специалистъ, то значи да спре цѣлия ходъ на работата. Поради тия главно причини това счетоводство не може още да си пробие пътъ въ провинцията.

Накрай трѣбва да се упомене, че дори и машината, която има за целъ да приведе счетоводството въ редъ, не може напълно да постигне това. Има причини, които не зависятъ отъ волята на стопанина, но които оказватъ влияние върху имущественото състояние на предприятието и причиненитѣ отъ тѣхъ видоизмѣнения не могатъ да се запишатъ. По този начинъ често положението, което сочатъ счетоводнитѣ книги, се значително различава отъ действителното положение. Това сж промѣнитѣ вследствие изсѣхване, извѣтряне, овлажняване, разтегляне, а сжщо кражбитѣ и злоупотрѣбленията. Тѣзи разлики се констатираатъ само чрезъ акта на годишното приключване — оня периодически процесъ, при който претегляме или измѣрваме и обръщаме въ парична оценка всички материални ценности, къмъ която прибавяме вземанията ни (креанситѣ) и отъ получения активъ, спадаме дълговетѣ къмъ трети лица, за да намѣримъ истинския собственъ капиталъ. Наредъ съ това, споредъ вида на предприятието, по единъ или другъ начинъ ще опредѣлимъ и крайния резултатъ отъ стопанската дейность. Това е втората задача на счетоводството и може би по-главната, защото печалбата днесъ е стимулътъ на всѣка стопанска дейность; или както казва Якобъ Берхардъ: „животътъ бѣ нѣкога битие, а днесъ само търговски гешефтъ“.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

ПОГЛЕДЪ ВЪРХУ СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА СТРУКТУРА НА НАШЕТО ЗЕМЕДѢЛСКО СТОПАНСТВО

Тѣзи дни излѣзе отъ печатъ единъ голѣмъ колективенъ трудъ относно нашето земеделско стопанство подъ надсловъ „Погледъ върху социално-икономическата структура на българското земеделско стопанство“. Този трудъ е първиятъ опитъ у насъ за една все-странна характеристика на проблеми-

тъ на нашето земеделско стопанство. Въпроситѣ, които сж подложени на проучване въ този трудъ, се виждатъ отъ следния списъкъ на темитѣ и авторитѣ-участници въ казания сборникъ.

1. Орохидрографски прегледъ (Г. Гунчевъ, асистентъ по география въ университета); 2. Кратка климатична характеристика (К. Кировъ, директоръ на централния метеорологически институтъ); 3. Почви (Ив. Т. Странски,

професоръ въ университета); 4. Пътни съобщения (инж. Л. Божковъ, бившъ главенъ директоръ на желѣзницитѣ и пристанищата); 5. История на заселването и форми на селищата (Ив. Батаклиевъ, професоръ въ Университета); 6. Население (П. Вжжаровъ, началникъ на демографския отдѣлъ въ Главната дирекция на статистиката); 7. Битови черти въ селата (Хр. Вакарелски, асистентъ въ Народния етнографски музей); 8. Земедѣлието и народното стопанство (Н. В. Долински, професоръ въ Висшето търговско училище—Варна); 9. Земевладѣлскитѣ и арендни отношения (професоръ д-ръ Сл. Загоровъ, главенъ директоръ на статистиката); 10. Правното положение на селскитѣ недвижими имоти отъ гледна точка на наследственото и вещното право (д-ръ Л. Диковъ, професоръ въ университета); 11. Използуването на земята; 12. Трудътъ въ земедѣлското стопанство; 13. Характерни особености въ организацията на земедѣлското стопанство (П. Егоровъ, аграръ-икономистъ въ Статистическия институтъ за стопански проучвания въ университета); 14. Използуването на горитѣ (Т. Иванчевъ, професоръ въ университета); 15. Задълженията на българското земедѣлско стопанство (д-ръ Ас. Чолаковъ, началникъ на кредитния отдѣлъ при Българската народна банка); 16. Новитѣ бѣжански селища; 17. Комасацията на земята (Д. Гошевъ, началникъ на отдѣленieto за поземлена собственост и комасация при Министерството на земедѣлието и държавнитѣ имоти.

Редакторъ на този сборникъ е проф. Ян. С. Молловъ, който съпровожда цялата работа съ единъ предговоръ.

Този голѣмъ колективенъ трудъ представлява интересъ и самъ по себе си поради преброенитѣ въпроси, които се разработватъ отъ наши специалисти. Но този интересъ се засилва още поради това, че това из-

следване на българското земедѣлско стопанство съставлява българския приносъ къмъ една грандиозна международна научна работа.

Отъ нѣколко години насамъ се създаде една международна научна организация, която обхваща икономисти, работящи върху проблемитѣ на земедѣлското стопанство и която свиква всѣки две години международнитѣ конгреси на аграръ-икономиститѣ. По решение на третия конгресъ на аграръ-икономиститѣ, който се състоя въ 1934 г. въ Германия, отдѣлнитѣ национални групи на аграръ-икономиститѣ се задължиха да приготвятъ по единъ специаленъ трудъ върху структурата и особеноститѣ на тѣхнитѣ национални земедѣлски стопанства. Тѣзи работи трѣбваше да се приготвятъ за четвъртия международенъ конгресъ на аграръ-икономиститѣ, който неотдавна се състоя въ Англия.

Охарактеризираниятъ сборникъ представлява изпълнение на казаното задължение отъ страна на българската група на аграръ-икономиститѣ. Тази работа, която можа да се осъществи само съ грижитѣ на Стопанския институтъ за стопански проучвания при университета, ръководенъ отъ професоръ О. Андерсонъ, и при материалната помощъ на Българското икономическо дружество, излѣзе на български като брой 2/3 на „Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания“. Сжщевременно въ Германия се издава единъ малко съкратенъ преводъ на сжщата работа, подъ заглавие: „Die sozialökonomische Struktur der Bulgarischen Landwirtschaft“, herausgegeben von Yanaki St. Molloff, Professor an der Universität Sofia, Berlin 1936 (Weldmannsche Buchhandlung). Тази книга влиза въ серията Schriften der Internationalen Konferenz für Agrarwissenschaft. Вѣрваме и се радваме, че трудътъ на българската група на аграръ-ико-

номиститѣ по своето съдържание ще допринесе за опознаване на свѣта съ проблемитѣ на българското земедѣлско стопанство, а съ своето изпълнение ще засили доброто име на българската аграрь-икономическа наука.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

НАРОДНОТО НИ СТОПАНСТВО ПРЕЗЪ ПЪРВОТО ПОЛУГОДИЕ НА 1936 ГОДИНА.

Раздвижването, което бѣ констатирано презъ 1935 год., презъ настоящата година продължи съ още посиленъ темпъ. За щастие, поради голѣмото неплодородие въ задокоеанскитѣ страни, нашето земедѣлие се намира въ много по-изгодно положение, отколкото миналата година. Ценитѣ на зърненитѣ храни по всички борси показаха наистина временно, но все пакъ значително покачване съ тенденция да продължатъ хода си нагоре. Нашата реколта може да се вземе като добра, но засѣтата площъ показва известно намаление. Все пакъ страната ни може да разчита на известенъ износъ, съ който не се бърза, нито пъкъ трѣбва да се бърза. Реколтата на десертното грозде е значително по-слаба и износътъ ни ще претърпи значително намаление. За смѣтка на това реколтата на другитѣ плодове е по-добра, но тя едва ли ще може да компенсира загубата, която ще понесемъ отъ десертното грозде. Градинарството се развива добре и износътъ на неговитѣ продукти непрекъснато расте.

Индустрията сѣщо увеличава своето производство; въ сравнение съ първото шестмесечие отъ миналата година индексътъ на обема на индустриалното производство е нарасналъ съ повече отъ 10 пункта. Най-голѣмо увеличение показватъ ютената, памучната, керамичната, сапунената, електрическата, а отчасти кожарската и каучуковата индустрия. По-чувствително намаление показва само производството на пшенични

брашна, а донѣкъде и на слънчогледовото масло. За отбелязване е, че производството въ разглежданото полугодие съпоставено съ пласментитѣ е по-високо, отколкото презъ миналата година.

Значително съживяване има и въ вътрешната търговия. То се наблюдава както въ търговията на едро, така и на дребно, но при първата е много по-силно, отколкото при втората. Това е нѣщо обикновено за нашитѣ условия; търговията на дребно се оживява едва къмъ края на второто шестмесечие, когато реколтата е вече прибрана и селянинътъ разполага съ пари, за закупуване на необходимитѣ му продукти. Ето защо нашитѣ ангросисти се стремятъ да увеличатъ своитѣ запаси и се подготвятъ за предстоящия сезонъ.

При външната търговия увеличение показватъ както вносътъ, така и износътъ, но вносътъ расте много по-бързо и затова търговскиятъ ни балансъ за първото шестмесечие на текущата година се приключва съ дефицитъ отъ крѣгло 82 милиона лева. Интересно е, че почти цѣлото увеличение на вносътъ (крѣгло 80% отъ него) иде отъ Германия. Сравнено съ миналото полугодие увеличението възлиза на 48% отъ вноса. Далече следъ нея следва Полша, въпрѣки че по отношение на миналогодишния вносъ това увеличение е грамадно—325%. На голѣмо разстояние отъ тѣхъ идватъ Австрия и Унгария. Обратно, значително намаление показва вносътъ отъ Швейцария—65 мил. лв., или 65% намаление въ сравнение съ миналото полугодие; Италия—57 милиона или 87%; Испа-

ния — 34 милиона или 87%; Англия — 22 милиона или 24%; Белгия — 18 милиона или 69%; Холандия — 17 милиона или 68% и пр. Увеличението на вноса се предизвиква главно от следните стоки: текстилни материали, превозни сръдства и метални изделия, които заедно имат увеличение от кръгло 169 милиона лв., а по-малко от сурови кожи, машини, растителни масла, смоли, гуми и др.

Износът показва увеличение при следните държави: Германия — кръгло 104 милиона лв. или 15% от миналогодичния износ към нея; Англия — 90 милиона лв. или 281%; Швейцария — 32 милиона или 160%; Полша — 21 милиона или 1.500%; Испания — 12 милиона лв. или 70%, о. Малта, Белгия и др. Сега за първи път се появява и Япония, въпреки че износът към нея е само пробен и незначителен. Обаче, независимо от това увеличение, при цял ред от държави износът ни върви назад. Най-големо е намалението към Италия — 57 милиона лв. или 52% но то се дължи на санкциите и при нормализирането на търговските ни отношения с тази страна, може би ще изчезне. По-лошо е положението ни при Палестина, където намалението достига до 28 милиона лв. или 74%, а също така и при Австрия — 22 милиона лв. или 27%; Египет — Чехославия, Югославия, Съед. Щати, Дания, Гърция и други.

Най-големо увеличение през това шестмесечие показват яйцата (увеличение с 99 милиона лв. или 84%), царевичата (67 милиона лв. 1.118%), слънчогледово масло (31 милиона лв. или 310%), свинска мас (30 милиона лв. или 4.351%), месо пръсно (26 милиона лв. или 70.957%), (боб 13 милиона лв. или 68%), заклани кокошки кокошки (17 милиона лв. или 30%), сурови агнешки кожи (14 милиона лв. или 87%), полуконсервирани ягоди) 12 милиона лв. или 600%), мешини

(6 милиона или 86%), печени сливи, пръсни ябълки, дървени вжлица, фий, трици и пр., а намаление имат: тютюнът (177 милиона лв. или 35%), а въ по-малки количества просо, рапица, папириси, кюспе, розово масло, пашкули, масло, сирене и пр.

Отраден е фактът, че при задържане на германския пазар сж реализирани опитите за спечелване на нови пазари, главно английския и полския. Действително срещу това имаме и доста загуба, но като изключим Италия, тя не е особено голяма. Изобщо, нашата външна търговия се засилва, а особено износът на много продукти, които до преди само една—две години бяха без значение за него.

Цените на едро, особено тези на износните ни продукти, показват слаба тенденция на покачване, без последната да намира отзвук въ цените на дребно. Причината сж до голяма степен цените на вносните стоки, които поради намалението на валутните премии вървят надолу. Силно увеличение показва пжтническият трафик по Б. Д. Ж., но при стоките това увеличение, макар и да се проявява, е много колебливо през отделните месеци. Вследствие на настъпилото стопанско оживление имаме и малко увеличение на намиращите се въ обръщение парични знаци. Както вече споменахме, валутните премии през изтеклото полугодие сж значително намалели, особено тези за свободните валути. Увеличение показват както срочните, така и безсрочните влогове въ банките. Незначително увеличение имаме също и при пласментите, срещу намаление с 1% на лихвения процент. Броят и особено сумата на протестираните полици сж доста чувствително намалели. Изобщо навсякъде се чувствува едно подобрене и раздвижване, но тези сж още недостатъчни да събудят по-големо доверие и предприемчивост, които биха могли

да намърят отражение въ увеличането пласмента на банките.

Държавните финанси следват същото общото развитие на стопанството. Постъпленията сж чувствително увеличени и, въпреки увеличението и на разходите, дават единъ излишъкъ отъ кръгло 99 милиона лв.

Като единъ видъ барометъръ за стопанския животъ можемъ да вземемъ държавните постъпления отъ прѣжитъ данъци, акцизитъ и гербовия налогъ. За изтеклото полугодие тѣ сж дали значително по-голѣми постъпления, отколкото за миналото, но все пакъ не сж могли да достигнатъ предвидения въ бюджета размѣръ. Малко увеличение показватъ постъпленията отъ държ. имоти. Реализирани въ началото на годината два вътрешни заема сж допринесли сжщо доста много за увеличаване на постъпленията. Общо по редовния и извънредния бюджетъ сж постъпили за първото шестмесечие на 1936 г. 3.529 милиона лв. срещу 2.830 милиона за първото полугодие на 1935 год. или въ повече съ 699 милиона лв. Направенитъ за сжщото време разходи сж 3.223 милиона лв. милиона лв. за 1936 год. и 2.504 милиона за 1935 год., т. е. направени въ повече разходи за 719 милиона лв. Ако къмъ тѣзи суми прибавимъ дължимитъ отъ държавата и подлежащи на плащане заплати, пенсии и платежни заповѣди, то за първото полугодие на текущата година ще получимъ единъ дефицитъ отъ 196 мил. лв. срещу 295 мил. лв. за сжщото време на миналата година.

ОБЛЕКЧИТЕЛНИТЪ ЗАКОНИ.

Следъ дълги проучвания въ края на августъ правителството пристѣпи къмъ приемането на така нареченитъ облекчителни закони. Това е едно основно преработване и групиране на законитъ за акцизитъ и нѣкои промѣни въ нашата митническа тарифа.

Сжщественото въ наредбата—законъ е следното:

1) Унифициратъ се всички досегашни акцизни закони, съ изключение на закона за тютюна. Предвиденитъ до сега въ златни лева акцизи и патенти, събирани по опредѣленъ курсъ, се опредѣлятъ въ лева по днешната му стойностъ.

2) Запазватъ се намаленията въ размѣра на облагането съ акцизъ, направени съ наредба-законъ отъ 26 августъ т. г. Отмѣнява се акцизътъ върху нѣкои незначителни обекти.

3) Урежда се по-подробно материята по откриването и устройството на фабрики и работилници за произвеждане на подлежащи на акцизъ стоки, както и контрола върху сжщитѣ.

Освенъ това законодателтъ е преследвалъ и произвеждането на единъ голѣмъ мораленъ ефектъ върху населението — намаляване на нѣкои акцизи върху стоки отъ първа необходимостъ. Обаче, по отношение на тази задача, трѣбва да признаемъ, че положението на финансовия министъръ е било много тежко. Защото, да се намаляватъ данѣцитъ въ единъ моментъ, когато държавата е поставена въ много трудно финансово положение, е нѣщо наистина много деликатно. Тукъ би могло да се разчита само, че намаленитъ цени (и то ако намалението е чувствително) биха увеличили консумацията и по този начинъ биха могли ако не напълно, то поне отчасти да компенсиратъ загубата, понасяна отъ фиска вследствие намалението на съответнитъ облози.

Солта е продуктъ на масова консумация, особено въ селата. Намалението на нейната цена ще засегне всички, но най-много българския селянинъ. Акцизътъ върху солта до първи септември т. г. бѣше 7,50 зл. лв. за 100 кг., т. е. 112,50 кв. лв. По новия законъ той е намаленъ на 4,15 зл. лв. или превърнато въ книжни 62,25. Това дава по 50¹/₄ стотинки на

кг. солъ или при положението, че човѣкъ изразходва годишно солъ 7—9 кг. въ града и 10—12 кг. въ селото ще се получи на глава годишно 3,50—4,50 кн. лв. за градското население и 5—6 кн. лв. за селското. Значи това е едно намаление, което населението нѣма дори и да почувствува. Въ сжщностъ целъта тукъ е не да се стигне до намаление въ цената, а да се избегне влиянието на превознитѣ разноси, като цѣлото намаление ще се използва за изравняване цената на солъта въ всички краища на страната.

Подобно е положението и при петрола, който се употребява главно въ селата. Ние внасяме петролъ за консумация срѣдно 19 до 19,5 мил. кг. годишно. Съгласно изследванията на Статистическия институтъ за стопански проучвания, консумацията на петрола се разпредѣля пропорционално между населението, т. е. 75% за селото и 25% за града. При тази база се получава срѣдно 3—3,300 кг. петролъ на глава отъ населението. До 1 септември за 1 кг. се плащаше мито, акцизъ и пр. 4,25 лв., а съгласно новия законъ ще се намалятъ съ 1,05 лв. на кг. Следователно, намалението и тукъ е толкова малко, че то не би могло да се почувствува като облекчение отъ населението, нито пъкъ поради поевтиняването ще увеличи консумацията на въпросния продуктъ.

Въ сѣвсемъ друга свѣтлина се открива въпросътъ за бензина и газъола. Търсенето на тѣзи продукти се отличава съ своя значителенъ еластичитетъ и едно намаление въ тѣхната цена би могло при благоприятни условия да се компенсира съ увеличение на консумацията.

Бензинътъ плащаше до 7,40 лв. данъци на кг. По новия законъ тѣ се намаляватъ на 4,42 лв. или се получава едно намаление отъ крѣгло 3 лв. на кг. или къмъ 3,75—4 лв. на литъръ. Съответнитѣ цифри за газъола,

сж 8,91 и 3,78, т. е. едно намаление отъ 5,13 лв. на кг. Въ сжщностъ новото намаление едва ли би имало сжщото въздействие, както при бензина, защото до началото на тази година акцизътъ върху газъола бѣше много низкъ (3 зл. лв. за 100 кг.) и общо данъчнитѣ тяжести на кг. газъолъ възлизаха на 1,08 зл. лв. Грамадното увеличение датира отъ 1 януарий 1936 год., така че новото намаление колкото и голѣмо да бѣде то, не може да изравни сегашното положение съ миналогодишното; данъцитѣ за 1 кг. газъолъ си оставатъ все пакъ съ 2,70 лв. по-високи, отколкото миналогодишната. По тази причина новото намаление на акциза на газъола се явява по-скоро като единъ корективъ на допуснатото преди нѣколко месеца прѣкомѣрно облагане, отколкото едно продиктувано отъ новитѣ условия намаление.

Намалението акциза на виното и материалитѣ, отъ които се вари ракия, е сжщо едно връщане къмъ положението отъ 1935 г. съ изключение на винената калъ и виното, предназначени за варене на ракия, които иматъ 0,25, съответно и 0,50 лв. намаление на литъръ. Това се прави съ огледъ на тежкото положение на българскитѣ винопроизводители. Друга концесия сжщо въ тѣхна полза е разрешението да се добива плодовъ спиртъ само отъ вина, съ което се цели да се намѣри пласментъ за слабитѣ и развалени вина.

Значително намаление въ облагането е дадено и при гвоздеитѣ, които сж сжщо единъ масовъ продуктъ. За обикновенитѣ гвоздеи намалението е къмъ 1,40—1,50 лв. на кг., нѣщо което вече би могло да се почувствува отъ населението. Но понеже търсенето на гвоздеи не притежава никакъвъ еластичитетъ, то поевтиняването не може да подтикне къмъ увеличаване на консумацията и следователно цѣлата загуба отъ това нама-

ление ще падне въ тежестъ на фиска.

Новиятъ законъ дава известни предимства на мѣстното производство на оцетъ и оцетна киселина, които облага малко по леко отъ внасянитѣ отъ странство (108 кн. лв. за литъръ съ 100% киселинностъ на чуждитѣ и 80 кн. лв. на българскитѣ).

Министерскитѣ съветъ си запазва правото да опредѣли максималнитѣ продажни цени на едро за всички стоки, които подлежатъ на облагане съ акцизъ. Желанието на правителството тукъ е да докара предвиденитѣ намаления до самия консуматоръ, а сжщо така и да го запази отъ обременяването му съ нови тежести вследствие повишаването обложитѣ на нѣкои стоки съ широка консумация (вълненитѣ и памучни платове).

Сжщевременно фабрицитѣ, които произвеждатъ обложенитѣ съ акцизъ стоки, се поставятъ подъ прѣкия надзоръ на Министра на финанситѣ. Наистина, контролъ имаше и до сега, но се отнасяше само до облагането на произведенитѣ стоки, а за въ бждеще той се простира и върху самия производственъ процесъ. Всѣка нова фабрика или работилница за производство на нѣкои отъ облаганитѣ съ акцизъ стоки, за да може да се учреди и почне да функционира трѣбва да получи разрешение отъ Министра на финанситѣ. Въ сжщность, това е едно повторение на постановленията, прокарани чрезъ усвоената отъ правителството политика срещу преситеността въ индустрията ни.¹⁾

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

МОНЕТНАТА РЕФОРМА ВЪ ФРАНЦИЯ.

Мѣроприятитѣ на Франция въ областта на валутата привличатъ основателно свѣтовното внимание, като наново подигатъ въпроситѣ, какъ ще се отразятъ тѣзи нови валутни реформи на френското народно стопанство и на свѣтовнитѣ економически процеси.

Преди всичко трѣбва да установимъ въ какво се състои споменатата валутна промѣна. Златниятъ франкъ — Поанкаре, установенъ на 25 юний 1928 год., бѣше стабилизиранъ като златна монета, която съдържа 65,5 милиграма злато. Сегашниятъ франкъ — Леонъ Блумъ, теглото на който ще се опредѣли въ бждеще съ правителственъ декретъ, трѣбва да има златно тегло отъ 43 до 49 милиграма. Отъ обстоятелството, че законътъ не опредѣля точното златно тегло на новия франкъ, а на правителството се предоставя правото да манипулира въ това отношение — макаръ и гра-

ницитѣ на тази манипуляция да сж точно опредѣлени — ясно проличава вече, че Франция възнамѣрява да трѣгне, въ областта на своята валутна политика, по пътищата на Съединенитѣ Штати, а не да се придържа къмъ английския образецъ. Другояче казано, идеята за „управляванитѣ пари“ се наложи и въ Франция, въ прѣки че опитътъ на С. Шати трѣбваше да изстуди всѣка ревностъ къмъ манипуляция съ монетата, защото реалнитѣ постижения на С. Ш. сж далечъ отъ онова, на което сж се надѣвали авторитѣ на този опитъ, и много далечъ отъ онѣзи радостни перспективи, които е рисувалъ теоретикътъ на идеята за регулираната валута, прочутиятъ ученъ и професоръ Irving Fisher.

Новиятъ франкъ ще загуби отъ 25

¹⁾ Бел. ред. За да покрие загубитѣ си, фискътъ обложи съ 3% стойността на памучнитѣ и вълненитѣ платове. Индустриалцитѣ фактуриратъ този облогъ и го прехвърлятъ върху консуматоритѣ.

до 33% отъ предишното си златно тегло. Ако курсоветъ на лирата стерлинга и долара си останатъ непромѣнени, а това се прокламира като едно отъ условията, които предизвикаха прокараната френска валутна реформа, то курсътъ на новия франкъ ще се равнява на около 100 франка за една лира стерлинга и на около 20 франка за единъ доларъ.

Правителството има възможностъ да опредѣли веднага точното златно тегло на новия франкъ и съответно съ това точнитѣ курсови отношения спрямо лирата стерлинга и долара, но има право само временно да установи максималнитѣ граници на ампутицията, на която ще се подложи френската монета, като опредѣли легалната и точната стабилизация по-късно, следъ като колебанията на курса посочатъ на правителството на каква точно величина да се стабилизира франкътъ.

Неотдавнашнитѣ валутни реформи въ различнитѣ държави познаватъ и първия и втория отъ посоченитѣ пж-тища. Така, напиримъръ, Белгия при управлението на Ванъ Зееландъ, приложи първия начинъ, а С. Ш. при администрацията на Рузвелтъ предпочетоха втория пжтъ. Изглежда, че сега Франция избира американския примѣръ, което проличава отъ установяването на единъ стабилизационенъ фондъ отъ 10 милиарда франка, който трѣбва да помогне за единъ ефикасенъ контролъ надъ колебанията на франка спрямо лирата стерлинга и долара.

Banque de France, която се разпоглежда съ този стабилизационенъ фондъ, придобива нови съществени функции, както въ областта на концентрацията на цѣлата френска златна наличностъ, така и въ областта на движението на златото.

Всичкитѣ френски поданици се задължаватъ да декларирайтъ намиращото се у тяхъ злато надъ 50 гр.

и да дадатъ сведения относно всичкитѣ операции съ злато и валута, които тѣ сж извършили презъ 20—26 септемврий. Всичкото това злато и девизи ще се реквизирайтъ отъ държавата, като курсовата разлика отиде въ полза на държавата.

Износътъ, вносътъ и търговията съ злато въ юлчета и въ монети може да ставатъ само следъ получено разрешение отъ Banque de France.

Официалната мотивировка на новата реформа се свежда къмъ твърдението, че се има предвидъ едно валутно съглашение между Франция, Англия и С. Ш. съ цель да се стабилизирайтъ курсоветъ на валутитѣ на казанитѣ държави и съ това да се възстанови валутния миръ, който ще доведе до съживяване на международната търговия. Поради това правителството на народния фронтъ отрича, че ние имаме една проста девалвация на френския франкъ, а твърди, че имаме работа съ едно международно валутно съглашение относно взаимнитѣ курсове на франка, лирата стерлинга и долара, съглашение, което не е било възможно да се постигне презъ време на свѣтовната стопанска конференция, поради което и се свърши така печално тази коференция. Но въ отличие отъ голѣмитѣ международни съглашения, сегашното валутно съглашение между Франция, Англия и С. Ш. не е облъчено, преди всичко, въ форма на писменъ договоръ между казанитѣ държави, а, отъ друга страна, това съглашение не опредѣля окончателно стабилизацията на лирата стерлинга и долара, но изключва възможности-тѣ за репресивни понижения въ курсоветъ на лирата стерлинга и на долара отъ страна на Англия и на С. Ш. въ отговоръ на пониженото златно съдържание на новия френски франкъ.

Както и да се отнасяме къмъ френ-

ската валутна реформа, не може да се отрече, че това съглашение има грамадно значение, не само защото при неговото отсъствие репресалиите от страна на Англия и на С. Щ. биха могли да унищожат от самото начало всичките резултати от прокараните валутни мероприятия на Франция, но и защото такова едно монетно съглашение или „монетен мир“ означава край на валутната война между стерлинговия и златния блокове, война, която извънредно много затрудняваше преодоляването на сегашната световна стопанска криза, и дава надежда за по-нататъшни международни стопански съглашения, които могат съществено да допринесат за стопанското, социално и политическо възстановяване. Защото валутната промяна във Франция излиза далеч зад френските държавни граници, както това се вижда вече от простия факт, че веднага след станалото във Франция редът други държави намалиха златното съдържание на своята монета, както това направиха Холандия, Швейцария, Чехословашко, а вероятно ще направят и другите държави от златния блок.

Би било, обаче, наивно да се смъта, че френската реформа е само следствие от стремежа на правителството Леон Блум към възстановяване на нормалното функциониране на световното стопанство. Колкото и да са силни тези стремежи, те, сами по себе си, не биха накарали Франция да тръгне по казания път или, във всеки случай, това не би станало нито в момента, когато тази реформа се извърши, нито в формата, в която тя се въплъти.

За станалата монетна реформа във Франция имаха решаващо значение обстоятелства, които не са толкова свързани с чисто паричните условия, колкото с общите социално-стопански условия на сегашна Фран-

ция. Наистина, запазването на скъпата монета във Франция — още през времето на стабилизацията на франка от Поанкаре, много специалисти подчертаваха, че легализованият курс на френския франк е много висок и с това Франция се обрича на големи трудности, поради изкуственото засилване на скъпотията — стана много неизгодно за нейната позиция във световното стопанство. Това изпъкна с голяма яснота след като избухването на световната стопанска криза предизвика навсякъде рязко спадане на цените, което спадане най-малко може да се понесе от едно народно стопанство с високо равнище на националните цени, какъвто е случаят тъкмо с Франция. Ако стопанската криза не беше до скоро така остро чувствувана във Франция, то това се обяснява с особеностите на нейното народно стопанство, като имаме предвид, че, от една страна, Франция е една колониална империя, която притежава богати с индустриални сурови материали колонии, а, от друга страна, че и в самата метрополия земеделските и неземеделските клонове на народното стопанство са разпределяни доста хармонично. Но с самото начало на световната криза външната търговия на Франция посочва чувствително понижение, за което немалко значение има високото равнище на френските цени, последствие до известна степен от скъпата национална валута. Когато, обаче, отначало Англия, а по-сетне и Съединените Щати обезцениха своите монети, конкурентоспособността на френските износни стоки на световния пазар получи тежък удар.

— Преди няколко месеца положението наново се влоши извънредно силно, защото с идването на власт на правителството на Народния фронт във Франция се започнаха психологическо-социални процеси, които неот-

странимо прѣчатъ на френското народно стопанство да запази своитѣ и безъ това доста разклатени позиции. Развѣрна се стихия отъ класови работнически борби — порой отъ стачки въ невиджани до тогава форми доведе до значително покачване на стойностнитѣ разноси въ френската индустрия: покачването на работническитѣ заплати, намалението на работния день (40-часовата седмица), платенитѣ задължителни отпуски на работницитѣ и т. н., всичко това означаваше, че френскитѣ стоки ставатъ още по-скъпи и диспаритетътъ между френскитѣ и свѣтовнитѣ цени става още по-голямъ. Това, на свой редъ, не можеше да не влоши френския търговски баланс, защото, ако високитѣ национални цени прѣчатъ на френския износъ, то високото ниво на вътрешнитѣ френски цени импулсира вноса на по-евтини чужди стоки. Наредъ съ това уплашенитѣ френски капиталисти (окупация на индустриалнитѣ предприятия отъ страна на стачкуващитѣ работници!) започнаха да търсятъ по-сигуренъ пласментъ на своитѣ капитали — последнитѣ започнаха да бѣгатъ отъ Франция въ голѣми количества. Въ резултатъ на всичко това само за 1½ месеца (отъ началото на августъ до срѣдата на септемврий) Banque de France наново загуби 2½ милиарда франка. Положението стана много сериозно и дори опасно въпрѣки грамадния златенъ резервъ на френския емисионенъ институтъ, тъй като неговитѣ 52,7 милиарда франка ще се намалятъ съ 3 милиарда къмъ края на годината, когато настѣпва падежа на френския дългъ къмъ Англия. Ще останатъ по-малко отъ 50 милиарда франка, намалението на които може да попрѣчи на Франция да защити свой париченъ апаратъ, безъ да говоримъ за тѣхната роль, като резервъ въ случай на външно-ополитически затруднения.

Ние смѣтаме, че тъкмо тѣзи труд-

ности, т. е. трудноститѣ отъ социално-стопанско естество, спрямо които паричнитѣ затруднения сѣ само резултати и последици, предизвикаха сегашната девалвация на френския франкъ, колкото и да е била тази мѣрка нежелателна за влиятелнитѣ сега въ Франция социалистическа и комунистическа партии, като се страхуваха и се страхуватъ, че обезценението спрямо златото франкъ ще предизвика покачване на ценитѣ, което отъ своя страна ще доведе до нови борби за повишение на работническитѣ заплати.

Разбира се, много е мжно да се предскажатъ последицитѣ на станалата девалвация на франка. Въ това отношение може само да се скициратъ общитѣ черти на бъдещето развитие. Преди всичко налага се да разгледаме тѣзи последици отдѣлно за държавното и отдѣлно за народното стопанство.

Държавното стопанство — френскиятъ фискъ — ще има несъмнено голѣми изгоди отъ девалвацията, защото златнитѣ резерви ще се подложатъ на една преоценка споредъ новия курсъ на монетата, което ще даде на правителството новъ грамаденъ резервъ отъ 20 милиарда франка. Ако и да изглежда прекалено твърдението на противницитѣ на сегашната френска властъ, че тѣзи 20 милиарда франка сѣ били главния импулсъ на правителството, което стои предъ голѣми бюджетни дефицити, за прокарването на девалвацията, то въ всѣки случай възможността да се освободи на време правителството отъ кошмара на грамаднитѣ бюджетни дефицити и възможността съ тѣзи отъ небето паднали грамадни срѣдства да се организиратъ голѣми обществени работи, които ще позволятъ да се настанятъ безработнитѣ на работа, играятъ известна роль въ решението за девалвацията. Много по-сложни сѣ възможнитѣ по-

следствия за френското народно стопанство. Въроятността за покачване равнището на френските цени е толкова голяма, че правителството е готово да прокара заедно с закона за девалвацията и законът за подвижните скъли на работническите заплати, т. е. последният да се покачват автоматически и успоредно с нарастването равнището на цените. Наистина, френският парламент отхвърли тѣзи подвижни скъли, защото това би означавало, че френските стоки ще поскапнат и за външната търговия и за търговския баланс на Франция девалвацията не би донесла никакви изгоди. Но отхвърлянето на подвижните скъли оставя отворена възможността от постоянни и остри борби на работническото за запазване на сегашната им реална заплата. Наистина, правителството предвижда много решителни мѣрки за борба срещу скъпотията и спекулата, но ефикасността на административното въздействие върху движението на цените е, след всички горчиви опити, много съмнителна.

Ако не настѣпи, растежът на цените то девалвацията ще засили френската търговия и ще привлече отново спадналият въ последно време поток от туристи. Но и тогава френската държава стои пред голями трудности, защото с едната ръка френското правителство изкуствено поддържа цените на земеделските произведения над нивото на световните цени, а с другата, чрез девалвацията, се мѣчи да ги понижи. Само преди няколко месеца с голями борби и затруднения се прокара политиката на защита на националното земеделско стопанство, а сега се реализират мѣрки, които могат да доведат до прѣко противоположни последствия. Съ тѣзи противоречия френското правителство ще трѣбва да се справя и си-

гурно при това ще има да преодолява много големи мъжнотии.

Много тежко ще понесат последствията на станалата дефлация всички спестители, кредитори и изобщо хора с фиксирани доходи. За Франция, класическа страна на спестовността, милиони спестители, които ще видят загубена значителна част от своите златни спестявания и влогове, не ще реагират благожелателно на прокараната реформа. Затова пъкъ, обратно, длъжниците ще спечелят от обезценката на монетата, което има голямо значение за индустриалните предприятия: тѣ ще се освободят от значителна част на своите задължения без да платят нищо.

Основният проблем — дали девалвацията на франка ще доведе до раздвижване на световната търговия и чрез това ще предизвика счупване на кризата — остава открит. Защото, дори да предположим, че Англия, Съединените Щати и Франция наистина сж преминали към валутен мир, който мир ще спазват, остават Германия, Италия, Япония, които не проявяват желание да преоценят и намалят златното съдържание на техните монети. А въ самите споразумѣли се страни има много вътрешни сили, които могат да обезсилят последиците на прокараната валутна реформа.

ДВЕСТЕТЕХЪ ФАМИЛИИ НА ФРАНЦИЯ.

За да се схванат истинските причини за голѣмото недоволство на френския народ от ръководството на френската банка, а също така и да се надзърне въ задкулисите работи на един от най-големите емисионни институти въ свѣта, трѣбва да се вникне малко по-дълбоко въ механизма, който до вчера движеше банковия апарат, а чрез него цялото френско народно стопанство.

До скоро управлението на банката бѣ въ ржцетѣ само на една малка група хора. Това бѣха членове на около двесте фамилии, които повече отъ единъ вѣкъ наследствено влизаха въ управлението на Френската банка. До узаконяването на новия правилникъ, тѣ образуваха общото събрание на банката и имаха изключителното право да избиратъ петнадесеттѣхъ регенти и тримата цензори. Последнитѣ образуваха заедно съ управителя и двамата подуправители управителния съветъ и имаха поголъмо влияние, отколкото назначенитѣ отъ държавния глава управителъ и подуправители, тѣй като решенията се вземаха съ болшинство на гласоветѣ. Често изникваха тежки конфликти между емисионната банка и държавата. Но не бѣше само това. Тази малка групичка отъ хора си бѣ създавала великолепно привилегировано положение, което често биваше въ вреда на новитѣ стопански дейци. По този начинъ срещу тѣзи финансови феодалы се опълчваха както земеделци, така занаятчи и индустриалци, па дори и нѣкои банкери.

Борбата срещу „двестеттѣхъ фамилии“ е въ сжщностъ една агитация срещу Френската банка. Френската банка е основана въ 1800 год. съ единъ капиталъ отъ 30 мил. франка. Презъ 1857 год. капиталътъ, увеличаванъ нѣколко пжти, е достигналъ 182,5 мил. франка, на която сума възлиза и днесъ. Съ закона отъ 24 Жерминалъ 11 Френската банка придоби изключителното право на банкнотната емисия. Това право е продължено презъ 1918 год. до 31.XII 1945 год. Много постановления на статута на Френската банка сж еднакви съ тѣзи на другитѣ емисионни банки. Но има и други, които сж характерни само за нея. Така, напримеръ, управителътъ трѣбва да притежава 100 акции отъ банката, а двамата подуправители по 50. Най-важна

роля въ управлението на банката се падаше на „регентския съветъ“, който се състоеше отъ 15 члена, задължително собственици по на 30 акции. Сжщо такова количество трѣбва да притежаватъ и тримата цензори. Срещу тѣзи постановления е било мжчно да се възрази, тѣй като принадлежащитѣ къмъ управлението на банката лица е трѣбвало да бждатъ заинтересувани за добрия вървежъ на банковитѣ работи.

Това, което различаваше особено статута на Френската банка отъ тѣзи на другитѣ емисионни банки, бѣше постановлението, че въ общото събрание се допусчатъ само 200 отъ най-голъмитѣ акционери. Това чисто плутократическо постановление бѣше засилено отъ практиката, която бѣше възприела, щото всемогщиятъ „регентски съветъ“ да бжде избранъ изъ между тѣзи 200 акционери на общото събрание. Тѣ именно представляваха „двестетѣхъ фамилии“, които народътъ считаше, че владѣятъ стопански и финансово Франция. Ние ще помжчимъ да обяснимъ, до колко сж оправдани тѣзи упрѣци.

Наполеонъ I бѣше опредѣлилъ числото на регентитѣ на 15, като трима отъ тѣхъ трѣбваше да бждатъ чиновници отъ финансовото управление, а 5 да се избиратъ отъ търговскитѣ и индустриалнитѣ кржгове. По този начинъ бѣше осигурено едно мнозинство отъ 8 души, безъ да сж били сложени каквито и да било начала за останалитѣ 7 члена. Ржководството на банката е имало, следователно, напълно свободна ржка по отношение избирането на тѣзи 7 души и то е използвало тази свобода, като е избрало още въ началото 5 банкери въ съвета. Това е било много естествено, понеже голѣма частъ отъ акционерния капиталъ е билъ набавенъ отъ банкерскитѣ срѣди. Отъ тогава насамъ е станало традиция да се избиратъ банкери въ

регентския съветъ и то отъ срѣдитѣ парижкитѣ голѣми банки, поради което отъ 130 год. се повтарятъ имената: Хотингеръ, Мале, Мирабо, Ной-флицъ и Вернесъ, къмъ които се прибави и името на Ротшилдъ презъ 1855 год. Споменатитѣ фамилии сж заемали мѣстата въ регентския съветъ по наследство отъ баща на синъ. Тѣзи 6 банкери заедно съ 5 представители отъ търговскитѣ и индустриални срѣди, сж истинскитѣ заповѣдници на Френската банка. Въ това отношение, тримата членове отъ Финансовото министерство играятъ по-скоро една второстепенна роля. Съ течението на времето, при избора на 5-тѣ членове започватъ да се предпочитатъ кандидатитѣ на индустриалцитѣ предъ тѣзи на търговцитѣ.

Дейността на членоветѣ на „регентския съветъ“ се състои най-вече въ контролиране отношенията между банката и държавното съкровище, следъ това въ контролиране и направление на вътрешния париченъ пазаръ, сжщо така и въ провѣряване на постѣпващия за реесконтитане поличенъ портфейлъ. Що се отнася до първата частъ на задачата му, която се състои въ контролиране ангажиментитѣ на съкровището къмъ банката, трѣбва да се признае, че регентскиятъ съветъ е извършвалъ повече отъ съвестно. Странно е обстоятелството, обаче, че известни банкери, въ качеството имъ на регенти, иматъ правото на вето по отношение на постѣпващитѣ за реесконтитане полици. Това облагодетелствува онѣзи регенти, които сж едновременно банкери и сконтанти, защото тѣ сж първи и най-добре информирани за всѣка промѣна въ сконтовитѣ проценти и други ценни за търговския свѣтъ сведения. Тѣзи регенти сж едновременно сѣдци и заинтересувани страни въ не малко случаи, когато постѣпилиятъ портфейлъ съдър- жа и полици на тѣхнитѣ собствени

банкови предприятия. Тукъ въпросъ не се касае само за тѣхнитѣ полици, но и за тѣзи на тѣхнитѣ колеги отъ други банковни предприятия, понеже никой отъ регентитѣ нѣма да има смѣлостта да стане неприятелъ на своитѣ колеги отъ страхъ да не последватъ при удобенъ случай отмжжения. Въ повечето случаи не може да се получи една ясна представа на тѣзи преплетени отношения, които биха могли да бждатъ разнищени само отъ едно зорко око.

За да не се простираме по-надълго, достатъчно е да отбележимъ, че 12 отъ членоветѣ на „регентския съветъ на Френската банка“ взематъ участие въ управленията на 96 отъ най-големитѣ и важни дружества въ страната: 31 банки, 9 желѣзопѣтни дружества, 8 осигурителни дружества, 8 паравозни дружества, 7 металургически предприятия, 8 минни дружества, 6 предприятия за електрическа индустрия, 12 предприятия за химическа индустрия и 7 различни други предприятия. Много естествено е, че Френската банка не може да си достави по-добъръ поличенъ портфейлъ, но все таки това положение подлежи на критика не защото носи рискове за банката, но защото създава монополно положение на приближенитѣ до „регентския съветъ“.

Монополното положение на дванадесетѣхъ регенти се състои най-напредъ въ тѣхната осведоменостъ за предстоящи промѣни въ сконтовия процентъ. Едно кимване къмъ близкостоящитѣ предприятия, и тѣ веднага нагаждатъ сконтовитѣ си операции съобразно съ предстоящата промѣна. Монополното положение се изразява и въ пълнитѣ сведения, които членоветѣ на регентския съветъ добиватъ за сѣлжитѣ и финансовото положение на различнитѣ фирми, което имъ дава възможностъ да спѣватъ конкурентитѣ и да облагодетелствуватъ приближенитѣ. Това нанася чес-

то пжти голѣми и непоправими загуби за френското народно стопанство. Членоветѣ на парижкитѣ „голѣми банки“ сж твърде много вкаменѣли въ тѣхнитѣ търговски принципи. Тѣ не схващатъ нуждитѣ на новото време, не сж били никога наклонни да се приспособяватъ къмъ модерното развитие, тѣй като тѣ считатъ подобни компромиси несъвмѣстими съ тѣхнитѣ разбирания за търговска традиция. Банкитѣ, търговскитѣ предприятия, осигурителнитѣ дружества, тежката индустрия, химическата и електрическата индустрии, това сж стопанскитѣ отрасли, които интересуватъ „голѣмото банкерство“ и въ които то взема участие. Всичкитѣ други индустриални предприятия, колкото и да сж отъ значение за народното стопанство, не сжществуватъ за него.

Никжде по свѣта не сжществувал клубъ, билъ той и съ най-феодалния режимъ, който да се ползува съ таква изключителни права, както „регентския съветъ“ на Френската банка. Ако това систематическо ограждане засягаше само членоветѣ на парижкото „голѣмо банкерство“, то би било една частна работа, съ която тѣ трѣбваше сами да се справятъ. Но когато сжщитѣ мжже сж най-влиятелнитѣ членове въ регентския съветъ на френската банка, тази работа добива общественъ интересъ, тѣй като френското народно стопанство страда, поради твърдоглавото придържане къмъ остарѣли принципи и отчуждаване отъ текущитѣ нужди на модерното развитие. Дейността на регентския съветъ на банката е която спѣва голѣми, значителни и цвѣтящи индустрии въ тѣхното развитие, било че систематически ги държи далечъ отъ финансовитѣ източници на банката, било че имъ затруднява твърде много пжтя къмъ тѣхъ.

Това сж причинитѣ за голѣмото не-

доволство отъ „регентския съветъ“, което постепенно обхвана все по-голѣма частъ отъ населението и доведе до нѣколко значителни промѣни въ статута на Френската банка.

ПОЛОЖЕНИЕТО НА ПШЕНИЦАТА НА МЕЖДУНАРОДНИЯ ПАЗАРЪ.

Голѣмото спадане въ ценитѣ на земеделскитѣ продукти, което достигна своя максимумъ при зърнитѣ храни, предизвика редица мѣроприятия отъ страна на заинтересуванитѣ държави. Производството и търговията съ зърнени храни станала предметъ на разисквания въ редица конференции, гласуваха се множество резолюции и препоръки, но въпрѣки всичко кризата при последнитѣ продължи да сжществувала. Нѣщо повече дори, тя застрашавала съ ново и още по-голѣмо задълбочаване. Констатациитѣ, които сж били направени на състоялата се въ Лондонъ въ края на юлий конференция на международния съвещателенъ комитетъ за пшеницата, сж пълни съ песимизъмъ.

Конференцията е намѣрила, че установената вече тенденция на намаление на международната търговия съ пшеница продължава да се засилва. Причината тукъ не е само промѣната въ вкушетѣ и начинитѣ на хранене, както се мислѣше отначало, но и стремежътъ почти на всички държави да разширятъ колкото се може повече мѣстното производство. При това увеличението на производството се постига по два пжтя: или чрезъ увеличението на засѣтатата площ или, пъкъ, кждето това е невъзможно, чрезъ увеличение на рандемана. Въ това отношение интересенъ примѣръ ни дава Германия, която отъ страна — вносителка на пшеница, днесъ споредъ една английска оценка на тази годишната ѣ реколта, е достигнала до положението да задоволи напълно своитѣ нужди

и евентуално да реализира единъ незначителенъ остатъкъ за износъ. Още по-интересенъ е случая съ Чехославия, която сжщо отъ вносителка на пшеница е достигнала до положението да реализира грамадни излишъци за износъ. Съгласно изявленията на чехословашкия делегатъ на конференцията, Чехославия е решила да намали съ 25% засѣтата съ пшеница площъ, защото мѣстното производство е надминало значително вътрешната консумация.

Отраденъ фактъ представлява само спадането на международнитѣ запаси до нормалното имъ равнище. Но за съжаление е било констатирано, че това спадане не се дължи на нѣкакво системно намаляване на производството, а на изключително неблагоприятнитѣ климатически условия презъ последнитѣ години. Въ С. Щати сушата и горещинитѣ сж унищожили почти половината отъ реколтата на пролѣтната пшеница и сж нанесли значителни повреди на царевичата и другитѣ култури. Въ по-добро състояние е само зимницата, реколтата на която е удовлетелна. Общо се пресмѣта, че цѣлото тазгодишно производство на пшеница заедно съ старитѣ запаси, възлизаци кржгло на 150 мил. бушела, ще бждатъ достатъчни за покриване на вътрешнитѣ нужди. Но поради несигурността въ реколтата на другитѣ зърнени храни, главно на царевичата, предполага се, че значителна частъ отъ пшеницата ще бжде употребена за фуражъ и Америка, най-крупната износителка на пшеница, ще бжде принудена тази година да внесе къмъ 40—50 мил. бушела.

Положението още повече се влошава отъ поведението на Русия. Последната, поради слабата реколта, а много вѣроятнo и поради желанието си да се запаси съ известно количество храни, вследствие несигурността въ международното положение,

се въздържа отъ продажба на пшеница. Но дори и да изнесе известни количества на пазаря, тѣ въ никой случай не могатъ да бждатъ поголѣми отъ миналогодишнитѣ.

Въ Аржентина неблагоприятнитѣ атмосферни условия сж попрѣчили много на полскитѣ работи. По тази причина е била засѣта само половината отъ миналогодишната площъ. Въ Канада реколтата е сжщо незадоволителна, но все пакъ отъ тамъ би могълъ да се очаква значителенъ износъ. Въ по-добро състояние се намиратъ дунавскитѣ страни, които заедно съ Канада ще бждатъ може би единственитѣ износители тази година. Общиятъ експортенъ излишъкъ на странитѣ-производителки се оценява на около 555 милиона бушела при една налична нужда за вносъ отъ странитѣ—консуматорки отъ около 535 мил. бушела. По този начинъ търсенето и предлагането се почти балансиратъ. Обаче, несигурността на реколтата въ Америка и особено въ Аржентина създаватъ доста безспокойства и нервностъ на международнитѣ пазари. Ценитѣ презъ последния месецъ показватъ значително покачване. Презъ августъ на борсата въ Винипегъ цената за 1 бушелъ пшеница е била 103 цента срещу 84 $\frac{3}{4}$ цента презъ сжщото време миналата година.

Конференцията е дошла до заключение, че като изключимъ горнитѣ непредвидени и чисто случайни обстоятелства, ако положението все още не е лошо, то се дължи изключително на изкуственитѣ мѣрки при всички държави. Но това положение, естествено не може да трае дълго и следъ премахването на изкуственитѣ мѣрки, новото спадане въ цената ще бжде неминуемо. Ето защо, сегашното временно подобрене не трѣбва да ни измамва, а е нужно още отъ сега да се взематъ мѣрки за избѣгването на приближаващата се катастрофа.

ВЛИЯНИЕТО НА КРИЗАТА ВЪРХУ СПЕСТОВНОСТЪТА. Цифрите сж дадени въ милиони отъ съответнитъ валути.

Отъ настѣпването на свѣтовната криза общо е убеждението, че свѣтътъ непрекъснато обеднява. Дори голѣми стопански дейци и политици не се стѣсняватъ да подчертаватъ това въ своитъ речи и изявления. И то е много естествено. Не може да се говори за забогатяване тогава, когато фабрицитъ спиратъ своята дейность, когато хиляди кораби оставатъ въ бездействие, привързани на кейоветъ въ голѣмитъ свѣтовни пристанища, когато милионни армии отъ безработни сж осждени на едно мизерно съществуване.

И все пакъ, колкото и парадоксално да изглежда това, свѣтътъ особено презъ последнитъ години, съвсемъ не обеднява. Достатъчно е да хвърлимъ единъ погледъ на влоговетъ въ спестовнитъ каси на поважнитъ страни, за да се убедимъ въ това. Тукъ ще дадемъ нѣколко цифри въ подкрепа на горното. За база вземаме юлий 1929 г., т. е. времето преди свѣтовната криза и сравняваме съ началото на 1936 година.

Влоговетъ въ спестовнитъ каси въ свѣта.		1929 г.	1936 г.
Д ѣ р ж а в и			
1. Австралия		215,9	221,2
2. Аржентина		96,8	106,1
3. Австрия		778,0	1446,0
4. Англия		409,0	603,0
5. Белгия		5438,0	10725,0
6. България		684,0	2339,0
7. Германия		9010,0	13933,0
8. Гърция		386,0	2752,0
9. Дания		2126,0	2169,0
10. Египетъ		4,1	9,3
11. Естония		3,4	10,1
12. Италия		13893,0	*)
13. Канада		67,0	69,0
14. Летония		3,6	53,3
15. Полша		401,0	670,0
16. Португалия		1271,0	2463,0
17. Румжния		198,0	2263,0
18. Швеция		284,0	502,0
19. Швейцария		1817,0	2674,0
20. Съед. Щати		4392,0	5188,0
21. Унгария		55,0	109,0
22. Финландия		4036,0	5500,0
23. Франция		33972,0	63129,0
24. Холандия		608,0	868,0
25. Чехославия		18208,0	21464,0
26. Чили		236,0	414,0
27. Югославия		106,6	886,0
28. Южна Африка		6,7	15,8
29. Япония		3479,0	5203,0

*) Отъ месецъ августъ 1935 год. поради санкциитъ сведенията не се публикуватъ.

СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

Списание на Българското икономическо дружество, Год. 35, кн. 6
Д-ръ К. Бобчевъ — Върху ценитъ на българскитъ индустриални произведения; Ж. Т. Бурилковъ — Проблемитъ на захарното производство въ чужбина и у насъ; Д-ръ Б. Янчулевъ — Положение на държавнитъ финанси; Хр. Ст. Хинковъ — Дейността на Българската земеделска и кооперативна банка; Д-ръ Хр. Пѣевъ — Българскитъ външни държавни дългове и външната ни търговия; Л. Янковъ — Монетниятъ проблемъ въ Франция.

Кн. 7. Проф. Сл. Загоровъ — Намалението на раждаемостта въ България — причини и последици; Ас. Кемилевъ — Банковото дѣло въ България презъ 1935 година; А. Христовъ — Стопанското положение на България презъ първото полугодие на 1936 година. Известия на закл. експертъ-счетоводители, Год. 5, бр. 7—8. Общинитъ и двойното счетоводство; В. Герилевски — Разнитъ балансови стойности и тяхното приложение при балансовитъ оценки; Д-ръ Б. К. Дамияновъ — Протестираны полици и пр.

СПИСАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ ВИСШ. ТЪРГ. УЩЕ—ВАРНА
ГЛ. РЕДАКТОРЪ СТ. ЧОЛАКОВЪ, РЕДАКТОРИ: ИВ. ПАНДОВЪ, Ж. ПОПОВЪ.

Въ списанието се печататъ статии и монографии, третиращи народостопански и частностопански въпроси. Работитъ се отпечатватъ завършено и не може да бждатъ по-голѣми отъ 1½ кола. Хонораръ 80—100 лв. на страница — по преценка на редакционния комитетъ. Ржкописи не се връщатъ. Адресъ на редакцията: Висш. търг. уще, Варна.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана въ 1896 год.

подъ гаранция на държавата — собствено
здание въ София, ул. „Московска“ № 19

Събрани влогове 2,150,000,000

(два милиарда и сто и петдесет милиона) лв.

Спестовни книжки въ
обръщение: 530,000

Приема влогове и изплаща при центр.
си управление въ София и всички теле-
графо-пощенски станции въ страната

ОТДЪЛЪ: ПОЩЕНСКА
ЧЕКОВА СЛУЖБА

Оборотъ презъ 1935 год. — 1,300,000 опе-
рации на 4 милиарда и 750 милиона лева

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

ОСНОВАНА ВЪ 1879 ГОД.

Капиталъ 500.000.000 — Запаси 1.251.782.014 лв.

УПРАВЛЕНИЕ ВЪ СОФИЯ

22 КЛОНОВЕ И 88 АГЕНТУРИ,

които се разпредѣлятъ по области, както следва:

БУРГАСЪ: Айтосъ, Анхиало, Василико, Карнобатъ, Карабунаръ, Малко-Търново.

ВАРНА: Провадия.

ВИДИНЪ: Бѣлоградчикъ, Кула.

ВРАТЦА: Берковица, Бѣла-Слатина, Кнежа, Мездра.

ГАБРОВО: Севлиево, Тръвна.

ГОРНА-ОРЪХОВИЦА: Тръмбешъ.

ДУПНИЦА: Горна-Джумая, Петричъ, Свети Врачъ.

КЮСТЕНДИЛЪ: Земенъ.

КЪРДЖАЛИ: Дарж-дере, Егри-дере, Кошу-Кавакъ, Мастанлъ, Ортакъой.

ЛОМЪ: Козлодуй, Орѣхово, Фердинандъ.

ПЛЪВЕНЪ: Ловечъ, Луковитъ, Тетевенъ, Троянъ, Червенъ-Брѣгъ, Ябланица.

ПЛОВДИВЪ: Борисовградъ, Брѣзово, Дйовленъ, Карлово, Ивайлов-градъ, Асеновградъ, Чирпанъ, Чепеларе.

РУСЕ: Балбунаръ, Бѣла, Кеманларъ, Попово, Разградъ.

СВИЩОВЪ: Гара Левски, Никополъ.

СЛИВЕНЪ: Котелъ, Стралджа.

СОФИЯ: Брѣзникъ, Ихтиманъ, Новоселци, Ботевградъ, Перникъ, Пирдопъ, Радомиръ, Самоковъ, Сливница, София — бюро Три Кладенци, Трънъ.

СТАРА-ЗАГОРА: Казанлъкъ, Нова-Загора, Раднево, Симеоновградъ.

ТАТАРЪ-ПАЗАРДЖИКЪ: Бѣлово, Лжджене, Неврокопъ, Панагюрище, Пещера, Разлогъ.

ТЪРНОВО: Дръново, Елена, Павликени, Стражица, Сухиндолъ.

ХАСКОВО: Любимецъ, Свиленградъ, Харманлий.

ШУМЕНЪ: Търговище, Каспичанъ, Нови-Пазаръ, Османъ-Пазаръ, Преславъ, Смедово.

ЯМБОЛЪ: Елхово, Каваклий.

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕР. БАНКА

ОСНОВЕНЪ КАПИТАЛЪ И ЗАПАСНИ ФОНДОВЕ

1,009,000,000 ЛЕВА

Обслужва съ кредитъ земеделскитѣ стопанства, земеделскитѣ кредитни и потребителни кооперативни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и воднитѣ синдикати; занаятчиитѣ и занаятчийскитѣ кооперации; популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи.

Доставя земеделски орджия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, синъ камъкъ за прѣскане и предпазване лозята и овощнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали и др.

Посрѣдници за продажба и износъ за чужбина на земеделски произведения, събирани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни и консервирани зеленчуци, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ; мешини, сахтиянъ, килими и др.

Застрахова земеделскитѣ култури срещу природнитѣ стихии и добитъка срещу смъртъ и злополука.

Извършва всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия.

СЕДАЛИЩЕ И

УПРАВЛЕНИЕ

ВЪ СОФИЯ

100 клона и 48 агенции въ всички производителни, земеделски градове и села.

180 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-кредитна служба.

Постоянна кооперативна изложба въ София — произведения на занаятчийски производителни кооперации и на занаятчии, членуващи при популярни банки, и подвижна занаятчийска изложба въ всички по-голѣми центрове въ Царството.

СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ ВЪ БЪЛГАРИЯ

СЕДАЛИЩЕ СОФИЯ

Собствено здание на площадъ „Славейковъ“ № 7

Телефони: 19-65, 34-85, 38-90

Основанъ на 22 май 1915 година

Капиталъ 33,865,000 ————— Фондове 17,118,000

ОБЕДИНЯВА И КРЕДИТИРА СЛЕДНИТЪ БАНКИ:

Айтосъ, Акчаръ, Видинско, Александрово, Ловчанско, Александрово, Бѣлоград-чишко, Банишорска, София, Банкя, Софийско, Банско, Батакъ, Пещерско, Борисово, Поповско, Бреница, Б.-Слатинско, Брусарци гара, Бръзово, Пловдивско, Бъркачово, Б.-Слатинско, Бѣлг. Изворъ, Луковитско, Бѣглежъ, Плѣвенско, Бѣжаново, Луковитско, Бѣла, Бѣла-Слатина, Бѣлени, Свищовско, Бѣлица, Разложко, Бѣлово гара, Бѣлоградчикъ, Бѣлоземъ гара, Варна, приморска, Василовци, Ломско, Видинъ, Враца, Вѣлчидолъ, Провадийско, Вѣлчидръмъ, Ломско, Върбица, Преславско, Върбовка, Севлиевско, Вършецъ, Берковско, Гигънъ, Никополско, Гложене, Тетевенско, Голинци, Ломско, Горна-Джумая, Горни-Джбникъ, гара, Горна-Орѣховица, Горско-Сливово, Севлиевско, Градецъ, Котленско, Гулянци, Никополско, Гѣлжбово, гара Две-Могили, Дебелецъ, Търновско, Дерманци, Луковитско, Джулюница, Г.- Орѣховско, Доленъ, Чифликъ, Варненско, Д.-Джбникъ, Плѣвенско, Долно село, Кюстенд., Долни-Цибъръ, Ломско, Драганово, Г.-Орѣховско, Дразъ-махла, София, Дралфа, гара, Дръново, Елхово, Земенъ, гара, Златарица, Еленско, Златица, Златоградъ, Исперихъ, Камено, Бургаско, Казанлъкъ, Калтанецъ, Г.-Орѣховско, Карлово, Карнобатъ, Каспичанъ, гара, Карменъ, гара, Кесарево, Г.-Орѣховско, Килифарово, Търновско, Клисурса, Берковско, Кнежа, Орѣховско, Княжево, Соф., Ковачевецъ, Поповско, Комарево, Карнобатско, Константинъ, Еленско, Копривщица, Койнаре, Б.-Слатинско, Костенецъ, гара, Красно-село, София, Крушовица, Плѣвенско, Кричимъ, гара, Кубратъ, Кюстендилско, Левски, гара, Лесидръвъ, Тетевенско, Ловечъ, Лозенецъ, София, Лозица, Никополско, Ломъ, Луковитъ, Лѣсковецъ, Лѣтница, Лѣхчево, Любленъ, М.-Вършецъ, М.-Търново, Междене, Мездра, Михайлово, Момчилградъ, Муселиево, Мжглишъ, Неврокопъ, Несебъръ, Никополъ, Новачене, Нова-Загора, Новоградецъ, Н.-Село, Омортагъ, Орѣховица, Орѣхово, Павликени, Панагюрище, Пелишатъ, Перникъ, Перущица, Петричъ, Петърница, Пирдопъ, Плачковци, Пловдивъ, Подуени, Поляне, Попово, Поповица, Преславъ, Провадия, Раднево, Радомиръ, Разлогъ, Разградъ, Райково, Романъ, Ружинци, Русе, Самуилъ, Св. Врачъ, Свиленградъ, Свищовъ, Симеоновградъ, Синделъ, Сливенъ, Смолянъ, Смѣдово, Срѣдецъ, Созополъ, Сунгуларе, Сопотъ, Ст.-Загора, Стражица, Стралджа, Сухиндолъ, Телишъ, Теодосиево, Тетевенъ, Тополовградъ, Торосъ, „Тракия“ кооп. сдруж. София, Троянъ, Тръмбешъ, Тръвна, Търговище, Търново, Угърчинъ, Устово, Фердинандъ, Харманлий, Хитрино, Царева-Ливада, Царево, Ценово, Ч.-Брътъ, Шипка, Широка-Лѣжа, Шуменъ, Ябланица, Якоруда, Жгленъ, Писарово, Ясенъ, Дѣлб. долъ, Орѣшакъ, Батановци.

СЪЮЗЪ НА НАРОДНИТЪ КООПЕРАТИВНИ БАНКИ

София, Славянска 3, входъ отъ ул. Бенковски
Телефони № № 51-57 и 51-53

Кредитна централа обединяваща 47 популярни банки въ

Берковица	Ивайловградъ	Плѣвень
Бичкиня	Криводолъ (Ломско)	Радомиръ
Бобошево	Крумовградъ	Русе
Борисовградъ	Кърджали	Ракитово
Бургасъ	Ломъ	Самоковъ
Варна	Любимецъ	Севлиево
Видинъ	Наежда	Сливница
Габрово	Нови-пазаръ	Стара-Загора
Долна-баня	Новоселци	Тръвна
Джебелъ	Пазарджикъ	Фердинандъ
Дупница	Панчарево	Хасково
Елена	Пирдопъ	Ябълково
Етropole	Пловдивъ	Ямболъ

София	—	Софийска популярна банка
"	—	Ючбунарска популярна банка
"	—	Пенсионерска кооперат. банка
"	—	Собственишка " "
"	—	Търговска " "
"	—	Чиновническа популярна банка
"	—	Обединени популярни банки
"	—	Домоприитежателска банка

Членове — кооператори	50,000
Разполагаеми срѣдства	220,000,000
Пласментъ	825,000,000
Собствени срѣдства	305,000,000
Влогове	710,000,000

Извършва всички банкови операции

Приема влогове

БЪЛГАРСКА ТЪРГОВСКА БАНКА

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО — ОСНОВАНО 1895 ГОДИНА

Капиталъ лева 60,000,000

Резерви лева 30,000,000

Централа въ София—седалище въ Русе. Комитетъ въ Парижъ : бул. Сень-Жерманъ, 280
КЛОНОВЕ ВЪ СОФИЯ : Централенъ клонъ — ул. Гр. Игнатиевъ, 14. Клонъ Ючъ-Бунаръ — бул. Драгоманъ, 17. Клонъ „Халитъ“ — бул. Мария Луиза, 35.

КЛОНОВЕ ВЪ ПРОВИНЦИЯТА : Бургасъ, Варна, Габрово, Ломъ, Пловдивъ, Попово, Русе, Сливенъ, Стара-Загора, Тръвна, Търново, Фердинандъ, Хасково, Черв.-Бръгъ, Шуменъ, Ямболъ.

Кореспонденти въ всички голѣми градове въ България и чужбина.

Извършва всѣкакви банкови операции.

Приема срочни и безсрочни влогове.

Касетки подъ наемъ на износни условия при Централния Софийски клонъ.

Телеграфически адресъ : „ТЪРГБАНКЪ“

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

Основано съ участието на Държавата

ОТОРИЗИРАНЪ КАПИТАЛЪ ЛВ. 250,000,000

Централа въ София, ул. Лега № 7

Клонове въ : Ючъ-Бунаръ—София, Подуене—София, Асеновградъ, Айтосъ, Бургасъ, Варна, Владиславъ, Враца, Габрово, Г.-Орѣховица, Дупница, Кюстендилъ, Кърджали, Ломъ, Лѣджене, Пловдивъ, Плѣвенъ, Перникъ, Провадия, Русе, Свищовъ, Сливенъ, Ст.-Загора, Севлиево, Търново, Пазарджикъ, Тръмбешъ, Хасково, Шуменъ, Ямболъ.

Кореспонденти въ всички градове въ България и въ странство. Клоновете и агентуритъ на Българската Народна Банка въ всички мѣста, кждето банката нѣма клонове, изпълняватъ кореспондентската служба, като приематъ търговски и спестовни влогове и допускатъ използването при тѣхъ на разрешени кредити за смѣтка на Банка Български Кредитъ А. Д.

Извършва всички банкови операции, като : Скъптъ на търговски полици ; откриване на текущи смѣтки срещу депо на търговски портфейлъ и държавни ценни книжа ; инкасо на полици ; гаранции за търгове ; покупко-продажба на камбио ; преводи за България и странство.

Приема влогове : срочни и безсрочни въ текущи смѣтки и по спестовни книжки и пр.

Специална служба за КАСЕТКИ подъ наемъ въ своето модерно инсталирано хранилище при износни условия.

Телеграфически адресъ : „БЪЛКРЕДЪ“

КРЕДИТНА БАНКА KREDITBANK

СОФИЯ — SOFIA

Клонове въ Русе — Варна — Пловдивъ

КАПИТАЛЪ И ЗАПАСЕНЪ ФОНДЪ ЛЕВА

70,500,000

АФИЛАЦИЯ НА

Deutsche Bank Diskonto-Gesellschaft и на банковата кжща
S. Bleichröder, Берлинъ

**ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ**

Телеграфенъ адресъ: „КРЕДИТБАНКЪ“

ИТАЛИЙАНСКА И БЪЛГАРСКА ТЪРГОВСКА БАНКА

София, ул. Леге № 2

Телегр. адресъ: БУЛКОМИТЪ

Телефони: 1472, 1055, 127

КАПИТАЛЪ 40,000,000 ЛЕВА

Обикновенни и извънредни резерви

22,000,000 лева

Основана отъ Банка Комерчияле Италияна, Милано

Капиталъ 700 милиона лирети

Съ клонове и сътруд-

нически банки въ:

цѣла Италия, Лондонъ, Нью-Йоркъ, Цариградъ, Парижъ, Марсилия, Букурещъ, Виена, Будапеща, Прага, Варшава, Швейцария, Египетъ, Южна Америка и пр.

Всички банкови операции при най-износни условия

Даване подъ наемъ съкровищни касетки

Издаване специални пътнически чекове за странство.

ФРАНКО-БЕЛГИЙСКА И БАЛКАНСКА БАНКА

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

Капиталъ 75,000,000 лева

Резерви 25,146,100 лева

Основана съ участието на Banque Belge pour l'Etranger, Брюкселъ (филиала на Société Générale de Belgique), Banque de l'Union Parisienne, Парижъ, Wiener Bank-Verein, Виена, Oesterreichische Credit Anstalt für Handel und Gewerbe, Виена, Ungarische Allgemeine Creditbank, Буда-Пеща.

Централно седалище: СОФИЯ

Клонове: ВАРНА, ВИДИНЪ, РУСЕ

Афилиация: Българо-Белгийска Банка, Бургасъ

Извършва всъкакви банкови операции

Телеграфически адресъ: ФРАНКОБЕЛЖЪ

Притежава модерно инсталирано помѣщение съ касетки за съхранение на ценности.

БЪЛГАРСКА ГЕНЕРАЛНА БАНКА

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

ОСНОВАНО ВЪ 1906 ГОДИНА ОТЪ

Banque de Paris et des Pays-Bas, Paris, Banque Commerciale Hongroise de Pest, Budapest

Капиталъ лв. златни 50,000,000 напълно внесенъ

Централа: СОФИЯ

Булевардъ „Дондуковъ“ № 23

Телефонъ № № 140, 479, 1168, 1183

Комитетъ въ Парижъ, бул. Сенъ Жерменъ 280

Клонове: БУРГАСЪ, ВАРНА, ЛОМЪ, ПЛОВДИВЪ И РУСЕ

Телеграфически адресъ: ГЕНЕРАЛБАНКЪ

Кореспонденти въ всички градове въ България и въ чужбина

Извършва всъкакви банкови операции, а именно: Приема влогове срочни и безсрочни, скотира, приема въ депозитъ и инкасира търговски полици, купува и продава за своя и чужда смѣтка ценни книжа, девизи, и чужди монети, извършва обикновени и телеграфически преводи въ провинцията и въ странство, отпуща авансъ срещу залогъ на титри, търговски портфейлъ, стоки, издава кредитни писма за страната и чужбина и т. н.

Специално уредена служба за приемане парични влогове, както по спестовни книжки, така и по текущи смѣтки.

„БЪЛГАРИЯ“

И-во Българско Застрахователно д-во

Бълг. Общо Презастрахователно д-во

Застраховатъ и презастраховатъ

Животъ

Пожаръ

Транспортъ

Злополука

Кражба

Автомобили

Гражд. отговорностъ

Земетресение

Експлозия

Мятежи

Спортни рискове

Аероплани

Всѣкакъвъ видъ застраховки

БЪЛГАРИЯ Е ЗАПЛАТИЛА
ОБЕЗЩЕТЕНИЯ ДО СЕГА НАДЪ
5,100,000,000 ЛВ.

НАРОДНО ОСИГУРИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

„БАЛКАНЪ, ПОЖАРЪ и ТРАНСПОРТЪ“

Основано въ 1885 година

ОСИГУРЯВА: здания, стоки и мебели срещу щети отъ пожаръ и експлозия, както и срещу земетресения. Съ участие въ печалбитъ.

ОСИГУРЯВА: срещу кражди и чрезъ взломъ, мятежъ. Съ участие въ печалбитъ.

По транспортъ носи рискъ по преноса на стоки, мебели и багажъ по сухо и по море при най-износни условия.

Балканъ „ЖИВОТЪ“

ОСИГУРЯВА: човѣшки животъ при най-нови модерни комбинации за въ случай на смъртъ, зестри, капитали и пр.

ДАВА кооперативно участие въ печалбитъ.

ОСИГУРЯВА срещу ЗЛОПОЛУКА — единична и колективна — за случай на смъртъ, инвалидностъ и временна неспособностъ за работа, срещу много низка премия.

Общо преосигурително друнество „Балканъ“

ПРЕОСИГУРЯВА при контрактни условия мѣстни, чуждестранни д-ва по Пожаръ, Животъ, Транспортъ, Злополука и пр.

Общитъ гаранции на Д-вата надминаватъ 500,000,000 лева.

— Деятелни представители се назначаватъ въ всѣко време отъ дирекциитъ на дружествата.

УЧИТЕЛСКА КАСА

ПЪРВО ОБЩО КООПЕРАТИВНО ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО
КЛОНОВЕ:

„ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ И ЗЛОПОЛУКА“

осигурява при сравнително евтини
премии и при най-износни условия

основано е въ 1903 година.

Днесъ Учителската каса има осигуренъ капиталъ надъ 450,000,000 лева,
набрани резерви 70,000,000 лева и брои повече отъ 30,000 души чле-
нове — учители, чиновници, търговци, земеделци, занаятчии и други.

ОСИГУРЕТЕ ЖИВОТА И ИМОТА СИ САМО ПРИ

УЧИТЕЛСКАТА КАСА

Въ всѣка околия и всички по-голѣми селища
има инспекторъ-аквизитори или деятель.

Телефони: Управление 659 и 4003 Общи телефони 304 и 626

Централа — София, пл. „Славейковъ“ № 1.

„ВИТОША“

БЪЛГАРСКО ЗАСТРАХОВАТЕЛНО ДРУЖЕСТВО

— С О Ф И Я —

Площадъ Александъръ I. Телефони: 32-77, 17-07 и 8-16

Основано 1914 година

съ гаранции надъ 70,000,000 лева

ЗАСТРАХОВА:

ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ И ТРАНСПОРТЪ

ПРИ НАЙ-ЛИБЕРАЛНИ УСЛОВИЯ.

„ВИТОША“ работи при тѣсното сътрудничество на най-мощ-
ната застрахователна група на Континента „Фе-
никсъ“ — Виена.

„ВИТОША“ презъ последнитѣ нѣколко години обедини за-
страхователната работа на д-вата: Слънце, До-
бруджа, Ориентъ, Градиво, Звезда и Родина.

Деятелска мрена изъ цѣлото царство.

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО СП. ЗАСТРАХОВ. ДРУЖЕСТВО

Клонове: ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ, ЗЛОПОЛУКА

Извлъчение изъ отчета на дружеството за операциятѣ му презъ 1935 год.

Клонъ ЖИВОТЪ

Застрахованъ капиталъ	1,510,000,000
Новосключени застраховки	216,000,000
Изплатени { смъртни случаи	11,200,000
загуби: { изтекълъ срокъ	30,400,000
откупени полици	8,400,000
	50,000,000

Клонъ ПОЖАРЪ

Новосключени застраховки съ премии	3,405,000
Събрани премии по нови и стари застраховки	11,884,000
Изплатени щети	2,100,000

Клонъ ЗЛОПОЛУКА

Новосключени застраховки съ премии	135,000
Събрани премии по нови и стари застраховки	360,000
Изплатени щети отъ злополука	46,000

Резерви и фондове къмъ 31. XII. 1935 г. — Резерви и преносъ премии по тритѣ клона, запасенъ фондъ по тритѣ клона и фондове: благотворителенъ, предвидливостъ, несъбираеми вземания и др. — 530,720,000.

Отъ 1 августъ 1935 г., въ съдружие съ Учителската взаимноосигурителна и спомогателна каса, дружеството въведе нова застрахователна комбинация за снабдяване съ жилище. — Печалбитѣ на Чиновническото кооп. сп. застрахователно дружество сж предназначени за общеполезни цели: даване парична помощъ на бедно-болни дружествени членове, подпомагане благотворителни и общеполезни начинания, създаване лъчебни курортни станции за нуждающи се болни дружествени членове и пр.

ВИКТОРИЯ-БЕРЛИНЪ

Застрахователно дружество

Клонове:

Франция, Тунисъ, Турция, Норвегия, Белгия, България, Палестина, Ромъния, Дания, Чехия, Португалия, Австрия, Унгария, Холандия, Испания, Египетъ, Швеция, Гърция, Сирия, Кипъръ, Финландия, Иракъ, Персия.

Представителства въ царството:

Пловдивъ, Русе, Варна, Плѣвень, Сливенъ, Бургасъ, Ямболъ, Казанлъкъ, Шуменъ, Горна-Джумая.

Дирекция за България

София — ул. „Славянска“ № 3-а

**ЗА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
ЗАСТРАХОВКИ
ПРЕДПОЧИТАЙТЕ ПОЛИЦИТЪ**

— на —
ДРУЖЕСТВО

„ОРЕЛЪ“

Условия кратки и ясни
Премии най-износни

„OREL“

Bulg. Allg. Versicher. Ges. Sofia

„ПЕТРОЛЪ“

Българско Акционерно Д-во за търговия и индустрия

ЦЕНТРАЛА ВЪ СОФИЯ, КЛОНОВЕ
И ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА ВЪ
ВСИЧКИ ГРАДОВЕ ВЪ СТРАНАТА

ДОСТАВКА И ПРОДАЖБА

НА ВСЪКАКВИ

ПЕТРОЛНИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

ТЕЛЕФОНИ ВЪ СОФИЯ:

Дирекция: 315 и 5347.

Продажби: 1998 и 6324.

Складъ: 750.

**1-ва БЪЛГАРСКА КОНЦЕСИОНИРАНА
ФАБРИКА ЗА ЮТЕНИ ИЗДѢЛИЯ**

„КИРИЛЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

ВАРНА

Фабриченъ складъ — С О Ф И Я

пл. „Бански“, 6

**Произвежда: ЗЕБЛА (кеневири), ТОРБИ (чували),
ТЮТЮНЕВЪ АМБАЛАЖЪ, ЮТЕНИ КАРПЕТИ (пжтеки)
и КИЛИМЧЕТА. — ЧИСТО ВЪЛНЕНИ КИЛИМИ, КИЛИМ-
ЧЕТА и ПЖТЕКИ ПЕРСИЙСКИ ТИПЪ.**

**Ленени пжтеки, брезенти,
канафаца, памучни и ленени
платове, плюшове, астрагани,
каракюли, кадифета и др.**

**ТЕЛ. { ФАБРИКАТА 2771
 МАГАЗИНА 2717**

Телеграми-КИРИЛЪ

ФАБРИКА
„ТЕКСТИЛЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО — ВАРНА

ПРОИЗВОДСТВО на ПЛАТНА и ПРЕЖДИ

ТЕЛЕФОНЪ № 2922, 2921

ФАБРИКА
„ЦАРЬ БОРИСЪ“

Акционерно дружество — Варна

ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ПРЕЖДИ

ТЕЛЕФОНЪ № 25-12, 25-13.

БЪЛГАРСКО АКЦИОНЕРНО Д-ВО

„ГРАНИТОИДЪ“

за електрически, индустриални и минни
предприятия

Капиталъ 750,000,000 лева

Резервенъ капиталъ 50,000,000 лева

ПРОИЗВОДСТВО НА
ЕЛЕКТРИЧЕСКА ЕНЕРГИЯ
ПОРТЛАНДЪ — ЦИМЕНТЪ
ГИПСЪ — АЛАБАСТЪРЪ
и пр.

Добиване на каменни въглища отъ мина
„ПИРИНЪ“

За телеграми:

„Гранитоидъ“

СОФИЯ

Телефони №-ра 644, 2427, 3597 и 3598.

ДЪРЖАВНИ МИНИ

Поржките за вжглища на държавните учреждения, персонала при сжщитѣ, както и за всички други клиенти се изпълняват при следните цени за тонъ, франко вагонъ Минитѣ:

I. Мина Перникъ

ГОЛЪМИНА И ВИДЪ	I-я зона до 250 тариф. клм.	II-я зона отъ 251 до 410 тариф. клм.	III-я зона отъ 411 тариф. клм. нагоре
Едри	400 (370) лв.	380 (350) лв.	360 (330) лв.
Срѣдни	300 (270) „	280 (250) „	260 (230) „
Ситни	170 — „	150 — „	130 — „
Ситни промити . .	220 — „	200 — „	180 — „
Пляна	80 — „	70 — „	60 — „
Брикети	500 (450) „	480 (430) „	460 (410) „

II. Мина Бобовъ Долъ

Едри . . . 430 (400) лв. Срѣдни . . . 330 (300) лв. Ситни . . . 130 лв.

III. Мина Марица

СУРОВИ ВЖГЛИЩА

Едри 220 лв.
Срѣдни 180 лв.
Ситни 50 лв.

СУШЕНИ ВЖГЛИЩА

Пресети . . . 380 лв.
Ситни 80 лв.

Ценитѣ за „МАРИЦА“ и „БОБОВЪ ДОЛЪ“ се отнасятъ за всички зони.

Ценитѣ означени въ скоби сж сезонни и важатъ за поржки, дадени отъ 1. априлъ до 31. юлий т. г. до колкото могатъ да бждатъ изпълнени до 15 августъ т. г. включително.

Намалението отъ 30 лв. на тонъ се отнася само за вжглищата кач. ЕДРИ и СРѢДНИ и само за минитѣ Перникъ и Бобовъ Долъ, а намалението отъ 50 лв. на тонъ се отнася само за БРИКЕТИТѢ произвеждани отъ Мина Перникъ.

Отъ Минитѣ

ЗАХАРНА Ф-КА И РАФИНЕРИЯ ВЪ РУСЕ

АНОНИМНО ДРУЖЕСТВО

ФАБРИКА ВЪ РУСЕ

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО

— СОФИЯ —

ул. „Алабинска“ № 54, телефонъ 17-99

Телеграфически адресъ: „ЗАХАРРУСЕ-СОФИЯ“

ДВОЙНО РАФИНИРАНА ЗАХАРЬ

Кристалъ (пѣсѣкъ), бучки, анг. кубове,
брашно и грисъ

въ различни амбалажи

ОБЩЪ СЪЮЗЪ

на бългр. земеделски кооперации — София

ул. Раковски 103

Телеграфически адресъ „Кооператоръ“

ОБЕДИНЯВА

32 районни кооперативни съюзи
и 1250 земеделски кредитни
кооперации, съ крѣгло 200.000
членове — земеделски стопани,

Изпаса въ Германия: зеленчуци, плодове,
яйца, животински произведения и др.

Внася отъ Германия: синъ камъкъ, колониални
стоки, машини и машинни части и други.

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ИНДУСТРИЯ И ТЪРГОВИЯ

„ИВ. К. КАЛПАЗАНОВЪ“-ГАБРОВО

Вълнена предачна тъкачна фабрика за шаеци и сукна

Производство на солидни чисто вълнени платове, шаеци, сукна и камгарни шаеци. — Доставчикъ на българския царски дворъ.

Дипломи медали златни и сребърни отъ изложенията въ Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

ФАБРИКА „АЛЕКСАНДЪРЪ“

Телеграфически адресъ: АЛЕКСАНДЪРЪ — ГАБРОВО

ПРОИЗВОДСТВО НА:

Щрайхгарни платове и шаеци; камгарни платове — рипсове, атлази и шевиоти отъ мѣстни и одрински вълни; габардини, шевиоти и атлази отъ готови европейски преди отъ № 45 до № 56 за дамски и мъжки дрехи; бѣли и цвѣтни преди отъ мѣстни и чужди вълни.

Почетенъ дипломъ, златни и сребърни медали отъ изложенията въ Парижъ, Чикаго, Пловдивъ, Анверсъ, Русе, Лондонъ.

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
„УСПЪХЪ“

ФАБРИКА
ЗА
ВЪЛНЕНИ ПРЕЖДИ И ПЛАТОВЕ
ГАБРОВО

ПРОИЗВОДСТВО НА РАЗНИ ВИДОВЕ ВЪЛНЕНИ
ПЛАТОВЕ, ПРЕЖДИ ЗА
ТРИКОТАЖЪ, ЗА ГАЙ-
ТАНИ, КИЛИМИ И ДР.

Основана 1888 година

Телеграф. адресъ: „УСПЪХЪ“ — ГАБРОВО
ТЕЛЕФОНЪ № 28.

Телефони: София — 13-41; Пловдивъ — 248

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
ЗА ВЪЛНЕНИ ПЛАТОВЕ

ФАБРИКА
„ТРОИЦА“
ГАБРОВО

Производство на шрайхгарни и камгарни плат ве отъ чиста
вълна: за балтони, зимни и лѣтни дамски
и мъжки костюми, спортни платове отъ най-
разнообразни десени, одеала, дебели вълнени
жекартни платове за домашни килими, по-
стелки и др.

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО ЗА ВЪЛНЕНИ ПЛАТОВЕ
ФАБРИКА „НАДЕЖДА“

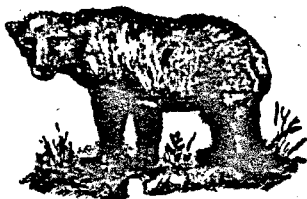
ПРОИЗВОДСТВО

на платове отъ чиста вълна за: балтони, зимни
и лѣтни дамски и мѣнжки костюми.

СКЛАДЪ ВЪ СОФИЯ — Ц. САМУИЛЪ № 113

Тел. 55-99

ПАМУЧНО-ТЕКСТИЛНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО
ФАБРИКА „ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“ - ГАБРОВО
ЗАПАЗЕНА МАРКА „МЕЧКА“

Производство на бѣлени платна, зефири и бархети, американи и
оксфорди, докове, чаршафлъци, панамы, дюшекълъци и др., хасета
и габардини, пупляни, финни зефири, пикета и др.

Главно представителство София

П. М. ПИЗАНТИ & Сие

УЛ. СЕРДИКА № 12

„ХРИСТО К. КОННИЛЕВЪ & СИНОВЕ“

А. Д.

**ПАСМАНТЕРИЙНА
ФАБРИКА И ПРО-
ДАЖБА НА ВЪЛНЕНИ
ПРЕЖДИ И ГАЙТАНИ**

ПРОИЗВОДСТВО:

Разни видове плетени и
тъкани ластици за жартieri
и тиранти, едножични и дву-
жични дантели, разни па-
муци, вълнени и копринени
шийрити, шнурове, връзки
за обуца и всички видове
артикули за българската
народна носия.

ХРИСТО МЕТЕВЪ - ГАБРОВО

**ФАБРИКА
ЗА**

ПАМУЧНИ ПЛАТОВЕ

**КОЖАРСКА ФАБРИКА
СТОЯНЪ НАНЕВЪ & СИНОВЕ**

ПРОИЗВОДСТВО НА:

юфть, марокинъ, боксъ,
шевро, гюдерии, хромови ка-
ишки, ударни ремъци, гъонъ

**ФАБРИКА
ЗА**

**КОЖЕНИ ИЗДЪЛИЯ НА
РАЧЕВЪ & РАДЕВЪ**

РАЧЕВЪ & РАДЕВЪ - ГАБРОВО

ФАБРИКА ЗА ОПИНИ КОЖИ И КОЖЕНИ ИЗДЪЛИЯ.

**ПРОИЗВОДСТВО НА
ВСИЧКИ ВИДОВЕ
ФИННИ КОЖЕНИ ИЗ-
ДЪЛИЯ. ОБРАБОТКА
НА КОЖИ ЗА МЕБЕЛИ
И ДР.**

КОЖАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
„БРАТА ИВАНЪ КАЛПАЗАНОВИ“
ГАБРОВО

КОЖАРСКА

ФАБРИКА

Телеграф. адр.: БР. КАЛПАЗАНОВИ — Габрово
Златни медали: Пловдивъ 1892 г. и Лиежъ 1905 г.
Почетни дипломи: Русе 1898 г. Лондонъ 1907 г.

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
„ХРИСТО В. МАРОКИНДЖИЕВЪ и С-ВЕ“

КОЖАРСКА ФАБРИКА
Основана 1887 година

Сребъренъ медаль — Пловдивъ 1892 год.

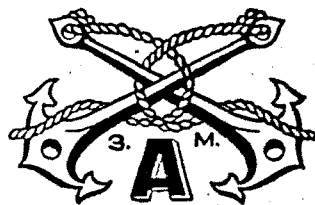
Златенъ медаль — Лондонъ 1907 год.

Телеграф. адресъ: МАРОКИНДЖИЕВЪ — ГАБРОВО
Телефонъ № 40.

КОЖАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

„Пенчо К. Боневъ“

КОЖАРСКА ФАБРИКА

Телеграф. адресъ: ПЕНЧО БОНЕВЪ — Габрово

Телефонъ № 119

Сребъренъ медаль отъ Лиенското изложение

ПЪРВА БЪЛГАРСКА ПЛЕТАЧНА ФАБРИКА
„БЯДЪЩНОСТЪ“
 ГАБРОВО

Оонована 1907 год.

Придворенъ доставчикъ

ПРЕДАЧНА ФАБРИКА
„ОРЕЛЪ“ А.Д.

ОСНОВАНА 1911 Г.

ГАБРОВО

Всички видове въл-
 нени прежди за сел-
 ския и градски пазари

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
 ЗА ИНДУСТРИЯ И
 ТЪРГОВИЯ

„БРАТЯ П. Х. СТОЙЧЕВИ“

Предачница за финни
 вълнени прежди.

Централа Габрово — Клонъ София,
 ул. Ц. Борись 71.

Телеграфически адресъ: Хаджи
 Стойчеви — Габрово.

Телефонъ № 78 и 21.—Награди: Ли-
 версь—1894 год. Пловдивъ—1892 г.
 Чикаго—1893 год. Парижъ—1900 г.
 Лондонъ—1907 год. Русе.

ВИСШЕ ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

ПРИ ТЪРГОВСКО-ИНДУСТРИАЛНАТА КАМАРА ВЪ ГР. ВАРНА

Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частнитѣ, общественитѣ и държавнитѣ предприятия и учреждения. Дава теоретически и практически знания на кандидати за преподаватели въ разнитѣ видове търговски училища.

Разработва общественно-стопанскитѣ и търговско-техническитѣ науки изобщо и съ огледъ на икономическия животъ на страната. Дава възможностъ на търговци, на стопански дейци и на чиновници отъ разни области да изучатъ нѣкои специални дисциплини или чужди езици.

За студенти се приематъ лица, завършили гимназия или сръдно търговско училище, съ минималенъ успѣхъ, опредѣлянъ въ началото на всѣка година отъ Академическия съветъ.

Курсътъ на учението е тригодишенъ (6 семестра). Свършилиятъ съ дипломъ изпитъ получаватъ правата на лица съ висше образование. Записванията ставатъ отъ 1 до 25 октомврий срещу свидетелства: зрѣлостно, кръщелно, медицинско и за сѣдимостъ. Таксата за учение 1250 лв. за семестъръ.

Отъ такси се освобождава само единъ малтъкъ процентъ крайно бедни студенти и то отъ началото на III семестъръ. Начало на учебнитѣ занятия — следъ есенната изпитна сесия.

Дисциплини и упражнения

I. Търговско-технически:

Обща теория на счетоводството, специални счетоводства, теория и критика на баланситѣ, търговско смѣтане, политическа аритметика, търговска кореспонденция, организация на предприятията, стокознание, упражнения и семинаръ по счетоводство, търг.-технически семинаръ (счетоводство, баланс, експертизи и законодателство), упражнения по политическа аритметика (български държавни заеми), упражнения по кореспонденция, упражнения по стокознание.

II. Икономически:

Теория на политическата икономия, статистика, икономическа география, съ огледъ на България, история на икономическото развитие на народитѣ и история на икономическитѣ доктрини, икономическа политика, търговска политика и търговски договори, финансова наука, кооперативно дѣло, стопанска история на България, история на международнитѣ отношения и източния въпросъ, индустриална икономия, кредитъ, банки, борси и парично обръщение, работнически въпроси и соц. законодателство, семинаръ по теор. икономия и статистика, семинаръ по стопанска история, семинаръ по икономическа политика, търг. политика, търговски договори и финанси, специаленъ икон. семинаръ за VI семестъръ, общъ незадължителенъ икон. семинаръ.

III. Юридически дисциплини:

Гражданско право, търговско право (общо мѣнителнично и конкурсно), морско право, международно право, частно межд. право, администрат. право.

IV. Чужди езици (Отъ които единъ задължителенъ):

Френски езикъ съ търг. кореспонденция, нѣмски езикъ съ търг. кореспонденция, английски езикъ съ търг. коресп.

V. Педагогически дисциплини:

— Педагогика, дидактика, методика, хоспитиране, организация на образованието (Времето не се четатъ).

Подробенъ правилникъ се изпраща срещу 8 лв.

ОТЪ РЕКТОРАТА

БЪЛГАРСКО ТЪРГОВСКО ПАРАХОДНО Д-ВО — ВАРНА

ДИРЕКЦИЯ ВЪ ГР. ВАРНА

Агенции — въ всички посещавани отъ параходитѣ на д-вото пристанища

Корабенъ паркъ: п-х „Евдокия“, „България“, „Бургасъ“ „Царь Фердинандъ“, „Кн. Мария Луиза“, „Балканъ“, „Родина“.

Дружеството поддържа нѣколко линии:

- 1) Крайбрѣжна, съ посещение на всички пристанища по черноморското ни крайбрѣжие 2 пжти седмично.**

Отъ 15 юний до 15 септемврий — директни съобщения Варна—Бургасъ и обратно — специално за курортния сезонъ.

- 2) Египетско-Палестинска — съ посещение на пристанищата: Цариградъ Хайфа—Александрия—Яфа—Портъ-Сайдъ — Родосъ — Калимнос и факултативно — Пирея — о-въ Кипъръ (Ларнака, Фамагуста, Лимасолъ), Смирна и др.**

- 3) Срѣдиземноморска и Континентална — съ посещение на пристанищата: Варна, Бургасъ, Цариградъ, о-въ Малта, Ливерпулъ, Лондонъ, Хулъ, Анверсъ, Ротердамъ, Хамбургъ и факултативно: Кюстенджа, Браила, Галацъ, Марсилия, Валенция, Барселона, Венеция, Стокхолмъ и пр.**

- 4) Специална директна лѣтна линия: Варна — Цариградъ и обратно за туристически пжтувания съ престой въ Цариградъ отъ 3 дни за разглеждане на града и забележителноститѣ и околноститѣ му, съ храна и право на ношуване на парахода презъ време на престоя въ Цариградъ. Цени на билетитѣ и храната при извънредно намалена тарифа.**

Специални цени и намаления за групови пжтувания до Палестина и Египетъ
Въ зависимостъ отъ числеността на групата и по предварително споразумение намаление отъ 25 на сто до 75 на сто отъ редовнитѣ тарифи. Храна изобилна и винаги първокъчествена. Конфортно и бързо пжтуване.

Редовна превозна служба за всички видове товари по всички, обслужвани отъ корабитѣ на дружеството, линии. Навла вѣтъ отъ всѣкаква конкуренция.

За цени, дата на отплавания и въобще всички възможни необходими освѣтления и упжгвания, които биха били отъ интересъ за пжтниците и търговцитѣ, дирекцията на дружеството и всички негови агенции въ посещаванитѣ отъ корабитѣ му пристанища — сж на разположение.